KIRSAL KALKINMA EL KİTABI

AYLİN ÖRNEK

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
DERNEĞİ

KIRSAL KALKINMA EL KİTABI

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği
İnönü Caddesi, Hacı Hanım Sk. No: 10/12
34439 Gümüşsuyu - İstanbul
+90 212 249 15 54

Birinci baskı
İstanbul, Ekim 2007

Proje sorumlusu
Dr. Ulrike Dufner
Aylin Örnek

Kapak tasarımı
Umut Pehlivanoğlu, Myra

Sayfa uygulama
Myra

Düzelti
Nihal Boztekin

Fotoğraflar
Şaban Dayanan
Sevil Üzrek

Baskı
Sena Ofset
II. Matbaacılar Sitesi, B Blok
Kat: 6, No: 39 Topkapı - İstanbul

ISBN 978-975-00954-4-3

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5

I. BÖLÜM: HBSD VE KIRSAL KALKINMA 7

Heinrich Böll Stiftung Derneği ve Kırsal Kalkınma Programı 9
Neden Bir 'Kırsal Kalkınma' Yaklaşımı 9
Diğer Heinrich Böll Stiftung e.V. Büroları ve Bu Alandaki Çalışmaları 11
Birlik 90/Yeşiller'in Kırsal Kalkınma Politikası 12
Kırsal Kalkınma ve Toplumsal Cinsiyet 14

II. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ 17

Kırsal Kalkınma Politikaları ve Avrupa Birliği 19
Avrupa Birliği: OTP ve Sorunları 19
Gündem 2000 Reformları: Bir Çözüm Arayışı 20
2003 OTP Reformları 20
2007-2013 Periyodunda Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınma 21
PREPARE 26
Bazı LEADER Projelerinden Örnekler 26
Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikalarına Yönelik Eksiklikler 30

III. BÖLÜM: TÜRKİYE 33

Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye 35
Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Deneyimi 35
Köy Enstitüleri Deneyimi 36
1950'ler Sonrası 36
Türkiye'de Kırsal Kalkınmada Kadın 38
AB Uyum Sürecinde Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları 42
IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni) 43
Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 44
Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi'nin Değerlendirmesi 46
Türkiye'de Gerçekleştirilen Kırsal Kalkınma Projelerinden Örnekler 47
Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikalarına Yönelik Yapılması Gerekenler 53

IV. BÖLÜM: TÜRKİYE'DEN GÖRÜŞLER 57

Tarım Politikasının Dönüşümü ile Kırsal Kentsel ve Siyasal Yaşama Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme 59
Cenk YİĞİTER

AB, Türkiye Tarımı ve Kalkınma 77
Abdullah AYSU

Heinrich Böll Stiftung Derneği Tarafından Sorulan Sorulara İlişkin Cevaplar 84
Türkiye Ziraat Odaları Birliği

"Kırsal Kalkınma" Tartışmaları Öncelikle "Kırsal Kalkınmanın" Nedenleri Üzerinde Yoğunlaşmalı; "Kırsal Kalkınma" Politikaları, Bu Nedenlerin Ortadan Kaldırılması Amacına Yönelik Olmalıdır! 91
Yücel ÇAĞLAR

ÖNSÖZ

Hem Avrupa Birliği içinde hem de Türkiye'de kırsal kalkınma konusu maalesef bugüne kadar yeterince destek bulmadı. Ayrıca kırsal kalkınma çoğunlukla tarım politikalarından farklı algılanmıyor.

AB'ye giriş sürecinde bulunan Türkiye, yakın gelecekte kırsal alanda birçok değişiklik yapmak zorunda kalacak. Kırsal kalkınma yaklaşımı bu açıdan büyük bir önem taşıyor: bu bağlamda kırsal alanı cazip bir yaşam alanı haline getirmek, insanlar için kırsal alanda yeni imkan ve fırsatlar yaratacaktır. Buna karşın ağırlıklı 'tarım politika yaklaşımına' devam edilirse kırsal nüfusun büyük çoğunluğu kentlere göçü tek alternatif olarak görecektir.

Türkiye'de kırsal kalkınma yaklaşımı söz konusu olduğunda daha çok tepeden belirlenen bir politikayla karşı karşıyayız. Dolayısıyla bu politikanın yerelde duyulan ihtiyaçları çözmekte oldukça yetersiz kaldığını görmekteyiz. Oysa kırsal kalkınmaya yönelik politikayı başarıya kavuşturabilmek için kırsal alanda yaşayanların görüş ve ihtiyaçlarından başlamak gerekir.

Avrupa Birliği kırsal kalkınma konusunda Türkiye'nin önüne fırsatlar ve riskler sunmaktadır. Bu fırsatları iyi değerlendirmek ve risklerle de başetme yollarını bulmak için kırsal kalkınma yaklaşımının ne olduğunu ve de ne olmasının istendiğini değerlendirmek çok önemlidir. Türkiye ancak kendi ihtiyaç ve şanslarının ne olduğunu bilerek AB'nin bu alanda sunduğu politikalardan faydalanabilir.

Bu kitapta, AB'nin kırsal kalkınma anlayışı ve bu alanda gelişen ve değişen politikaları analiz edilmektedir. Ayrıca Türkiye'de bugüne kadar edinilen kırsal kalkınma deneyimlerine ve AB yolundaki gereksinimlere değinilmektedir.

Kitabın en son bölümünde ise bu alanda faaliyet gösteren farklı kurum ve kişilerin kırsal kalkınma konusundaki fikirleri yansıtılmaktadır. Böylece Türkiye'deki çeşitli kurumların hem AB'nin kırsal kalkınma politikası hem de Türkiye'nin bu alanda atması gereken adımlar hakkındaki fikir yelpazesi sunulmaktadır.

Bu kitapla AB ve Türkiye'de kırsal kalkınma konusunda tartışılan en önemli noktaları sunduğumuzu ve kırsal kalkınma politikasının avantaj ve dezavantajları hakkında bilgi vermiş olduğumuzu umuyoruz.

İstanbul, Ekim 2007

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği

I. BÖLÜM
HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ VE KIRSAL KALKINMA

HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ VE KIRSAL KALKINMA PROGRAMI

Heinrich Böll Stiftung Derneği (HBSD) Almanya tabanlı bir STK'dır ve Birlik 90/Yeşiller Partisi'yle yakından bağlantılıdır. Yirmi üç ülkede faaliyetlerini yürütmekte olan derneğin ana amacı gerek Almanya'da gerekse yurtdışında politik eğitimi desteklemektir. Bu sayede demokratik katılımı, toplumsal ve politik konularda aktif tavırlar geliştirmeyi ve kültürler arası anlayışı geliştirmeyi hedeflemektedir. HBSD bünyesinde gerçekleştirilen çalışmalar, şiddete karşı olma, sürdürülebilir kalkınma, demokrasi ve dayanışma gibi ilkeler üzerine odaklanmıştır. Derneğin Türkiye'deki faaliyetleri ise özellikle cinsiyetler arası demokrasi, demokratikleşme, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir enerji ve çevre politikası konularına yoğunlaşmaktadır. Tüm bu alanlarda yaptığımız çalışmalar uluslararası ilişkilere ve Türkiye-AB ilişkilerine özellikle vurgu yapmaktadır.

Türkiye bürosu kurulduğu günden bu yana çevre alanında birçok faaliyete imza atmış ve çeşitli kurumlarla ortak faaliyetler düzenlemiştir. 2005 yılı sonunda gerçekleştirdiğimiz, Türkiye ve Avrupa Birliği'nin tarım politikaları üzerine yoğunlaşan ve konuyla ilgili aktörleri bir araya getiren "Türkiye-AB-Tarım Politikaları" konulu uluslararası konferansta yapılan tartışmalardan yola çıkarak özellikle kırsal kalkınma alanında çalışmalar yürütmeye başladık. Bu alana yönelik çalışmalarımızı derneğimiz bünyesinde kırsal kalkınma programı altında gerçekleştiriyoruz.

Bu konferansın hemen ardından oturum sonuçlarını bir yayın haline dönüştürerek ilgili kurum ve kişilerin kullanımına sunduk. 2006 yılının hemen başında ise özellikle kırsal kalkınma konusunda ilgili aktörleri bir araya getirerek, kırsal kalkınma fikrini ve çalışmalarımızın stratejisini birlikte geliştirmeyi sağlamaya çalıştık.

2007 yılından itibaren Heinrich Böll Stiftung Derneği bu alanda faaliyetlerini artırarak devam ettirecektir. Çalışmalarımızla ağırlıklı olarak Türkiye ile AB arasında gerek resmi gerekse sivil düzeyde bilgi ve deneyim paylaşımı sağlamayı, Türkiye'de sivil toplumun bu alandaki çalışmalarını ve ağ yapılarını desteklemeyi hedefliyoruz. Elinizde bulunan kitap bu sürecin ilk adımıdır. 2009 yılı sonuna kadar olan dönemde kırsal kalkınmaya yönelik atölye çalışmaları ile birlikte küçük ölçekli burs programı yine dernek faaliyetleri arasında yerini alacaktır. Derneğimiz 2009 yılı sonunda bu alanda gerçekleştirdiği üç yıllık çalışmalarının sonuçlarını derleyip toparlayacağı uluslararası bir toplantıyı da hayata geçirmeyi planlamaktadır.

NEDEN BİR "KIRSAL KALKINMA" YAKLAŞIMI

Kırsal kalkınma politikaları, tarım politikaları ile birlikte Avrupa Birliği sürecinde Türkiye'nin önünde zor bir süreç olarak durmaktadır. Türkiye'de ve diğer birçok ülkede kentler ekonomik ve sosyal olarak birer çekim merkezi haline getirilmiştir. Buna karşın kırsal alanların itici gücü kırsal ve kentsel alanlardaki dengenin gittikçe bozulmasına, kırsal alanların tarım dışında iş imkânı yaratamaması nedeniyle sosyoekonomik yönden gerilemesine neden olmuştur. Kırdan kente doğru dengesiz göç, kentlerde de artan sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorun sadece Türkiye'nin değil, büyüme sürecini oldukça hızlı yaşayan Avrupa Birliği'nin de sorunudur. Kırsal ve kentsel alanlardaki dengenin yeniden sağlanabilmesi için kırsal kalkınma

konusundaki çalışmaların sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda geliştirilmesi, kırsal alanların kentlere alternatif ve partner olarak, iş olanakları sağlayan, sosyal ve ekolojik olarak yaşanabilir yerler haline dönüştürülmesi zorunludur. Bu nedenle HBSD olarak Türkiye'de kırsal alana yönelik çalışmalarımızda ağırlığı tarım konusundan çok kırsal kalkınma alanına vermeye önem gösteriyoruz.

Avrupa Birliği'nde, 2007'de üye olan iki ülkeyle birlikte, nüfusun yarısından fazlası kırsal alanlarda yaşamaktadır. Bu nüfusun çok büyük bir çoğunluğu ekonomik olarak tarım, ormancılık gibi aktivitelere bağımlıdır. Fakat ekonomik gelir farklılıkları ile iç ve dış pazardaki rekabet koşulları yeni iş olanakları ve gelir kaynakları yaratmak için kırsal ekonominin ve altyapının çeşitlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

AB içinde reforme edilmiş Ortak Tarım Politikası (OTP) tarımın yeniden yapılandırılması, çevresel kaynakların yönetilmesi ve kırsal ekonomilerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi konusunda tutarlı öneriler sunmaktadır. Uyum, rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirlik Avrupa Birliği'nin gelecekteki kırsal kalkınma politikalarının ayrılmaz hedefleridir.

Uyum, Avrupa Birliği içinde sadece varlığın zengin bölgelerden fakir bölgelere dağıtılması değildir. Bilgi ve teknoloji değişimi, ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilerek bölgeler arası farklılıkların azaltılmasıdır. Kırsal alandan kentsel alana doğru göçün önlenmesi için kırsal alanda yaşayan milyonlarca insanı etkileyen sosyal ve ekonomik zayıflıklarla baş etmek uyum için zorunluluktur.

Rekabet edebilirlik konusu üretim miktarı ve düşük ücret kriterlerinden bağımsız olarak kalite, köken, üretim ve servislerin işgücü sağlamaya yönelik etkisiyle ilgilidir. Avrupa Birliği'ndeki milyonlarca mikro, küçük ve orta ölçekli yerel ve bölgesel pazara hizmet eden çiftlik ve işletme Avrupa ya da dünya pazarlarına açılamamaktadır. Bu nedenle AB içindeki kırsal kalkınmaya yönelik proje ve programlar yerel ve bölgesel ölçekte işletilen bu çiftlik ve işletmeleri de dikkate almalıdır.

Sürdürülebilirlik ilkesi ise çiftçilik, ormancılık ya da başka türlü arazi yönetimlerinde toprağın, suyun, biyolojik çeşitliliğin ve diğer ortak varlıkların dikkatli kullanılmasını esas alır. Sürdürülebilirlik aynı zamanda sosyal devamlılığın garanti altına alınmasını ve yerel ekonomilerin uzun süreli yaşama kabiliyetini sağlamayı hedefler.

Avrupa Birliği, Türkiye'ye de kırsal kalkınma alanında fırsatlar sunarken bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Türkiye'de yetkili ve ilgililer kırsal alanın ekonomik ve sosyal olarak marjinalleşmesine yönelik gelişmelere karşı önlemlerini almak ve kırsal alanda sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için gerekli politikaları üretmek zorundadır. Gerçek anlamda bir kalkınma kırsal alanda yaşayanların bulundukları yerde istihdam edilmesini, yaşam kalitelerinin artırılmasını, kendi yaşam alanları ile ilgili karar alma mekanizması geliştirmelerini, doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir bir biçimde kullanılmasını sağlamalıdır. Bu nedenle Türkiye'de kırsal alan için yeni perspektifler geliştirilmesi, çevre ve yerel kültürün korunmasıyla birlikte yüksek yaşam kalitesinin sağlanması, istihdam ve eğitim fırsatlarının yaratılması ve bütün bu alanlarda cinsiyetler arası fırsat eşitliğinin dikkate alınması zorunludur. Bütün bu

politika ve programların başarılı olabilmesi için de kırsal alanda yaşayan nüfusun kırsal kalkınma programlarına aktif olarak katılması gerekmektedir.

HBSD, yukarıda bahsedilen kriterlere ulaşabilmek için sivil toplum, yerel otoriteler, kamu otoritesi ve özel kuruluşların birlikte çalışabilmesini, bu doğrultuda politikalar geliştirilmesine destek olmayı, böylece kırsal kalkınma konusunda tartışma alanının geliştirilmesini, bu tartışmalara ve politika süreçlerine sivil toplumun katılımının sağlanabilmesini hedeflemektedir.

DİĞER HEINRICH BÖLL STIFTUNG e.V. BÜROLARI VE BU ALANDAKİ ÇALIŞMALARI

Türkiye bürosu gibi yirmi üç ülkede faaliyetlerini sürdürmekte olan Heinrich Böll Stiftung e.v. büroları derneğin yukarıda bahsettiğimiz ana ilkeleri doğrultusunda çalışmalarını yürütmektedir. Bürolar kendi coğrafyalarının özel koşulları doğrultusunda ana ilkelerden uzaklaşmadan kendi programlarını belirlemektedir. Dolayısıyla her büronun faaliyetleri birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bu doğrultuda farklı Heinrich Böll Stiftung e.V. bürolarının bu alandaki çalışmaları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Polonya Bürosu: Polonya bürosu özel olarak kırsal kalkınma konusunda çalışan ilk bürodur. Çalışmalarını **Entegre Edilmiş Kırsal Kalkınma** programı altında yürüten büro, bu alandaki faaliyetleriyle kırsal kalkınma konularına ilişkin tartışmaların geliştirilmesi ve bu tartışmalara halkın, ilgili sivil toplum örgütlerinin katılabilmesi için çaba harcamaktadır. Büronun bu alanda gerçekleştirdiği projeler yanında (atölyeler, sempozyumlar, eğitim çalışmaları vb.) üniversite öğrencilerini kırsal kalkınma konusunda çalışmaya teşvik etmek amacıyla burs programı uygulamaktadır. Programın kendisi de akademik seminerler, atölye çalışmaları, kırsal kalkınma konusunda pratik faaliyetleri içermektedir.

Washington Bürosu: Washington bürosu bu alandaki faaliyetlerini üç temel program bazında gerçekleştirmektedir. **Global Çevre Yönetimi ve Sürdürülebilir Kalkınma** programı altında mevcut çevre sorunları ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine ulaşma konusunda çalışmalar yapılmaktadır. İkinci program alanı ise **Ticaret ve Sürdürülebilir Makroekonomi**'dir. Bu programın ana amacı ticaret organizasyonları anlaşmalarıyla birlikte global makroekonomik politikaları etkileyen uluslararası kuruluşların nasıl daha etkili bir şekilde reforme edilebileceği sorusuna cevap aramaktır. Washington bürosunun programlarından bir üçüncüsü **Transatlantik İlişkileri**dir. Bu programla büro transatlantik ilişkilerini diyalog ve bilgi değişimi ile geliştirmeyi hedefler. Büro direkt kırsal alan konusunda çalışmamakla birlikte ilk iki program dahilinde, özellikle Dünya Ticaret Örgütü'nün tarım anlaşmalarını eleştiren çalışmaları ile bu alana bilgi aktarılmasında önemli rol üstlenmektedir.

Latin Amerika Bürosu: Latin Amerika bürosu çalışmalarını **Ekoloji ve Sürdürülebilir Kalkınma** programı altında sürdürmektedir. Büro bu alanda bölgesel süreçleri geliştirmenin yanı sıra Kuzey-Güney ve Doğu-Batı diyaloglarını da desteklemektedir.

Güney Afrika Bürosu: Güney Afrika bürosu bu alandaki çalışmalarını çevre programı altında yürütmektedir. Bu program altında üç faaliyet alanı bulunmaktadır. Bunlardan ilki **Sürdürülebilir Kalkınma İçin Bir Anahtar Faktör Olarak Yenilenebilir Enerji**'dir. Bu program sürdürülebi-

lir enerjiyi onaylayan politikaların geliştirilmesi ve makro ekonomik politikalarla birlikte çalışması sağlanacak politik çözümlere, politik uygulamalara yönelik deneyim analizlerine odaklanmaktadır. Büronun ikinci faaliyet alanı **Sürdürülebilir Kalkınma ve Suya Erişme Hakkı**'dır. Bu programda su konusu, su sevkiyatı konusundaki politikalara ve sınır ötesi su ticaretine odaklanır. Üçüncü çalışma alanı **Biyoçeşitliliğin Koruması**'dır. Programın ana amacı, bu alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin politika süreçlerinde yer almaları için kapasitelerinin geliştirilmesidir.

Çin Bürosu: Çin bürosu bu alandaki çalışmalarını **Ekoloji** ve **Golobalizasyon** programları altında yürütmektedir. Globalizasyon konusunda, süregiden süreçlerin daha iyi ve daha sürdürülebilir bir dünya için geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

İsrail Bürosu: Büro **Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekoloji** konusunda projeler yürütmektedir.

Ortadoğu Bürosu: Ortadoğu bürosu bu alandaki çalışmalarını **Sürdürülebilir Kalkınma** programı altında yürütmektedir.

Beyrut Bürosu: Beyrut bürosu bu alandaki çalışmalarını **Sürdürülebilir Kalkınma** programı altında yürütmektedir.

Doğu Afrika Bürosu: Doğu Afrika bürosu bu konudaki faaliyetlerini **Çevre** programı altında **Doğu Afrika'da Sürdürülebilir Kalkınma** çerçevesinde yürütmektedir.

Rusya Bürosu: Rusya bürosu çalışmalarını **Ekoloji** programı altında yürütmektedir.

BİRLİK 90/YEŞİLLER'İN KIRSAL KALKINMA POLİTİKASI

Daha önce de belirttiğimiz gibi HBSD Birlik 90/Yeşiller Partisi'yle yakından bağlantılıdır. Bu nedenle derneğin çalışmaları partinin politika ve talepleriyle paralellik içermektedir.

Yeşiller AB'yi süregiden ve sürekli yapım aşamasında olan bir barış projesi, genişleme sürecini de buna ulaşmak için temel bir araç olarak görmektedir. Avrupa'yı çevre koruma, barış ve

sosyal adalet, adil küreselleşme, kültür ve insan hakları konusunda gerçek bir güç olarak görmek isteyen Yeşiller'in temel hedefi Avrupa kıtasında sürekli barışı ve dayanışmayı temin etmek ve global ekonomide pozitif etki yaratmaktır.

Yeşiller, politik ve ekonomik açıdan entegre olmuş, kilit politika alanlarında ve yeşil politikada vazgeçilemez bir aktör olan Avrupa'ya ihtiyaç duyulduğunu vurgulamakta, bu amaca ulaşabilmek için etkili, şeffaf, demokratik karar verici yapıların ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin ve bölgelerin kendi kalkınma stratejilerini belirlemeleri önemlidir.

Avrupa Parlamentosu Yeşiller grubu 2004 yılında yayımlamış olduğu "Avrupa İçin Yeşil Kontrat 2004-2009" belgesi ile Yeşiller'in Avrupa Parlamentosu'ndaki önceliklerini belirlemiş, kalkınma ve kırsal kalkınma ile ilgili öncelikler "Sürdürülebilir Kalkınma İçin Avrupa Sosyal Sermaye Fonu" başlığı altında verilmiştir. Bu belgede Avrupa'nın iş olanakları yaratmak için yeni yollar bulmak zorunda olduğu ifade edilmekte, sürdürülebilir kalkınma projelerinde yerel ve bölgesel yatırımların teşvik edilmesi için bir "Avrupa sosyal sermaye fonu" yaratılması gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir bakışa göre Avrupa Birliği ekonomik temellerini –ki burada Ortak Tarım Politikası (OTP) önemli bir yer teşkil etmektedir– market ekonomisinin ekolojik ve sosyal prensipleri doğrultusunda yeniden tanımlamalıdır. Sürdürülebilir Avrupa için yaşam kalitesinin artırılması ve çekici hale getirilmesi ve bunun sağlanması için de sivil toplumun ve o alanda yaşayan nüfusun yaygın desteğinin alınması zorunludur.

AB kendi ekonomik hedeflerini çevrenin ve kamu yararının korunmasına yönelik olarak yeniden tanımlamalı, adil küreselleşmenin sağlanması yönünde global bir aktör olmalıdır. İnsanların kendi bölgelerinde, özellikle nüfus azalmasının ve işsizliğin yoğun olduğu dezavantajlı kırsal alanlarda yatırım yapmaları teşvik edilmelidir. Mevcut fonlar yenilenebilir enerji, koruma önlemleri, kaliteli gıda, tarımsal turizm, sürdürülebilir bilgi ve eğitim teknolojileri ile bu bölgelerin ekonomik ve sosyal istikrarı için cazip yatırım fırsatları yaratmak için kullanılmalıdır.

2006 yılında Avrupa Birliği'nin 2007-2013 bütçesinin Avrupa Parlamentosu'nda onaylanması sırasında Yeşiller Grubu birkaç konuda itirazda bulundu. Bu itirazların başında AB'nin dünyada en bilgi temelli toplum olması hedefine ulaşmak için insan kaynakları ve bilim yerine birçok harcama kaleminin hâlâ tarım ve yapısal fonlar alanına ayrılmış olması gelmektedir. Nitekim 2007-2013 yılları arası için yapılan düzenlemelerde bütçenin sadece %15'i tarımdaki çevresel önlemler, eğitim ve altyapının modernleştirilmesine, % 85'i ise tarım politikasının birinci kalemi olarak bilinen sübvansiyon ve dengeleme mantığına ayrılmıştır.

Geleceğe yönelik olarak sürdürülebilir bütçe planlaması için uzun erimli stratejiler belirlemek gerekliliğine vurgu yapan Yeşiller Grubu, Avrupa Birliği'nin tarım politikasında ekolojik üretim, hayvan refahı ve adil rekabet doğrultusunda radikal değişiklikler yapması ve tarım ürünleri için ihracat primlerinin durdurulması gerektiğini savunmaktadır. Grubun yeşil Avrupa sosyal modeli, ekolojik ve ekonomik gelişme arasında dengeyi ve daha çok ve daha iyi işle tam istihdamı ve daha iyi sosyal uyumu hedefleyen Lizbon hedeflerine karşılık gelen politikaları çağırmaktadır. İklim değişikliğini sınırlayan, sürdürülebilir ulaşım yapısını geliştiren, biyoçeşitliliği koruyan ve geliştiren, sürdürülebilir tarımı geliştiren, yeşil global perspektifi dikkate

alan ve daha fazla sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için araştırma politikalarını destekleyen istekli politikalara ihtiyaç vardır.

AB içerisinde sürdürülebilir tarım faaliyetleri, sürdürülebilir pazarlama altyapısı ile birlikte organik tarımın geliştirilmesi, genetiği değiştirilmiş organizmalardan arındırılmış bir kuşağın geliştirilmesi, bu anlamda coğrafi ve ekolojik haritalamanın yapılması, sistematik etiketleme ile genetiği değiştirilmiş ürünler konusunda şeffaflığa gidilmesi Yeşiller'in önemli bir talebidir.

Yine Avrupa Parlamentosu içinde Yeşiller Grubu sürdürülebilir kırsal-kentsel ilişkiler için yenilikçi sivil toplum sürecine yönelik Kentsel ve Kırsal Avrupa Konvansiyonu CURE'u geliştirmeye çalışmaktadır. Bu konvansiyonla Avrupa çapında sivil toplum örgütleri ve ulusal ve Avrupa düzeyinde karar vericilerin bir araya getirilerek kırsal ve kentsel alanların sürdürebilirliğine yönelik iyi düşünülmüş politika önerileri ve somut önlemler geliştirmeyi hedefler.

Tüm bunların ötesinde Yeşiller'in tüm politikalarında göz önüne aldığı en önemli konu cinsiyetler arası eşitliktir. Yeşiller her alanda kadın haklarının ve cinsiyetler arası eşitliğin sağlanmasına yönelik her türlü program ve projeyi destekler.

KIRSAL KALKINMA VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Kadın-erkek eşitliği Avrupa Birliği'nin temel ilkelerinden biridir. Birliğin 1999 yılında yürürlüğe koyduğu Amsterdam Anlaşması'nın 141. maddesi[1] eşitliğin sağlanması için kadınlara özel avantajlar sağlanması gerektiğini vurgular. Bu anlaşmayla Birlik kadın-erkek eşitliği ilkesini tüm plan ve programlarının içine almakta, özellikle çalışma, yatırım ve eğitim konularında kadın ile erkeğe eşit fırsatlar meselesine özel önem vermektedir. Eşit fırsatlar ilkesinin tüm üye devletler ve Avrupa Birliği kurumlarında desteklenmesi yönünde güçlü bir yasal zemin ve teşvik vardır. Bu taahhüt tüm AB politika ve etkinliklerinde kadınlar ve erkekler için şartlar, durumlar ve ihtiyaçlar arasındaki farkları sistematik olarak dikkate alan "toplumsal cinsiyet" prensibinin uygulanmasıyla gerçekleştirilir.

"Toplumsal cinsiyet" ilkesi her türlü alanda eşitliği desteklerken kadınların karar süreçlerine katılımına ve her türlü plan ve projeden eşit yarar sağlamalarına yardımcı olmak için plan ve projelerin bu ilke göz önüne alınarak tasarlanmasını, uygulanmasını, izlenmesini ve özellikle spesifik önlemlerin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla Avrupa Birliği içerisinde her türlü plan ve programın kadınlar ile erkekler arasındaki eşitliği sağlayacak şekilde planlanması, bu etkiyi hem etkinlik sırasında hem de etkinlik sonrasında görünür kılmaya katkıda bulunmasına özel önem gösterilmesi beklenmektedir.

AB içerisinde global ekonominin de etkileriyle değişen ekonomik yapı, kadınların iş yaşamına katılımını özellikle etkilemektedir. Özellikle kırsal alanda kadınların işsizlik oranı erkeklerinkinden daha yüksek olduğu gibi, profesyonel statü, finansal bağımsızlık ya da sosyal güvenceleri yoktur. Kadın hem ev işlerinde hem de dışarıda çalışmakta, kendi hayatını etkileyen karar süreçlerine katılım konusunda sorunlar yaşamaktadır. Bütün bunlar kadının yetenek, fikir ya

1 Amsterdam Anlaşması, Madde 141: "Kadın ve erkek arasında gerçek eşitliğin sağlanması amacıyla, üye ülkeler tarafından eksik katılım yaşayan cinsin dezavantajlarını ortadan kaldıracak özel önlemlerin alınması eşit davranış ilkesine uygundur."

da enerji bakımından erkeklerden daha geride olmasından değil, fırsatların onlara yönelik olarak geliştirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Oysa özellikle kırsal kalkınma alanında fırsat eşitliğinin ve kadınların karar süreçlerine katılımlarının sağlanması insan kaynağını maksimize etmek, kırsal alandarda sosyal yapıların sürdürülebilir olmasını sağlamak ve yerel ekonomileri canlandırmak açısından önemlidir. Katılım, kadının yerel ve toplumsal gelişimini güçlendirmektedir. Sadece bu nedenle bile kadınların kırsal kalkınma süreçlerine aktif katılımı ve bu katılımın sağlanabilmesi için eşit fırsatların yaratılması önemlidir.

Oysa Türkiye'de olduğu gibi Avrupa'da da kırsal alanda kadın toplumsal anlamda belirlenmiş rolü nedeniyle karar verme ve planlama süreçlerine aktif olarak katılamamakta ya da azınlıkta kalmaktadır. Kadınların –yani nüfusunun neredeyse yarısının– katılım süreçlerinin dışında kalması kırsal alana yönelik geliştirilen her türlü faaliyette sapmaların yaşanmasına neden olmaktadır; oysa süreçlere erkeklerle birlikte eşit katılım yerel demokrasi, kırsal toplum ve kırsal ekonomilerin geleceği için hayati öneme sahiptir.

Katılımda esas olan, birlikte hareket etme fikrinin geliştirilmesidir. Bu nedenle Avrupa Birliği birçok alanda olduğu gibi kırsal alanda da kadınlar arasında ağ yapılarını ve bu ağların kurumsallaşmasını, mevcut kadın kuruluşlarının kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetlere katılımını, kalkınmaya yönelik her türlü proje için finansal destek alabilme kapasitelerinin geliştirilmesini ve en önemlisi kadın kuruluşlarının kalkınma kuruluşları ile işbirliği yapmasını, mevcut işbirliklerinin geliştirilmesini ve kadın kuruluşlarının kalkınma programları konusunda bilgilendirilmesini desteklemenin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Kadınların karar süreçlerine katılımının sağlanabilmesi için kapasite geliştirme aktivitelerinin geliştirilmesi ve bu alandaki engellerin kaldırılması zorunludur. Kırsal alanlarda kadınlara çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi sosyal servis hizmetlerinin sunulması, erkeklerin ev işlerine katılımının artırılması yönünde politika ve programlar geliştirilmesi, kadın ve erkek rollerini bozmaya yönelik çaba sarf edilmesi, kadınlar için yüksek kaliteli iş imkânlarının artırılması, uygun, ulaşılabilir ve gerçekçi eğitim programlarının geliştirilmesi, kadınların her türlü finans ve krediye ulaşmalarının sağlanması önemlidir.

Farklı aktörler tarafından kırsal alanda eşit fırsatlara yönelik sarf edilen çabalar kadınların gelişmeleri yanında erkekler ve çocuklar için de önemlidir. Avrupa içinde kırsal ekonomilerin ve toplumların sürdürülebilirliği ancak bu şekilde sağlanabilir.

II. BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ

KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE AVRUPA BİRLİĞİ

Kırsal alanlar doğal özelliklerine, ekonomik aktivitelerine, nüfuslarına ve yönetim biçimlerine göre farklılık ve çeşitlilik gösterirler. OECD'nin nüfus yoğunluğunu esas alan tanımına göre kırsal bölgeler Avrupa Birliği toplam alanının %92'sini oluşturur. Nüfusun %50'sinden fazlası kırsal alanlarda yaşar. Bu bölgeler Avrupa Birliği içinde istihdamın %53'ünü sağlar.[2] Bu kırsal yoğunluk ve çeşitlilik, bu alanlara yönelik temel ve ortak sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başlıcaları geleneksel üretim biçimlerinin geçirdiği değişim, pazarlara ulaşım zorlukları, kişi başına düşen gelirin düşüklüğü, kadınlara yönelik aktivitelerin azlığı, hizmet sektörünün az gelişmişliği, eğitim düzeyinin düşüklüğü, enerji kaynaklarına yönelik sorunlar, iklim değişikliği, gıda güvenliği, çevre sorunları ve kentsel alanlarla ilişkilerle birlikte düşünülmüş bütüncül kırsal kalkınma yaklaşımlarının olmayışıdır.

Avrupa Birliği içinde kırsal alanların karakterine yönelik önemli değişimler özellikle yeni üye ülkelerin Birliğe katılmasıyla yaşanmıştır. On beş üyeli Avrupa'da tarım sektörünün GSYH içindeki payı %2 iken, 2004'te Birliğe dahil olan on yeni üye ülkede bu oran %3'tür; Bulgaristan ve Romanya'da ise %10'dan fazladır. Yeni üye ülkelerde tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı (%12) AB ülkelerinden (%4) ortalama üç kat fazladır.[3] Bulgaristan ve Romanya'da ise bu oran diğer ülkelere oranla oldukça yüksektir. AB'ye üye bazı ülkelerde kırsal ekonomide tarımın rolü çok düşük iken bazılarında çok yüksektir. Yine ülkeler arasında kırsal alandaki işsizlik oranlarında çok büyük farklar söz konusudur.

Tüm bu veriler, kırsal alanların ve kırsal alanlardaki sosyal ve ekonomik yapının genişleyen Avrupa Birliği içinde çeşitlilik arz ettiğini göstermektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği içerisinde tek bir kırsal alan tanımında netleşmek söz konusu değildir. Avrupa Birliği genişlemenin beraberinde getirdiği zorluklarla yüz yüzedir. Bu zorlukların başında büyüme-gelişme, istihdam ve sürdürülebilirlik gelmektedir. Diğer yandan kırsal alanlar yeni sektörlere yönelik gelişme fırsatları, turizm olanakları, yaşama ve çalışma alanı bakımından cazibe merkezi haline gelebilme, doğal kaynaklara yönelik çeşitlilik gibi birçok fırsatı da beraberinde sunmaktadır.

AVRUPA BİRLİĞİ: OTP VE SORUNLARI

Avrupa Birliği'ndeki bu genişleme Birlik içindeki tüm politika alanlarıyla birlikte OTP'de, özellikle de yapısal politikalarda değişiklik yaşanmasına neden olmuştur. Gerçek anlamda Avrupa Birliği'nin ilk ortak politikası olup temelleri Roma Anlaşması'yla atılan ve toplam Avrupa Birliği bütçesinin %43'ünü kapsayan OTP'nin arkasındaki temel düşünce, Avrupa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra, gıda güvenliği ve politikanın temel hedefindeki birçok alanda öz yeterliliği sağlayabilmektir. Bu politika ilk aşamada amaçlarına ulaşmakta çok başarılı olmuş; tarımın modernleşmesi, üretimin geliştirilmesi, Birliği global bazda ikinci büyük ihracatçı haline getiren aşırı üretim artışı gibi gelişmeler sağlanmıştır. Buna rağmen Avrupa Birliği 1980'lerden itibaren ciddi anlamda ürün fazlası ve fazla üretimin çevreye olumsuz etkileri

---

2 Council Decision of 20 February 2006 on Community strategic guidelines for rural development (programming period 2007-2013), s. 3.

3 *Age.*

problemiyle yüz yüze kalmıştır. Bu dönem politikaları ağırlıklı olarak yukarıdan aşağıya yaklaşımlarla sektörel desteklere ve tarafların sübvansiyonuna odaklandığından yoğun ve gittikçe artan tarımsal faaliyetlerden kaynaklanmıştır. Bu sorunların ortaya çıkması 80'lerin sonu ve 90'ların başında tarım politikasında beklenmedik değişikliklerin gelişmesine neden olmuştur.

Yoğun tarım fazlasının çiftlik harcamalarının artışına yol açması pazar yönetim politikalarının Avrupa'nın tarımsal problemlerini çözmek için yeterli olmadığını, çiftliklerin sosyal yapısı ile çevrenin ve ürün çeşitliliğinin dikkate alınması gerektiğini göstermiştir. Bu nedenle 1992'de OTP'de yeniden düzenlemeler yapılarak sosyal ve çevresel önlemler kuvvetlendirilmiştir. Tarım-çevre uygulamalarına yönelik önlemler 1992 yılından itibaren AB'nin ana destekleri arasında yer almaya başlamıştır.

GÜNDEM 2000 REFORMLARI: BİR ÇÖZÜM ARAYIŞI

Bu problemlerin ortaya çıkması ve merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişlemenin gündeme gelmesi OTP'de bir dizi reform yapılmasını zorunlu kılmıştır. Genişleme hem işgücü, hem kırsal alan hem de oldukça fazla sayıda gıda tüketicisinin iç piyasaya girmesini gündeme getirmiştir. 1997 yılında reform sürecine yönelik başlayan çalışmalar 1999 yılında Gündem 2000 Stratejisi'nin son şeklini almasıyla sonuçlandırılmıştır. Gündem 2000, destekleme politikaları yerine doğrudan ödemeleri temel almış ve kırsal kalkınmaya yönelmiştir. Bu anlamda yapısal, sosyal, bölgesel ve çevresel politikalar önem kazanmıştır.

Bu reformlarla kırsal kalkınma, OTP'nin birinci ayağı olan pazar önlemleri yanında mekân boyutunu öne çıkaran ikinci ayağı olarak kabul edilmiştir. Reformların üç temel hedefi vardır. Bunlar;

- Kırsal alanların başlıca dayanağı olan tarım ve ormancılık sektörünü güçlendirmek;
- Kırsal alanların rekabet edebilirliğini güçlendirmek, böylece iş olanakları ve kaliteli yaşam koşullarını sağlamak;
- Avrupa'nın çevre, doğal güzellik ve kırsal mirasını korumaktır.

Bu reformlara ulaşmak için ise dört temel prensip belirlenmiştir. Bunlar;

- Tarıma çokfonksiyonlu yaklaşım;
- Kırsal ekonomiye entegre edilmiş çoksektörlü bir yaklaşım;
- Kırsal kalkınma için esnek destek;
- Kalkınma ve yönetim programlarında saydamlıktır.

Kırsal kalkınma konusu Gündem 2000 reformları ile topluluk politikası içerisinde temel bir anlayış haline gelmiştir.

2003 OTP REFORMLARI

1999 yılında Gündem 2000 reformlarının çerçevesi belirlendiğinde 2002–2003 yılları arasında bir ara değerlendirme yapılmasına karar verilmiştir. Bu ara dönem değerlendirmeleri so-

nucunda ve Gündem 2000 reformunun çevre dostu yaklaşımlarına paralel olarak 2003 yılında Bakanlar Konseyi OTP'de kökten reformlar yapılması konusunda hemfikir olmuşlardır. 2003 reformlarının şekillenmesinde tüketicilerin çevre, gıda güvenliği ve hayvan refahı konularındaki yoğun ilgisi de etkilidir. Reform sürecindeki ana fikir, tarım sektörü için uzun süreli bütüncül bir perspektif yaratmaktır.

Bu refomlar sırasında iki temel değişiklik gündeme gelmiştir. Bunlardan ilki, çiftlik başına tek bir doğrudan ödemenin başlatılmasıdır. Desteğin üründen üreticiye kaydırılacağı bu uygulama ile plan kapsamındaki çiftliklerin üretimle ilgili kararlarda daha büyük bir esnekliğe sahip olması hedeflenmiştir.

İkinci hedef OTP'nin birinci sütunundan (pazar ve gelir destekleri) ikinci sütununa (kırsal kalkınma) kaynak transferiyle kırsal kalkınmanın geliştirilmesidir. Böylece AB tarımsal desteklerde müdahaleci politikalardansa kırsal kalkınma gibi üretimden bağımsız araçlara yönelmiş, mevcut kırsal kalkınma araçlarının kapsamı gıda güvenliği, çevre koruma ve hayvan refahını karşılamaya yönelik olarak genişletilmiştir. Böylece Gündem 2000 reformları ile topluluk için temel bir anlayış haline gelen kırsal kalkınma yaklaşımı 2003 reformları ile birlikte genişletilmiştir.

Özellikle 2004 ve 2007 yıllarından yaşanan genişleme süreci ile birlikte Birliğin kırsal alanlarının sosyoekonomik yapısı ciddi anlamda değişikliğe uğramıştır. Bu nedenle Birliğin tarım ve kırsal kalkınma politikalarının kesin ve net politikalar olduğunu söylemek zordur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, AB 15 ülkeleri ile Birliğe 2004 ve 2007 yıllarında üye olmuş 12 ülkenin kırsal alanlarına sorunlarının birbirinden çok farklı olmasıdır. Bu farklılıklar AB'nin politikalarında düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle politikalar dinamik olmak zorundadır.

AB'nin tarım ve kırsal kalkınma politikalarının bütünü ve uygulamalar düşünüldüğünde ağırlıklı konunun hâlâ üretimin yoğunlaştırılması ve konsantrasyonunun teşvik edilmesi olduğu ve desteğin bu alana yoğunlaşması gerektiği söylenebilir. OTP hâlâ gerçek anlamda üst düzeyde çevre koruma, yüksek standartlarda gıda güvenliği, gıda kalitesi ve hayvan refahı ile doğal güzelliklerin ve biyoçeşitliliğin korunmasını içeren sürdürülebilir, çokfonksiyonlu bir tarım modelini desteklemede yeterli değildir. Tüm dünyada toprağın yapısının sürekli bozulması, aşırı su kullanımı, biyoçeşitliliğin kaybedilmesi, tarımsal kapasitenin düşmesi ve iklim değişikliği kaygı verici gelişmelerdir. Tüm bu süreçler önümüzdeki yıllarda çok ciddi sorunların yaşanmasına neden olacaktır.

Bu nedenle hem AB üyesi hem de aday ülkelerde daha sürdürülebilir çevre ve kırsal kalkınma hedefine ulaşmak için istihdamın, sosyal güvenliğin ve eğitimin geliştirilmesi ortak çıkardır.

2007-2013 PERİYODUNDA AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KIRSAL KALKINMA

21 Haziran 2005 tarihinde Avrupa Konseyi 2007-2013 dönemi için kırsal kalkınmanın Kırsal Kalkınma için Tarımsal Fonlar vasıtasıyla desteklenmesine yönelik düzenleme konusunda politik anlaşmaya varmıştır. 20 Şubat 2006'da Tarım Konseyi kırsal kalkınma için AB stratejik ilkelerini kabul etmiştir.

21 Haziran 2005 tarihli düzenlemenin temel unsurları şunlardır:

- Mevcut tüm önlemler Avrupa Tarımsal Kırsal Kalkınma Fonu adı altında tek bir fonlama ve programlama enstrümanı altında yeniden gruplandırılacaktır;
- AB öncelikleri (büyüme, istihdam, sürdürülebilirlik) ile tutarlılık ve koordinasyonu güvence altına almak, piyasa desteği reformuna ("birinci ayak") eşlik etmek ve ulusal stratejiler ve programlara bir temel olarak hizmet etmek üzere yeni bir stratejik yaklaşım devreye sokulacaktır;
- Politikanın tüm paydaşlar açısından daha şeffaf ve görünür kılınmasının sağlanmasını olanaklı kılacak birleştirilmiş ve güçlendirilmiş bir izleme, değerlendirme ve raporlama mekanizması mevcuttur;
- Eksen başına asgari harcama oranları ve daha az ayrıntılı uygunluk kuralları, üye devletlere deneyimin yaşayabilir kırsal alanlar açısından gerekli olduğunu gösteren politikalar dengeli bir biçimde uygulanırken belirli eksen ve önlemler üzerinde odaklanmaları için daha fazla hareket serbestisi alanı bırakacaktır;
- Avrupa kırsal alanlarının içinde oldukları durumun çeşitliliğine ve ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermek üzere yerel kalkınma stratejilerine daha fazla vurgu yapılması desteklenmektedir;
- Avrupa kırsal alanları arasında ağ çalışmaları ve işbirliğine yönelik daha azimli bir rol oynanması iyi pratiklerin transferini kolaylaştıracak ve kırsal politikalara bir Avrupa boyutu kazandıracaktır;
- Üye devletler ile Komisyon arasındaki sorumluluk dağılımı daha açık biçimde tanımlanmıştır.

Avrupa Birliği'ne üye devletler 20 Eylül 2005 tarihli ve 1698/2005 sayılı konsey tüzüğü uyarınca 1 Ocak 2007-31 Aralık 2013 tarihleri arasını kapsayan planlama dönemi boyunca kendi kurumsal düzenlemelerine uygun bölgesel düzeylerde kırsal kalkınma programlarının yürütülmesinden yükümlü olacaktır. Buna göre;

- Ülkelerin kırsal kalkınma politikaları OTP'nin piyasa ve gelir politikalarına eşlik etmeli ve bu politikanın hedeflerine katkıda bulunmalıdır.
- Her bir üye devlet kırsal kalkınma programlarının hazırlanmasına yönelik referans çerçeveyi oluşturacak olan kırsal kalkınma ulusal strateji planını hazırlamalıdır.
- Kırsal kalkınmanın programlanması topluluk önceliklerine ve ulusal önceliklerine uygun olmalı ve özellikle de tarımsal pazar politikasını ve ortak balıkçılık politikası gibi topluluk politikalarını tamamlayıcı nitelikte olmalıdır.
- Kırsal kalkınma programları genç çiftçilere özel haklar verilmesi ile işletmelerin kurulmasını ve yapısal uyumunu teşvik etmelidir.
- Kırsal kalkınma programları çiftçilik faaliyetlerinin tarım dışı faaliyetlere doğru çeşitlendirilmesi, tarım dışı sektörlerin geliştirilmesi, istihdamın sağlanması, bilgi ve iletişim teknolojilerine yerel erişebilirliği sağlamayı içeren temel hizmetlerin iyileştirilmesi, kırsal

alanların sosyal ve ekonomik düşüş ve nüfuslarının azalması trendlerini tersine çevirmek gibi konularda yardım yoluyla kırsal alanlardaki değişimlere eşlik etmelidir. Ayrıca bu bakımdan insan potansiyelinin artırılması gerekmektedir.

- Her bir kırsal kalkınma programı, kırsal kalkınmanın hukuki ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılayabilmek için, üye devletlerin ortaklığıyla birlikte oluşturulan ve yürütülen ortak bir kontrol ve değerlendirme çerçevesi temelinde, bir kontrol komitesi tarafından uygun bir denetlemeye tabi olmalıdır.

Reforme edilmiş yeni kırsal kalkınma politikası dört ana eksene sahiptir. Bu eksenlerden sonuncusu bir öneri yaklaşım niteliğindedir. Bunlar;

Eksen 1: Tarım ve Ormancılık Sektörlerinde Rekabet Edebilme Yeteneğinin Geliştirilmesi

Yenilenme ve yeniden yapılandırma stratejisi insani ve fiziksel sermaye ve nitelik boyutlarına odaklanmaktadır.

Öncelik 1: Bilgi birikimini yükseltme ve insan potansiyelini geliştirme

Önlemler: Mesleki eğitim ve enformasyon faaliyetleri, yeni çiftçilerin iş kurması, erken emeklilik, danışmanlık servisi kullanımı, yönetim, yardım ve danışmanlık servisleri kurma

Öncelik 2: Modernizasyon, yeniden yapılandırma ve fiziksel potansiyeli geliştirme

Önlemler: Tarımsal işletmelerin modernizasyonu, ormanların ekonomik değerinin geliştirilmesi, tarım ve ormancılık ürünlerinin değerini artırma, ormancılık sektöründe, gıda sektöründe ve tarımda teknoloji, yeni ürünler ve süreçlerin geliştirilmesi için işbirliği, tarım ve ormancılığın uyum ve geliştirilmesiyle ilgili altyapı

Öncelik 3: Tarımsal üretim ve ürünlerin kalitesinin iyileştirilmesi

Önlemler: Birlik mevzuatındaki standartları karşılama, çiftçilerin gıda kalite programlarına katılımı, bilgilendirme ve teşvik faaliyetleri

Öncelik 4: İnsan kaynaklarına yönelik yatırım için öncelikli sektörler

Eksen 2: Arazi yönetimi ve kırsal çevrenin iyileştirilmesi

Tarımsal-çevresel önlemler zorunludur. Eksen 2 önlemlerine yönelik genel bir koşul, yararlanıcıların tarım ve ormancılığa ilişkin Avrupa Birliği ve ulusal gerekliliklere saygı göstermeleridir.

Öncelik 1: Biyoçeşitlilik ve tarımsal arazilerin sürdürülebilir kullanımı

Önlemler: Dağlık ve diğer fiziki engelli arazilerde doğal engel ödemeleri, Natura 2000 ödemeleri, tarım ve çevre ödemeleri, hayvan refahı ödemeleri, üretim dışı yatırımlar

Öncelik 2: Orman arazilerinin sürdürülebilir kullanımı

Önlemler: Tarım arazilerinin ilk ağaçlandırılması, tarımsal arazilerin üzerinde tarım-ormancılık tesislerinin kurulması, tarım dışı arazilerin ilk ağaçlandırılması, Natura 2000 ödemeleri, orman ve çevre ödemeleri, ormancılık potansiyelini iyileştirme ve önleme faaliyetlerini yerine getirme, üretim dışı yatırımlar

Eksen 3: Kırsal alanlarda yaşam kalitesinin ve ekonomik çeşitliliğin geliştirilmesi

Bu bölümdeki önlemler çiftçileri, ailelerini ve daha geniş kırsal nüfusu hedeflemektedir. Daha çeşitlenmiş emek piyasaları ve daha iyi hizmet sunumu kırsal alanlarda yeni büyüme ve istihdam olanakları yaratacaktır. Bu da kırsal nüfusa istikrar kazandırılmasına katkıda bulunup çiftçiler ve aileleri için dışsal ekonomiler yaratacaktır. Çeşitliğinin ve hizmetlerin yürürlüğe konulmasının en başarılı biçimi yerel kalkınma stratejilerinden geçmektedir.

Öncelik 1: Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi

Önlemler: Tarım dışı faaliyetlere yönelik çeşitlendirme, yeni iş olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi için destek, turizm faaliyetlerinin desteklenmesi

Öncelik 2: Kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi

Önlemler: Ekonomi ve kırsal nüfus için temel hizmetler, kırsal nüfusun korunması ve güçlendirilmesi

Öncelik 3: Meslek eğitimi, yetenek edindirme ve canlandırma

Önlemler: Mesleki eğitimi ve bilgilendirme, yetenek edindirme, canlandırma ve uygulama

Eksen 4: LEADER

Bu eksen kırsal kalkınmaya yerel bazlı aşağıdan yukarıya yaklaşımı ifade etmektedir. 1989 yılından beri uygulanmakta olan LEADER yaklaşımı 2006 yılı sonuna kadar üç dönem geçirmiştir. Bunlar Leader I (1991-1993), Leader II (1994-1999) ve Leader+ (2000-2006) dönemleridir. 2005 yılında Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarımsal Fonu tarafından yeni önlemler tahsis edilmesi konusunda görüş birliğine varıldı. Bu düzenlemede LEADER inisiyatifinin üç programlama döneminden sonra bir olgunlaşma seviyesine ulaştığı, kırsal alanların LEADER yaklaşımını kırsal kalkınma programlarının içinde geniş bir şekilde gerçekleştirmeye imkân tanıdığı vurgulandı. Bu yüzden LEADER yaklaşımının temel prensiplerinin kırsal kalkınma programlarına transfer edilmesi ve bu programlarda temel bir eksen olarak yer almasının gerekliliği vurgulandı. Buna bağlı olarak LEADER'i destekleyecek olan yerel grupların ve tedbirlerinin, ortaklık kabiliyetinin, yerel strateji uygulamalarının, işbirliği ve ağlar gibi tanımların programlar içerisinde yer alması önerildi.

LEADER yaklaşımının ana hedefi yerel kamu-özel ortaklıkları olarak tanımlanan yerel kalkınma stratejilerini destekleyerek yenilik, istihdam ve kırsal alandaki büyümeye katkıda bulunmaktır. Bu yaklaşım tamamen yerinden yönetimi ve yerel nüfusun aktif olarak politikalara ve bu politikaların oluşum sürecine katkı sağlamasını, kendi yaşamları üzerinde karar verme yetkisini geliştirebilmesini temel alır. İster çiftçi, ister ormancı, isterse yerel girişimler olsun, tüm kırsal aktörleri içeren bütünleşmiş yaklaşımlar, belirli bir bölgenin kendi doğal ve kültürel mirasından sürdürülebilir yararlar elde etme yeteneğine ciddi katkılarda bulunabilirler. Bu durum aynı zamanda, özellikle yenilenebilir enerji ve iklim değişimini ele alan çabalar açısından, turizm ve çevresel farkındalık noktalarında önem taşımaktadır.

LEADER yaklaşımının kendisi bir Topluluk inisiyatifi olarak yukarıdan aşağıya bir politika önerisi olmasına rağmen, planlama ve kararların uygulanması anlamında aşağıdan yukarıya

yaklaşımların geliştirilmesini hedeflemektedir. Yerel ortaklıklara ve yerinden yönetime vurgu yapan LEADER yaklaşımının amacı, kırsal alana yönelik problemlere yenilikçi ve bütüncül ya da çoksektörlü çözümler üretmektir.

LEADER yaklaşımının birkaç prensibi vardır. Bunlar;

- "Yerel Eylem grubu" (YEG) olarak adlandırılan yerel bir partnerliğin, bir eylem planının (yerel oyuncularının katılımıyla) tanımlanmasından ve uygulanmasından sorumlu küçük bir sürekli uygulamacılar ekibiyle birlikte örgütlenmesi;
- Belirli sayılardaki kırsal alanlarda kalkınma projeleri için çeşitli öncelikli müdahale hatlarını belirleyecek olan bir "yerel eylem planının" geliştirilmesi ve uygulanması;
- Bütünleşmiş bir küresel stratejinin parçası olarak, çoksektörlü bir yaklaşım ve eylemler arasında bağlantıların kurulması için sistemli bir araştırma;
- Bu eylem planlarının Avrupa Komisyonu, üye devletler ve/veya bölgeler tarafından, belirli sayıdaki sektörel bütçe hatları biçiminde değil, küresel bir mali dağıtım biçimi içinde ortak finansmanı;
- Söz konusu kırsal alanlar arasında, Brüksel'de bulunan ve alanda Ulusal Koordinasyon Birimleri tarafından desteklenen, "LEADER Avrupa Gözlemevi" ("LEADER+ için "Kırsal Alanlar Avrupa Gözlemevi") tarafından kolaylaştırılacak ağ çalışmaları yapılmasıdır.

LEADER ve Birlik 90/Yeşiller Partisi'nden Almanya'nın bir önceki dönem Tüketiciyi Koruma, Gıda ve Tarım Bakanı Renate Künast'ın başlattığı Aktif Bölgeler gibi kırsal kalkınmada aşağıdan yukarıya destek öngören programların diğer programlarla karşılaştırıldığında, kısıtlı finansal kaynaklarına rağmen, belediyeler, sivil toplum örgütleri ve firmalar arasında eşit bir işbirliği sayesinde yeni bir açılım ve yenilenme atmosferi yarattığı söylenebilir. Bu destek, yurttaşa yakın ve destekleme prensibine uygun olarak plan ve projelerin gerçekleştirilmesi sorumluluğunu ve başarısını tekrar söz konusu bölgeye devretmektedir. Nitekim AB'nin kırsal kalkınma politikalarındaki değişimleri kırsal alandaki sivil toplumu ciddiye almadan ve desteklemeden gerçekleştirmek mümkün değildir. Diğer yandan yereldeki ilgili aktörlerin oluşturduğu ağlar da kırsal kalkınma politikaların desteklenmesi ve hayata geçirilmesinde son derece önemli girişimlerdir.

Tüm Avrupa'da örgütlenmiş olan PREPARE ağı (Kırsal Kalkınma İçin Ortaklık/Partnership for Rural Development) gibi son derece nitelikli kırsal ağlar, projelerin başlatılmasını ve koordinasyonunun büyük bölümünü gerçekleştirecek ve farklı çıkarları olan kırsal aktörler arasında arabuluculuk yapabilecek kapasiteye sahiptir. Avusturya, Finlandiya, Baltık ülkeleri ve İsveç, kırsal kalkınma programlarının büyük bir bölümünü zaten bu tür örgütlere devretmiş ve devletin yönetsel görevlerini azaltmış durumdadır. Sivil toplumun bu konudaki kapasitesi yeni üye ülkelerde de giderek artmaktadır.

PREPARE

PREPARE (Kırsal Avrupa İçin Ortaklık) 1999 yılında kurulmuş bir oluşumdur. Bu oluşum, özellikle birçoğu 2004'te Birliğe katılan Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde sivil toplumun desteklenmesini ve kırsal kalkınma konusunda ülkeler arası deneyimlerin paylaşılmasını amaçlar; Avrupa Birliği içerisinde özellikle Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde kırsal kalkınma alanında çalışan STK'ları destekler ve ülkeler arasında bilgi değişimini sağlar. PREPARE ulusal ve yerel olarak güçlü bir işbirliği ve yerel aktörlerin sürece aktif katılımı sağlandığı takdirde kırsal kalkınmanın başarılı ve sürdürülebilir olacağına inanır. Oysa kırsal alanların çoğunda sivil toplum, hükümetlerle ortaklık kurabilecek kadar güçlü değildir. Bu nedenle PREPARE;

- Kırsal alanda sivil toplumun güçlendirilmesine;
- Kırsal alandaki tüm partnerler arasında diyaloğun, güvenin ve işbirliğinin geliştirilmesine;
- Kırsal kalkınma konusunda deneyim ve başarı öykülerinin paylaşımına;
- STK'lar ile hükümet kuruluşları arasında güven duygusunun ve diyaloğun geliştirilmesine çalışır ve
- Kırsal toplulukların güçlendirilmesini ve karar mekanizmalarına katılmasını destekler.

Bu hedeflere ulaşmak için PREAPERE üç yol izler. Bunlar;

Ülke bazında ulusal programlar: Bu programlar kırsal kalkınmadaki farklı aktörler arasında diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi için tasarlanmaktadır. Programlar her ülkenin ihtiyaçlarına göre değişkendir. Ulusal seminerler, bölgesel seminerler ve diğer bilgi değişim kanalları olabilir.

Ülkeler arası deneyim paylaşımı: PREPEARE ülkeler arası deneyim paylaşımını sağlamak üzere uluslararası atölye seyahatleri düzenler. Amaç ülkelerin birbirlerinin deneyimlerinden faydalanmasını sağlamaktır.

Uluslararası ağ: Avrupa çapında kırsal kalkınma konusuyla ilgilenenler arasında bilgi değişimi ve karşılıklı desteği sağlayabilmek için PREAPERE ağı oluşturulmuştur.

Avrupa düzeyinde Avrupa kuruluşlarıyla da çalışan PREPARE aday ülkelerde de hem sivil toplum hem de hükümetlere bu anlamda katılım öncesi süreçte destek olur.

BAZI LEADER PROJELERİNDEN ÖRNEKLER[4]

Aşağıda LEADER yaklaşımı dahilinde gerçekleştirilen üç örnek verilmiştir. Bu örnekler, Türkiye için de uygulanabilme potansiyeli olan örnekler olarak görüldüğü için seçilmiştir.

---

4 European Communities, *Leader+Magazine*, İtalya, 2007.

TÜM BÖLGE İÇİN TURİST ROTALARI

Üye ülke: İtalya
Yerel Eylem Grubu: Sviluppo Valli di Ponente
Toplam Bütçe: 556.500 Avro
AB katkısı: 167.000 Avro
Diğer Kamu Fonları: 167.000 Avro
Özel Fonlar: 222.500 Avro
web: http://www.galriviera.it

Fransız sınırındaki Liguria bölgesinde bulunan "Sviluppo Valli di Ponente" isimli yerel eylem grubu, aşağıdaki hedeflerle kendi yerel kalkınma stratejisine sahiptir:

- Geleneksel olmayan konaklama ağlarının yaratılması;
- Bölgenin doğal mirası ile yerel ürünlerine dayalı tematik rotaların gerçekleştirilmesi;
- Yerel üreticilerin desteklenmesi için pazarlama ağının iyileştirilmesi;
- Toprağın ve yerel ürünlerinin teşvik edilmesi;
- Çicekler dahil, bu ürünlerin ekolojik olarak sertifikalandırılması.

Yerel Eylem Grubu'nun toprak alanı diğer İtalyan kırsal toprak alanlarının tipik birçok karakteristiğini; yani nüfus göçü, tarımsal etkinliğin terk edilmesi, istihdam olanaklarında genel eksiklik, yerel nüfusa ve ticarete kötü hizmet sunumu ile zayıf ağ çalışması ve işbirliği özelliklerinin çoğunu sergilemektedir.

Yerel ürünlere ve tipik gıdaya dayalı iki tematik rota zaten gerçekleştirilmiştir. Proje, bunların nihai biçimde uygulanmasını ve bu iki farklı rotanın, dört farklı rotayı bir arada toplayacak bir ağ yaklaşımının bir parçası olarak bütünleştirilmesini sağlamakta, bu biçimde tüm bölgeyi bir anda teşvik etmektedir. Çalışma tamamlandığında, toprak alanı toplam dört rotaya sahip olacaktır: "şarap ve yağ rotası"; "tadlar ve renkler rotası"; (nişasta ve mandıra ürünlerine dayalı) "beyaz mutfak rotası" ve "zeytinyağı rotası".

Yerel ürünler ve kültürel kaynaklara odaklanan bu rotalar, turizmi teşvik etme yollarını oluşturmaktadır ve bölgenin mal ve hizmetlerine yönelik talebi artırmak üzere tasarlanmışlardır. Ancak, bu rotaların yaratılması kolay gerçekleşmemiştir. Yerel Eylem Grubu bu tematik rotaları zaten geliştirmiş olanlar içindeki "en iyi pratik deneyim" üzerinden gitme konusunda başarılı olmuştur. Bu da rota tanımını, koordinasyon ve destek için kamusal yönetimle birlikte çalışmayı, mevcut hizmetlerin mükerrer kılınmasından nasıl kaçınılabileceğinin anlaşılmasını ve özel sektör ile kamusal sektör arasındaki işbirliğini içermektedir.

KADINLARIN KIRSAL KALKINMAYA KATILIMI

Üye ülke: Belçika
Bölge: Wallonia
Yerel Eylem Grubu: Botte du Hainaut
Nüfus: 29.285
Toplam Bütçe: 187.400 Avro
AB katkısı: 84.330 Avro
Diğer Kamu Fonları: 84.330 Avro
Özel Fonlar: 18.740 Avro
Not: Proje "köy yaşamında kültür ve kırsal kalkınmanın koordinasyonu" projesinin bir parçasıdır.

Yerel eylem grubu, De la Bottle tarafından kapsanan Walloon bölgesinin batısındaki Hainaut Elinin güney bölümünde bulunmaktadır. Bölge temelde orman ve meralardan oluşmakta, küçük köylerde yerleşik olan yaklaşık otuz bin sakini kapsamaktadır. Köyler tipik biçimde merkezde kurulmuş olup dışarıya doğru küçük, daha geniş biçimde yaygın tesis gruplarından oluşmaktadır.

Proje kadınların içinde oldukları yalıtılmışlığı aşmalarına, refahlarını korumalarına ve böylelikle de yaşam kalitelerini iyileştirmelerine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu da bir araya gelip deneyimlerini paylaşacakları bir yerin sağlanmasını ve birbirlerinin kişisel gelişmelerine katkıda bulunmalarını desteklemeyi içermektedir.

Proje çerçevesinde kadın sorunlarıyla ilgili olan ve onların beklenti ve özlemlerine yanıt veren inisiyatifler, tematik toplantılar, yaratıcı atölye çalışmaları geliştirilmiştir. Yerel Eylem Grubu ayrıca başka bölgelerden ve yurtdışından kadınların gerçeklikleriyle ilgili bilgi sağlamayı amaçlayan "alan gezileri" örgütleme yoluyla, dış dünyadaki konularla ilgili farkındalık geliştirmeyi güvence altına almaya çalışmaktadır. Ayrıca kadınlar tarafından yönetilen ve desteklenen bir gazete kırsal bir çevrede çalışan kadınların deneyimlediği zorlukları tartışmaktadır.

ORGANİK YEREL LEZZETLER

Üye ülke: Yunanistan
Bölge: Batı Makedonya, Servia
Yerel Eylem Grubu: ANKO SA
Nüfus: 90.542
Toplam Bütçe: 430.000 Avro
AB katkısı: 215.000 Avro
Diğer Kamu Fonları: 43.000 Avro
Özel Fonlar: 172.000 Avro
web: http://www.anko.gr

Bu proje Batı Makedonya bölgesindeki Kozani bölgesinde gerçekleştirilmektedir. Bu bölge linyit rezervleri sayesinde elektrik üretimiyle tanınan bir bölgedir. Ancak, bölge aynı zamanda aralarında tahıl, şarap, elma ve şeftalinin de bulunduğu diğer yerel ürünlere de ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca zengin mandıra çeşitleri sunan önemli bir hayvancılık tarımı da mevcuttur.

ANKO Yerel Eylem Grubu tarafından yürütülen proje, geniş bir organik ürünler yelpazesi üretmeyi ve bunları ticari olarak pazarlamayı hedeflemektedir. Bu amaçla, Yerel Eylem Grubu "kalite ve yenilik ışığında girişimcilik ve çevre" konulu özel bir girişim olarak yaratılmıştır. Nihai ürün Batı Makedonya bölgesinde geniş çaplı hasat yapılan ve organik koşullarda elde edilen, yerel olarak üretilen gıdalardan hazırlanmaktadır.

Üretim kapasitesi hâlâ tam olarak gelişmemiş olmakla birlikte, ilk başarı belirtileri açıktır; bir yandan diğer yerel ve küçük üreticiler arzcı olarak çalışırken daha şimdiden ultramodern işleme tesisinde 27 çalışan mevcuttur.

Piyasaya sunulan nihai ürünler çeşitli pastalar, biber ve domates salçaları, makarna, reçel, tatlı, şarap ve baldır. Bütün bu ürünlerin bölgenin geleneği, kültürü ve tarihiyle ilişkisi vardır. Bu nedenle, paketler üzerinde bölgesel ürünle ilgili kısa tarifler bulunurken, etiket üzerinde ürünün üretilme biçimi ve içindekilerle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Gıda ürünleri piyasaya nihai tüketiciler ve/veya organik gıda ürünleri satmakta uzmanlaşmış seçilmiş dükkânlarla doğrudan görüşen, özel olarak istihdam edilmiş satıcılar üzerinden dağıtılmaktadır. Bu ürünlerin marka ismi patentlenmiştir.

Bu projede, LEADER+ fonlaması temelde altyapıya yatırım yapmak, işleme tesisinin inşası ve üretim sürecine başlamak için gereken makinelerin doğrudan satın alınması için kullanılmıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARINA YÖNELİK EKSİKLİKLER

Avrupa Birliği'nin süreç içerisinde gerçekleştirdiği politika değişiklikleri ile oluşturmaya çalıştığı kırsal modelin amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Kırsal ekonominin başlıca dayanağı ve sürdürülebilirliğin garantisi olan doğal kaynakların ve çevrenin korunması;
- Yaşayan (mimari, yeme-içme, yerel ürünler, kültür, gelenek vb.) ve tarihi kültürel mirasın korunması;
- Yerel ihtiyaçlara ve iç dinamizme yönelik proje bazlı ekonomik dinamizm;
- Kırsal nüfusa yönelik ulaşım, sağlık, eğitim, yönetim gibi servislerin sağlanması.

Bütün bu önlemler kırsal alanların durağan bir yapıdan dinamik bir yapıya evrilmesini, bir yaşam ve ekonomik aktivite alanı haline gelmesini, mevcut dinamiklerle ve kentsel alanlarla temas halinde olmasını amaçlamaktadır.

Buna rağmen AB'nin kırsal kalkınma yaklaşımlarının halen bazı eksikliklerin olduğu yadsınamaz. Bunların başında AB içinde hâlâ en ağırlıklı konunun kırsal kalkınma politikaları değil tarım politikaları olması gelir. OTP'nin birinci ayağı olan pazar önlemleri bütçenin %85'ini kullanırken, ikinci ayağı olan kırsal kalkınma bütçenin %15'ini kullanmaktadır. Dolayısıyla hâlâ finansal desteğin büyük kısmı kırsal kalkınmaya değil, tarıma aktarılmaktadır. Kırsal kalkınmaya aktarılmakta olan payın küçüklüğü, kırsal alanlarda kalkınmanın tarım ve çiftçiler tarafından kontrol edilir olmasına, kırsal kalkınma ile tarımsal üretim arasında bir rekabete neden olmaktadır. Bu nedenle, daha fazla sübvansiyon konusunda ısrar eden çiftçilerin kırsal kalkınmanın kendi aleyhlerine olduğu konusunda ikna edilmeleri zorunludur. Çünkü kırsal kalkınma politikaları konusundaki mevcut düzenlemeler hâlâ tarım dışı aktiviteleri yeterince teşvik etmemektedir. OTP'nin büyük çoğunluğu, özellikle yüksek pazar fiyat destekleri, çiftçileri daha fazla üretim için teşvik etmektedir. Bu durum beraberinde su, biyoçeşitlilik ve yaban hayatı konusunda sorunları getirmektedir. Buna bağlı olarak OTP'nin büyük kısmının çevreye olumsuz etkileri söz konusudur.

OTP bu nedenle –özellikle tarımda istihdam edilen nüfus oranı ile tarımın GSMH'deki oranı arasında dengesizliklerin bulunduğu– AB'ye yeni üye olmuş ülkelerin ihtiyaçlarına cevap verememektedir. OTP'nin bu ülkelerde de başarılı ekonomik politikalar uygulayabilmesi için farklı düzenlemelerin yapılması, kırsal altyapının ve servislerin geliştirilmesi gerekmektedir. Avrupa Birliği yeni üye ülkelerin kırsal alanlarına yönelik yapısal sorunları göz önüne almalı, politikalarını bu doğrultuda geliştirmelidir.

Ayrıca kırsal kalkınmayı etkileyen farklı politikalar (OTP ve kırsal kalkınma bileşeni, LEADER, bölgesel politika ve uyum politikası, ulaşım, iletişim, teknoloji politikaları, çevre politikası vb) arasındaki koordinasyon, ekonomik reform, uyum ve genişleme bağlamında yeterli değildir. Dolayısıyla AB bütünleştirilmiş ve kapsayıcı bir strateji geliştirmek zorundadır.

Avrupa Birliği içerisinde aşağıdan yukarıya yaklaşımın her yerde uygulanabilir olması ile ilgili bir tartışma devam etmektedir. Bu yaklaşım sosyal dokusu dinamik olan bölgelerde kolayca uygulanabilir; fakat, hâlâ altyapı sorunları yaşayan bölgelerde uygulama sorunları yaşanabilir. Yapısal sorunların birbirinden farklılıklar gösterdiği alanlarda "tek tip" politikaların uygulanmasının doğru olmayacağı açıktır; fakat, hangi hedefe doğru gidilmesi gerektiği en temel sorudur. LEADER yaklaşımındaki ana düşünce, yerelde yaşayanların kendi yaşam alanları üzerine ve bu alanlarda geliştirilecek politikalarla ilgili karar verme hakkına sahip olmasıdır. Bu, yerelde kalkınmayı sağlayacak en önemli vurgulardandır.

Dolayısıyla AB'nin kırsal kalkınma politikaları revize edilmiş hali ile dahi sürdürülebilir gelişme için yeterli değildir. AB politikalarını bu doğrultuda genişletmeli ve önlemlerini almalıdır.

DELUXE
SAMAYI

III. BÖLÜM
TÜRKİYE

KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE TÜRKİYE

Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları özellikle Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde önem kazanan bir konu haline gelmiştir. Türkiye'de AB'ye katılım süreci öncesinde de kırsal kalkınma çalışmaları yapılmıştır; fakat bu politikalar ve çalışmalar AB'nin bugünkü politikaları içerisinde tanımlamış olduğu kırsal kalkınma politikalarından oldukça farklıdır.

Türkiye'nin katılımı AB tarımsal alanında %23 oranında (39 milyon hektar) bir büyüme yaratacaktır. İkinci unsur, tarımda istihdam edilen nüfusun büyüklüğüdür. 2005 yılı itibarıyla tarımda çalışan nüfus oranı %29,5'tir. Kırsal alanda tarım sektörü dışındaki sektörlerde çalışanların oranı ise %38,6'dır.[5] Tarımın GSMH içindeki payı 2004 yılı itibarıyla %11,2'dir.[6] Tarım toprakları küçük ve çok parçalıdır.

Türkiye'nin girişiyle AB'nin kırsal yapısında büyük bir değişiklik yaşanacağı, bunun mevcut OTP'yi değiştirir nitelikte olacağı açıktır. Bu nedenlerle Türkiye AB'ye uyum sürecinde tarım ve kırsal kalkınma politikalarında birtakım değişikliklere gitmek zorundadır.

Bugün tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kırsal alanlarla ilgili sorunlar vardır. Bunlar;

- Tarım dışı sektörlerin tarımdan ayrılacak işgücünü hazmetme kapasitesinin düşüklüğü;
- Gençlerin kırsal alandan kentsel alanlara akması ve nüfusun yaşlanması;
- Kırsal alana yönelik kamu hizmetlerinin yetersizliği;
- İyi yaşam koşullarını sağlamaya yönelik tarım dışı ekonomik aktivitelerin yetersizliğidir.

Bütün bu sorunlara çözüm bulmak için kırsal kalkınma politikalarında ciddi bir yaklaşım değişikliğine ihtiyaç vardır. İnsanların refah içerisinde yaşamasının sağlanması için ekonomik ve sosyal aktörlerin sürdürülebilir ilkeler doğrultusunda bütüncül olarak yeniden planlanması gerekir. Ayrıca kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, karar alma ve uygulama süreçlerinde aşağıdan yukarıya yaklaşımla katılımcı demokrasiye olanak sağlanması zorunludur.

TÜRKİYE'NİN KIRSAL KALKINMA DENEYİMİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, modernleşme ve çağdaşlaşma hamleleriyle kırsal alanların kalkınmasına yönelik çabalar artmıştır. 1924 yılında yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu ile köylerin idari yapısı ve köylere götürülecek hizmetler belirlenmiştir. Kırsal nüfusun yoğunluğu ve ağırlıklı ekonomik faaliyet alanının tarım olduğu bir dönemde kalkınma çabaları ağırlıklı olarak tarım sektörü üzerinden geliştirilmiş, ancak bu kalkınma çalışmalarının başarısı sınırlı kalmıştır. Söz konusu başarısızlığın temel sebepleri katılımın kısıtlı kalması, yerel ve bölgesel şartlara uygun olmayan projelerin geliştirilmesi, önceliklerin doğru belirlenememesi ve koordinasyonsuzluktur.

---

5 Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2006, s. 19.

6 Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Planlama Teşkilatı, *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi*, Ankara, 2006.

KÖY ENSTİTÜLERİ DENEYİMİ

1930'ların sonlarında gelişen köy enstitüleri deneyimi Türkiye'de kırsal kalkınma faaliyetleri açısından önemli bir deneyimdir. 1935 yılında CHP'nin 4. kongresinde köyün kalkınması için köy enstitüleri fikrinin geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Köy enstitülerinin amacı köylerin kalkınması için gerekli öğretmenleri yetiştirmek ve bu öğretmenler sayesinde yurttaşlık haklarını kullanan, savunan çağdaş bir toplum yaratarak köyü canlandırmaktır. Öğretmenin sadece okuma yazma öğretmekle kalmayıp, köylüye modern tarım tekniklerinden marangozluğa, müzikten hasta tedavisine kadar her konuda eğitim vermesi, bir anlamda yerel önder aydınlar yetiştirilmesi ve böylece köylerin kalkınmasının sorumluluğunun o bölgenin içinden yetişmiş aydın köylülere emanet edilmesi hedeflenmiştir. Bu, hem geri kalmış bölgeleri toplumsal, kültürel ve ekonomik olarak kalkındıracak hem de olası göç hareketlerini önleyecek bir projedir. Enstitüler bulundukları çevreye yönelik her türlü faaliyeti de katılım ve sorumluluk ekseninde yürütmüştür. Kırsal kalkınmada, bununla birlikte ülkenin kalkınmasında önemli bir araç olmuş ve Türkiye'de birçok aydının yetişmesinde rol oynamış köy enstitüleri 1954 yılında kapatılmıştır.

1950'LER SONRASI

Türkiye 1950'li yıllardan sonra bir sanayileşme ve kentleşme süreci yaşamaya başlamıştır. Bu süreçle birlikte kır-kent arasındaki gelişmişlik farkının artmaya başlaması kırsal kalkınmaya yönelik yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Sanayileşme süreci ile birlikte kırsal alandan kentsel alana yaşanan göç dalgasına rağmen tarımın ekonomideki rolü 1970'lere kadar ağırlığını korumuştur. Bu süreçte tarım sektörü çeşitli politikalar aracılığıyla korunmuş ve sektörün gelişimi desteklenmiştir.

Yaşanan göç sonucunda hem kentsel hem de kırsal alanda yaşanan sorunları çözmeye yönelik arayışlar planlı dönemle birlikte başlamıştır. 1963-1967 yıllarını içeren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal kalkınma toplum kalkınması olarak algılanmıştır.

1963-1965 yılları arasında pilot olarak "örnek köy" uygulamaları hayata geçirilmiştir. Bu uygulamalarda amaç, köye götürülen hizmetlerde eşgüdüm ve aktörler arasında işbirliğini sağlamak ve hizmetlerden çevre köylerin de faydalanmasını sağlamaktır. 1965-1970 yılları arasında köyün kendine yeterli bir yerleşim birimi durumuna gelmesi ve köy-kent ayrımının azaltılması amacıyla altı ilde çokyönlü kırsal alan planlaması uygulamaya konulmuştur. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1973-1977) ise köy kümelerinde merkezi bir yerleşim birimini hizmet istasyonu olarak geliştirerek kırsal toplumu geliştirmeyi amaçlayan merkez köy yaklaşımı benimsenmiştir.

1977 yılında "köy-kent" modeli hükümet programı ile benimsenmiş ve merkez köy çalışmalarının yerini almıştır. Bu uygulamalar sadece iki yıl sürmüş, 1980'li yıllarda merkez köy niteliğindeki yerleşmeler belirlenerek kırsal alanlara bu merkezler aracılığıyla hizmet götürülmeye çalışılmıştır. 1983-1990 döneminde merkez köylerdeki çalışmalarda anlamlı gelişmeler görülmüştür. 1970'li yılların sonunda uygulanan köy-kent modeli 2000 yılından itibaren Ordu ili Mesudiye ilçesi Çavdar Köyü'nde yeniden uygulamaya konulmuştur.

Öte yandan 1970'lerden itibaren önemli bölümü dış kaynaklarla finanse edilen "bütüncül kırsal kalkınma" projeleri uygulanmıştır. Hemen hemen bütün uygulamalarda kırsal kalkınmada geri kalmış yörelerde ekonomik faaliyetin çeşitlendirilmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedef olarak seçilmesine rağmen, uygulamalar ağırlıkla tarımsal üretimle bağlantılı olmuştur. Gerçekleştirilen çalışmalarda öncelikler her zaman sistemli politikaların önüne geçmiş, ağırlıklı olarak yol, elektrik, su gibi esas olarak tarımsal ürünün geliştirilmesi ve taşınmasına yönelik altyapı desteklenmiştir.

Dış kaynaklı geliştirilen projelerde ise ağırlıklı olarak yoksulluk ve cinsiyet konularına yoğunlaşılmıştır. Kalkınmanın tarımsal üretimle bağlantısının kurulduğu bu projeler yukarıdan geliştirilmiş olmanın ötesine geçememiştir. Geliştirilen projeler dışında kırsal alana yatırım çoğunlukla bir seçim vaadi olarak kalmış, kırsal alanda istihdam artırmaya yönelik faaliyetler desteklenmemiştir. Aynı zamanda planlı dönem boyunca bölgesel gelişmeye ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına özel bir önem verilmiş, bu doğrultuda plan ve programlar hazırlanmıştır.

Türkiye'de bugünkü kırsal kalkınma projeleri dış kaynaklıdır. Bu projelerden en kapsamlısı, içerisinde kırsal kalkınma bileşeni de olan Güneydoğu Anadolu Projesi'dir.

Türkiye'de 2001 yılından bu yana Dünya Bankası destekli Tarım Reformu Uygulama Projesi yürütülmektedir. Ana bileşeni doğrudan gelir desteği olan projenin alt bileşenleri alternatif ürün programı, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yeniden yapılandırılması ve kırsal kalkınmadır. Kırsal kalkınma bileşeni altında 2004 yılından bu yana köy bazlı katılımcı yatırım programı, arazi toplulaştırması, çiftçi örgütlerinin kurumsal güçlendirilmesi bazında projeler yürütülmektedir. Proje özellikle mevcut servislerin güçlendirilmesi ve yeniden düzenlenmesinde ve kırsal alana yönelik analizlerin kalitesinin artmasında etkili olmuştur.

Yine 2001 yılından itibaren Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmekte olan Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi ve Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) özellikle ekonomik krizle yoğunlaşan yoksulluğu önlemeye yönelik çalışmalardır.

Bu ve buna benzer projelere rağmen Türkiye'de esas sorun kırsal kalkınma çalışmalarının bir politika geliştirme süreci olmaktan ziyade proje bazlı ilerlemesidir. Bu çalışmaların sonuçları genel bir model geliştirmekten uzak olup sonuçların ve etkilerin değerlendirmesi yapılmaktadır. Diğer yandan Türkiye'de kırsal alandaki tek aktivite alanının tarım olması, kırsal kalkınma politikaları ile tarım politikalarının birbirinden farklılaşmamasına neden olmaktadır. Oysa özellikle son dönem Avrupa Birliği kırsal kalkınma politikalarında temel yaklaşım kırsal alanların tarımsal üretim dışında da yaşanabilir yerler olmasının sağlanmasıdır.

Bugüne kadar uygulanagelmiş politikalar/projeler ile ilgili tespit edilen temel sorunlar aşağıda sıralanmıştır.

1. Projelerin diğer kırsal kalkınma bileşenlerini dikkate alan bütüncül bir yaklaşım benimsememesi, ürün ve üretim bazında daha çok ekonomik aktivite olarak planlanması;

2. Tarımsal ürünlerin nerede, nasıl işleneceği ve pazarlanacağı konusunun yeterince düşünülmemesi;

3. Üretim bazında örgütlenmenin desteklenmemesi;
4. Projelerin hazırlanması ve uygulanmasında katılımcı yaklaşımın benimsenmemesi, kararların merkezi karar organları tarafından alınması, kamu kuruluşları arasında eşgüdümün sağlanamaması;[7]
5. Proje uygulayıcılarının yeterli donanıma sahip olmaması, kaynakların düzgün kullanılmaması;
6. Projelerde yer seçimi ve önceliklerin siyasi tercihlerle belirlenmesi;
7. İzleme, denetleme ve değerlendirme mekanizmalarının geliştirilmemesi.

Oysa bugünkü şartlarda kırsal kalkınma sadece tarıma dayalı olmaktan ziyade iletişimden eğitime, doğal kaynaklardan istihdama kadar çok kapsamlı bir politika alanı olmalıdır. Dolayısıyla dokuzuncu kalkınma planı kırsal kalkınma politikaları özel ihtisas komisyonu raporunda da belirtildiği üzere, kalkınmadan anlaşılması gereken "insanların insanca yaşam koşullarına erişim olanaklarının artması, gelir dağılımının iyileşmesi, gelir düzeyinin yükselmesi, sosyal ve kültürel alanlarda yerele uygun gelişmelerin sağlanması, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin bireyin hayatına yansıma süreci"dir.[8] Bu süreçte kırsal bölgelerin farklı sorunları ve farklı ihtiyaçlarının olduğu özellikle dikkate alınması gereken bir husustur. Bu nedenle kırsal bölgeler için strateji geliştirirken bu farklılıkların göz önüne alınması bir zorunluluktur. Tüm bunların geliştirilmesi sürecinde ise ortaklıklar kurma, birlikte hareket etme ruhunun gelişmesi hayati öneme sahiptir.

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMADA KADIN

Kırsal alanda kadın, üreten, değerlendiren, pazarlayan, ev içi rolleri açısından da hem üreten hem de tüketen bir bireydir. Kadın tarımsal üretimde yer alırken aile içinde gıda temininden de sorumludur. Bu emek-yoğun kimliğine rağmen Türkiye'de kadının kırsal alan yaşamına etkin ve erkeklerle eşit düzeyde katılımının önünde tarımsal ve sosyokültürel engeller ve yasal eksiklikler durmaktadır.

Türkiye'de kırsal alanda yaşayan kadınların en büyük sorunu eğitimsizlik ve sağlıktır. Bunlar aynı zamanda diğer sorunların da kaynağı niteliğindedir. 2003 yılında yapılan nüfus ve sağlık araştırmasına göre kırsal yerleşimlerde yaşayan kadınların %31'i herhangi bir eğitim almamıştır.[9] Bu sorun ülkenin batısından doğusuna gittikçe artış göstermektedir. 1998 yılında yapılan nüfus ve sağlık araştırmasına göre doğu bölgelerinde hiç eğitim almamış kadın oranı %46 iken bu oran batı bölgelerinde %7 ile %17 arasında değişmektedir.

---

7 Türkiye'de kırsal alanlarla ilgili hizmet veren başlıca kuruluşlar: **Merkezi Yönetim Kuruluşları:** Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; **Yerel Yönetim Kuruluşları:** valilikler, kaymakamlıklar, il özel idare, belediyeler, köyler.

8 Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu, Ankara, 2006, s. 12.

9 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003, s. 4. (http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2003/data/ozetrapor.pdf).

Kırsal alanda eğitimin önündeki temel sorun ekonomidir. Kırsal kesimde okul çağındaki çocukların birçoğu okul eğitiminin en yoğun olduğu aylarda mevsimlik işçi olarak çalışmak için başka yerleşim yerlerine gitmektedir. Bu durum, çocukların eğitim süreçlerinin yarım kalmasına neden olmaktadır.

Son dönemde çeşitli devlet kurumları, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör desteği ile yürütülen kampanyalarda çok ciddi başarılar elde edilmiş olmasına rağmen, hâlâ kız çocuklarının okullaşma oranı düşüktür. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığı ile UNICEF tarafından yürütülen "Haydi Kızlar Okula" kampanyası dahilinde 2003-2006 döneminde 222.800 kız çocuğunun okula başlaması sağlanmıştır.[10] Buna rağmen hem çocukların okullaşmasının sağlanması hem de eğitim kalitesinin yükseltilmesi için başka birçok adımın atılması gerekmektedir.

Eğitim düzeyinin bu kadar düşük olması kırsal alanda yaşayan kadının önünde farklı engeller oluşturmaktadır. Bunlardan en önemlisi kadının çalışma hayatına yöneliktir. Türkiye'de toplam istihdamın %25,9'unu (5.700.000 kişi) kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranı oldukça düşüktür ve bu oran 2005 ve 2006 yıllarında düşmeye devam etmiştir. Çalışan kadınların yarısından fazlası tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe çalışan toplam işgücünün ise yarıya yakını kadındır. Kırsal alanda çalışma hayatına yoğun bir biçimde katılan kadın esas olarak ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta ve tarımsal üretimin önemli miktarını gerçekleştirmektedir.

10 www.haydikizlarokula.org/uygulama_sonuclari.php.

Kırsal alanda üretimdeki ağırlıklı rolüne rağmen, kadın her türlü kamusal ve yerel mekanizmalara ulaşma, finans olanaklarından yararlanma, üretim süreçlerindeki kararlara katılma, pazarla ilişkiye geçme konularında erkeğin arkasında ikinci aktör olarak yer almaktadır. Oysa özellikle kırsal alandan kentsel alana doğru yoğun göçün yaşandığı Türkiye'de kırsal alanda kadınların yükü erkeklerden daha fazladır; çünkü göç esas olarak önce erkeğin göç etmesiyle başlar ve bu süreçte kadın hanenin tüm sorumluluğunu yüklenir. Buna rağmen kadının rolü sosyal olarak erkeğin arkasında ikinci plandadır. Erkeğin ardından köyden kente göçen kadın, eğitiminin yetersizliği nedeniyle kentlerde çalışma imkânından uzaklaşmakta ya da marjinal sektörlere yönelmekte, üretim sürecinden kopmaktadır. Bu nedenle üretim sürecine erkekle eşit oranda katılan kadının üretimden pazarlamaya kadar her aşamada var olmasını sağlayacak mekanizmalar geliştirilmelidir. Bu mekanizmaların geliştirilmesi ancak kırsal alanda kadının kapasitesinin geliştirilmesi ile mümkündür.

Üretime yönelik olarak, kadınların her türlü mekanizmaya ulaşmalarını kolaylaştırmak ve ücretsiz aile işçiliği dışında hane dışı istihdam olanakları yaratma kapasitelerini geliştirmek önemlidir. Dolayısıyla kadınların inisiyatif geliştirme kapasitelerini güçlendirecek ve kalkınmanın aktif bileşeni olmalarını sağlayacak mekanizmalar geliştirilmelidir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda aşağıdan gelen talepleri değerlendiren uygulamaların başarılı, yukarıdan gelen taleplerin karşılandığı uygulamaların başarısız olduğu görülmüştür. Bu nedenle özellikle kırsal alanda yerel dinamiklerin ve taleplerin dikkatle incelenmesi başarı için temel öneme sahiptir. Dolayısıyla kırsal alana giderek kalkınmak için öneri sunmaktan ziyade, aşağıdan gelen taleplerin ne olduğunu belirlemek önemlidir.

Türkiye'de kırsal alana yönelik geliştirilen çalışmaların birçoğu esas olarak tarımı modernleştirmeyi, üretimi artırmayı ve böylece hanelerin gelir seviyesini yükseltmeyi hedeflemiştir. Buna rağmen, özellikle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Avrupa Komisyonu, Uluslararası Çalışma Örgütü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından "kadınların güçlendirilmesi ve kalkınma süreçlerine dahil edilmesi"ne yönelik birçok program geliştirilip uygulanmıştır. Bu programların arasında kadınlara mikro finans desteği sağlamak da vardır.

Bu ve benzeri uygulamalarda kadın girişimciliği, özellikle kırsal alan baz alındığında yoksullukla mücadelede ve dezavantajlı grupların sorunlarında çözüm yolu olarak benimsenmiştir. Bu çalışmalarda ana sorun yoksulluğu önlemeye yönelik çalışmaların gerçek anlamda bir verimlilik artışı ve cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik perspektiften uzak oluşu ve kadını birey olarak güçlendirmenin öneminin vurgulanmamış olmasıdır. Bu nedenle bu projeler ve programlar gerçek anlamda iş geliştirici faaliyetler olmaktan çok, gelir getirici faaliyetler olarak kalmaktadır. Aynı zamanda mikro krediler kadınların borçlanmasına neden olmaktadır. Kadının istihdamına yönelik temel bir politikanın olmaması nedeniyle, uygulanagelen bu projelerin bir anlamda politik malzeme olmasının önüne geçilememektedir. Plan ve projelerin birbirinden bağımsız, kopuk geliştirilmiş olması bu alandaki dinamizmi de kesintiye uğratmıştır.

Kadının katılımı sağlanmadan kırsal kalkınmanın gerçek anlamda başarıya ulaşmasının mümkün olmadığı açıktır. Kırsal alanda Türkiye ortalamasına göre oldukça yüksek bir ortalama ile

çalışan kadınlar için temel problem istihdamı artırmak değil, istihdamın niteliğini değiştirmek ve insanca yaşam koşullarına kavuşturmaktır. Okuma-yazmadan başlayarak kadınlara yeni beceriler kazandırmayı sağlayacak, halen yapageldikleri işleri daha verimli kılmayı sağlayacak, bilinçlendirilmelerine ve bilgilendirilmelerine olanak sağlayacak her türlü eğitimin verilmesi ve eğitim sisteminin geliştirilmesini sağlamak, bu yolla kadının bireysel anlamda güçlenmesini sağlamak önemlidir.

Diğer yandan kadınların kırsal alanda birlikte hareket etme kapasitesinin geliştirilmesi, kadın sorunlarına yönelik iç ağların geliştirilmesi önemlidir. Bu konuda kadın kuruluşlarının çaba sarf etmesi gereklidir. Özellikle kırsal kalkınma ve kadın konularına kanalize olan organizasyonların gelişmesini sağlayacak sistemler üretilmelidir.

Türkiye'nin değişik bölgelerinde kadınların toplumsal yaşama katılımlarının önünde farklı problemler olabilmektedir. Bu toplumsal veriler dikkate alınmadan gerçekleştirilen her türlü programın başarısız olması muhtemeldir. Bu projelerin ayrıca başka toplumsal sorunlara yol açmaması için çok dikkatle çalışılması zorunludur.

Kadınlara yönelik kapasite geliştirme çalışmalarının yapılabilmesi ve kadınların bu tür etkinliklere katılımlarının sağlanabilmesi ancak kadının iş yükünü azaltacak, kendine daha çok zaman ayırabilmesini sağlayacak sistemlerin devreye sokulmasıyla mümkün olabilir. Bu süreçte erkeğin de eğitilmesi, erkeklerde bu konuda duyarlılık yaratılması da önemlidir.

AB UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

AB, Türkiye'den AB'nin tarım politikalarını benimsemesini talep etmektedir. Bu politikalarda temel olan kırsal alanların ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan ve sürdürülebilir kalkınma açısından dengeli gelişmesi ve bu gelişmeye yerel nüfusun aktif katılımıdır. Her şeyden önce Türkiye'nin önündeki ekonomik, sosyal ve çevresel zorluklarla baş etmesi gerekmektedir. Bu zorluklar aşağıdaki gibi tarif edilebilir.

Ekonomik Zorluklar

- Türkiye kırsal alanına, özellikle daha az gelişmiş bölgelere gelir ve istihdam açısından yeni kaynaklar bulmak zorundadır.
- Kırsal alanın büyük çoğunluğunda yüksek işsizlik veya kısmi işsizlik sorunu ve kırsal yoksulluk problemi vardır. Bununla birlikte, kırsal alandan kentlere akan nüfus, kentsel alanlardaki birçok sosyoekonomik problemin kaynağıdır.
- Türkiye'de kırsal alan birinci dereceden tarıma bağımlıdır; fakat parçalanmış ve küçük ölçekli toprak yapısı ve yüksek üretim giderleriyle tarım sektörü rekabet edebilirlikten uzaktır.
- Geçimlik ve yarı geçimlik üretim yaygındır ve verim düşüktür.
- Tarımsal ürünler kalite ve standartlar yönünden yeterli değildir.
- Tarım-sanayi entegrasyonu zayıftır.
- Sermaye ve mali kaynak yetersizliği söz konusudur.

Sosyal Zorluklar

- Kırsal alanlarda eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Bununla birlikte mesleki eğitim, örgütlenme ve işbirliği yeterince gelişmiş değildir.
- Kırsal alanda nüfus azalması, beraberinde bu alanlarda yaşlı nüfusun yoğunlaşmasını getirmektedir.
- Kamu hizmetlerinden, sağlık hizmetlerinden ve eğitimden yararlanmaya yönelik mekanizmalar yeterince gelişmiş değildir.
- Çalışmak için şehirlere giden nüfus, kırsal alandaki yerel halk ile iletişim içinde değildir.
- Yetersiz sosyal yapılar birçok başka sosyal sorunun nedenidir.

Çevresel Zorluklar

- Sürdürülebilir tarım faaliyetleri yeterli değildir.
- Kirlenme ve erozyon ciddi bir sorundur.
- Sürdürülebilir kalkınma politikalarına yönelik finansal destek yeterli değildir.
- Çevrenin korunmasına yönelik uygulamalar kısıtlıdır.

Bunların dışında kamu örgütlenme yapısındaki dağınıklık yetki karmaşasına ve koordinasyonsuzluğa neden olmaktadır.

IPARD (KATILIM ÖNCESİ YARDIM ARACI-KIRSAL KALKINMA BİLEŞENİ)

AB, aday ülkelere katılım sürecinde kırsal politikalarını Birlik politikaları ile uyumlaştırmaları için finansal destek sağlamaktadır. IPA ismi verilen Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance) aracılığıyla 2007-2013 döneminde destek verilecek beş ayrı alandan biri de kırsal kalkınma olacaktır. IPA'nın kırsal kalkınma bileşeni IPARD olarak adlandırılmaktadır. Bu bileşenin temel amacı Türkiye'nin üyelik sonrası kullanacağı yapısal fonlara yönelik yakınsama sağlamak, Birliğe giriş öncesinde kırsal kalkınmaya yönelik programlama yapabilme ve kapasite gelişimine destek vermektir. IPARD kapsamında öncelikler:

- Pazar verimliliğinin geliştirilmesi,
- Kalite ve sağlık standartları,
- Kırsal alanlarda yeni iş olanaklarının geliştirilmesidir.

IPARD'ın diğer bir önemli özelliği, uygulamanın komisyon tarafından değil tamamıyla Türkiye tarafından gerçekleştirilecek olmasıdır. IPARD fonlarının kullanılabilmesi için Türkiye 2007-2013 dönemine yönelik kırsal kalkınma planını hazırlamalı ve uygulama ve ödeme ajansı olan IPARD Ajansı'nı oluşturmalıdır. IPARD kapsamında desteklenecek projeler IPARD Ajansı'na başvuracaklar ve bu başvurular önceden belirlenmiş seçim kriterleri çerçevesinde kontrol edilecektir.

Dolayısıyla Türkiye'nin bu fonlardan yararlanabilmesi için atması gereken adımlar şunlardır:

- Kırsal Kalkınma Programı'nın (IPARD Programı) hazırlanması ve bu planın AB Komisyonu tarafından onaylanması;
- Ödeme ve uygulama fonksiyonlarını icra edecek bir ödeme kurumunun (IPARD Ajansı) kurulması;
- Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi.

ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ

Devlet Planlama Teşkilatı 4 Şubat 2006 tarihinde bir kırsal kalkınma stratejisi yayınlamıştır. Bu belge, Kırsal Kalkınma Planı'na esas teşkil etmek ve uluslararası kaynaklarla finanse edilecek kırsal kalkınma program ve projelerinin hazırlanmasında ilgili kesimlere perspektif sağlamak üzere hazırlanmıştır. Bu planın hazırlığına yönelik çalışmalar Eşleştirme Projesi kapsamında başlamıştır. Planda özellikle, Türkiye için öncelikli sektörler, yatırım konuları, faydalanıcı kriterleri, bölgelerin ve finansman akışının belirlenmesi gerekmektedir.

Bu strateji belgesinde kırsal kalkınma[11] kırsal alanda, sürdürülebilir kaynak kullanımını esas alarak, bir taraftan kırsal kesimin gelir düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi yoluyla gelişmişlik farklarının azaltılması amacına yönelen, diğer taraftan çevresel ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini gözeten, yerelde farklılaşan sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri, ihtiyaçları, potansiyelleri ve dinamikleri dikkate alarak çoksektörlü yaklaşımla planlanan faaliyetler bütünü olarak kabul edilmiş, bu doğrultuda kırsal kalkınmanın temel amacı;

- Temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması,
- Kamu hizmet ve destekleri, temel amaca yönelik öncelikler çerçevesinde bütüncül, tutarlı, uygun ve öngörülebilir bir şekilde planlanarak kırsal toplumun yararına sunulması olarak belirlenmiştir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi'nde dört stratejik amaç ve bu amaçlara yönelik öncelikler belirlenmiştir.

İlk stratejik amaç, ekonominin geliştirilmesi ve iş imkânlarının artırılmasıdır. Bu amaca yönelik öncelikler;

- Tarım ve gıda sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması;
- Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesidir.

İkinci stratejik amaç, insan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesidir. Bu amaca yönelik öncelikler;

---

11 Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Planlama Teşkilatı, *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi*, Ankara, 2006.

- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi;
- Yoksullukla mücadele ve dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğinin artırılması;
- Yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesidir.

Üçüncü stratejik amaç, kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Bu amaca yönelik öncelikler;

- Kırsal altyapının geliştirilmesi;
- Kırsal yerleşimlerin geliştirilmesi ve korunmasıdır.

Dördüncü ve son stratejik amaç ise kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesidir. Bu amaca yönelik öncelikler;

- Çevreci tarım uygulamalarının geliştirilmesi;
- Orman ekosistemlerinin korunması ve orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması;
- Korunan alanların yönetimi ve geliştirilmesidir.

Bu önceliklere yönelik alınacak önlemler strateji belgesinde sıralanmıştır. Bu önlemler esas olarak şunlardır:

- Tarımsal kapasitesi düşük olan yerlerin ve orman köylerinin yerel kaynaklara dayalı olarak alternatif faaliyetlere yönlendirilmesi;
- Tarımdan ayrılacak işgücüne, gençlere ve kadınlara yeni iş imkânları yaratılması, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi;
- Eğitime yönelik hizmetlerin geliştirilmesi, yeni hizmetlerin sunulması, kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum işbirliği ile beceri ve meslek kurslarının düzenlenmesi;
- Eğitim hizmetlerine erişimde cinsiyet eşitliğine önem verilmesi ve dezavantajlı kesimlerin sorunlarına çözüm üretilmesi;
- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik ve sosyal amaçlarla kullanımının yaygınlaştırılması;
- Kadınların gelir getirici faaliyetlere yönlendirilmesi;
- STK'ların etkinliğinin artırılması ve kamu-STK işbirliğinin geliştirilmesi;
- Yerel katılımcılık ve sahiplenmenin artırılması;
- Sosyal güvenliğin sağlanmasına yönelik çalışmaların hızlandırılması;
- Gıda yoksulluğu ile mücadele kapsamında hassas grupların (yaşlılar, engelliler, çocuklar, kadınlar ve işsizler) gıda güvencesinin sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınması;
- Örgütlenme düzeyinin artırılması;

- Yerel örgütlerin program hazırlama, uygulama, izleme ve değerlendirme konusunda kapasitelerinin geliştirilmesi;
- Yerel kaynakların (kültür, ürün, hizmet vb.) tanıtımı ve faydaya dönüştürülmesi;
- Bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde bilgi ve deneyim paylaşımı sağlanması;
- Kırsal yerleşimlerde yol, su, elektrik, kanalizasyon vb. fiziki altyapının geliştirilmesi;
- Haberleşme, bilgi ve iletişim teknolojisi altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması;
- Korunması gereken ya da turizmin gelişmesi açısından potansiyeli bulunan alanların fiziki koşullarının iyileştirilmesi;
- Konut arzının sağlıklı modeller geliştirilerek sağlanması;
- Tarımsal faaliyetlerin çevre koruma tedbirleri ile birlikte geliştirilmesi;
- Biyolojik çeşitliliğin korunması ve biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı;
- Ekoturizm olanaklarının araştırılması ve uygulamaya konulması.

ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİ BELGESİ'NİN DEĞERLENDİRMESİ

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi incelendiğinde, belgenin sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda hazırlandığı görülmektedir. Diğer yandan öngörülen amaçlar ve ilkeler AB'nin kırsal kalkınmaya yönelik ilkeleriyle çok benzerdir. Fakat esas olan, bu stratejinin özellikle Türkiye şartlarında uygulanabilir olmasıdır. Bu nedenle Kırsal Kalkınma Planı'nın hazırlanması ve bu stratejinin nasıl uygulanacağının belirlenmesi hayati öneme sahiptir. 2006 yılında hazırlanmış olacağı belirtilen uygulamaya yönelik bu belgenin hazırlanması doğrultusunda çalışmalar devam etmektedir. IPARD Planı olarak da adlandırılan bu planın Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından DPT ile işbirliği içinde koordine edilmesi öngörülmektedir. Hazırlanacak olan Kırsal Kalkınma Planı IPARD kapsamında sağlanacak fonların kullanımına yönelik esasları düzenleyecek, aynı zamanda Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'nde belirlenen stratejik amaçlar ve önceliklere ulaşılması yönünde tedbirleri, uygulama esaslarını ve bunlara ilişkin mali hususları içerecektir. Bu plan çerçevesinde Türkiye'ye de 2007 yılı itibarıyla IPARD fonlarından destek sağlanacaktır. Bu kapsamda kırsal kalkınma amacıyla kullanılacak bütçe kaynakları, katılım öncesi AB fonları ve diğer uluslararası finansman kaynaklarının temin, tahsis ve kullanımı ile ilgili esaslar da Kırsal Kalkınma Planı ile tespit edilecektir.

IPARD Ajansı: 4 Mayıs 2007 tarihinde Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu kurulmasını öngören yasa Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. İdari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli düzenlenen kurum, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olarak desteklerden yararlanabilmesi amacıyla tanıtım, eğitim, danışmanlık ve yönlendirme faaliyetlerini yürütecek, proje ve faaliyet başvurularını alarak, ön incelemeleriyle yerinde kontrollerini yerine getirecektir. AB tarafından kırsal kalkınma için sağlanan mali kaynakların programlanması, kullanılması ve mali yönetimi AB ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde belirlenecektir. Kurumun yetki ve sorumlulukları da bu anlaşmalarla belirlenecektir.

Bütün bunlardan görülen odur ki Türkiye özellikle 2006 yılı sonunda AB Komisyonu'nca hazırlanan ilerleme raporu sonrasında kırsal kalkınma alanındaki çalışmalarını hızlandırmıştır. Gerçekleştirilmekte olan değişimlerin Türkiye'nin kırsal kalkınma alanındaki politikalarında ciddi değişimlere yol açacağı açıktır. Fakat önemli olan, bu politikaların Türkiye için gerçekten uygulanabilir ve sonuç alınabilir politikalar olmasıdır.

TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞTİRİLEN KIRSAL KALKINMA PROJELERİNDEN ÖRNEKLER

Türkiye'de bölgesel bazda kırsal kalkınma programları ağırlıklı olarak uluslararası kuruluşlar destekli olarak resmi kurumlar tarafından yürütülmektedir. Özellikle resmi kurumlar tarafından yürütülen projelerin içeriklerine bakıldığında, kırsal kalkınmaya yönelik ana konular hedef olarak belirlenmiş olmasına ve katılım konusuna özellikle önem verilmesine rağmen uygulama süreçlerinde katılımın sağlanmasına yönelik çabaların çok başarılı olduğu söylenemez. Bu sorun projelerden istenen faydanın sağlanamamasına yol açmaktadır. Proje süresince katılımcılık konusunda yeterli gelişim kaydedilemediği için projelerin sürdürülebilirliği konusunda da ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Yine projeler sonunda ciddi bir değerlendirme yapılmaması ve projelerden elde edilen çıktıların ve faydaların yeterince analiz edilmemesi projelerin sürdürülebilirliğini açısından ciddi bir sorundur.

Oysa bu projeler uluslararası kuruluşların da desteğiyle kırsal alana ciddi anlamda kaynak sağlama özelliğine sahiptirler. Daha katılımcı projeler sayesinde bu kaynaklardan azami faydanın sağlanması mümkündür.

Diğer yandan ulusal ölçekte sivil toplum kuruluşları da uzun yıllardır kırsal kalkınmaya yönelik projeler gerçekleştirmektedir. Bu projelerde de temel sorun, projelerin yerinden yönetilmiyor olması ile birlikte katılımcılığın yeterince sağlanamamasıdır. Proje uygulama sürecinde katılımcılığın sağlanamaması ve kırsal nüfusun projelerin sürdürülebilirliğine yönelik yeterli donanıma sahip olmaması nedeniyle projelerin sürekliliğini sağlanamak zordur.

Fakat son yıllarda hem yerel sivil toplum kuruluşlarının sayısının artması hem de yerele yönelik ilginin artmasına bağlı olarak daha fazla yerinden yönetilen kırsal kalkınma projeleri gündemdedir. Yereldeki STK'lar bölgelerindeki temel sorunlar hakkında bilgi sahibi kurumlar olarak yerelde yaşayan kişilerle yoğun bir ilişki içindedir. Bu durum projelerde katılımcı bir eksen sağlanması ve projelerin sürdürülebilir olması açısından önemlidir.

Sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı uluslararası fonları kullanabilme ve bu fonları yönetebilme kapasitesine sahip olsa da birçoğu finansal yetersizlikler ve yetişmiş eleman eksiklikleri sorunları ile karşı karşıyadır. Bu sorunlar projelerin gelişimini de etkilemektedir. Özellikle kırsal kalkınma alanında yapılan çalışmalara yönelik bir eğitim, bilgi paylaşımı vb. olmadığından sivil toplum kuruluşları kendileri de uygulama sürecinde kırsal kalkınmaya yönelik öğrenme sürecini birlikte yaşamaktadırlar. Aşağıda bu çalışmalara yönelik tamamlanmış ya da devam etmekte olan üç örnek verilmiştir. Bu örneklerin seçilmesinde değişik bölge kriteri, tarımsal gelişim yanında turizm gibi tarım dışı sektörlere yönelik çalışmalar olması, toplumsal cinsiyeti bakış açısı gibi kriterler baz alınmıştır.

KIRSAL ALANDA KAPASİTE GELİŞTİRME PROJESİ

Proje Yürütücüsü STK: Kalkınma Merkezi Derneği/Diyarbakır

Proje Alanı: Diyarbakır iline bağlı Eğil ilçesinin Yatır, Ordular, Baysu ve Polatlar yerleşimleri

Hedef Kitle: 4 yerleşimde 235 hane kapsamında 1975 kişi (toplam nüfusun %70'i)

Bu yerleşim alanlarındaki temel geçim kaynaklarını meraya dayalı hayvancılık, kuru alanlarda yapılan hububat tarımı, bağcılık ve son yıllarda bazı alanlarda sulama imkânlarının ortaya çıkmasıyla başlayan pamuk tarımı oluşturmaktadır. Proje 2007 yılı içerisinde başlamıştır ve toplam süresi üç yıldır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en geri kalmış bölgesidir. Bu durum yaşamın birçok alanında geçerlidir. Bölgenin genel anlamda gelişme trendi incelendiğinde sosyal ve ekonomik alandaki gelişmenin GAP Projesi'ne rağmen her geçen yıl daha kötüye gittiğini söylemek mümkündür. Bölgeye ilişkin ulusal düzeydeki politikalar ve güvenliğe ilişkin yaşanan istikrarsız durum gelişmenin önünde diğer önemli bir engeldir.

Projenin gerçekleştirileceği üç yıl içerinde:

- Teorik/uygulamalı eğitimlerin verilmesi ve gelir getirici faaliyetlerin gerçekleştirilmesi;
- İnsan kaynağının geliştirilmesine katkıda bulunulması;
- Üretici gelirlerinde artış sağlanması;
- Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

Projenin bir diğer önemli amacı ise bu uygulama sonucunda, eğitim ve üretim araçlarının bir arada kullanılarak bölge gerçeklerine uygun ve genele yaygınlaştırılabilir bir modelin ortaya konulması ve bunun yerel kültürel özelliklerin korunmasına ve zenginleştirilmesine katkı sağlanmasıdır.

Proje uygulama süresince belli konularda bir erkek ve bir kadın olmak üzere "yerel liderler"in yetiştirilmesi planlanmıştır. Böylece, hedef grupların inisiyatif geliştirip bu inisiyatifi hayata geçirecek mekanizmalar oluşturulması beklenmektedir. Bu, projenin sürdürülebilirliği için gerekli ve güçlendirici bir unsurdur.

Projeden beklenen sonuçlar şunlardır:

- Yararlanıcıların eğitim ve üretime ilişkin kapasitelerinde gelişme;
- Hedef grubun toplam yaşam kalitesinde iyileşme;
- Üretimde verim artışı, alternatif üretim ve üretim-pazar ilişkilerinin geliştirilmesi;
- Etkin ve yeterli düzeyde değerlendirilemeyen insan kaynaklarının ve doğal kaynakların daha etkin değerlendirilmesi;
- Mevsimlik göçte azalmanın sağlanması;
- Eğitim düzeyinin yükselmesi ve toplumsal yaşam konusunda genel olarak farkındalığın geliştirilmesi;

- Kırsal alanda kamu hizmetlerinden ve desteklerden daha çok yararlanılması;
- Kırsal alanda yaşayan topluluklara ilişkin kapasitenin geliştirilmesine yönelik bir modelin oluşturulması;
- Kamu kurumları ve STK'ların bu alanlara olan ilgilerinin artırılması, planlama ve uygulamalarında kırsal alanı kapsayan ve dikkate alan bir yaklaşım sergilemeleri.

Değerlendirme

Kalkınma Merkezi Derneği, proje başlamadan önce proje alanına yönelik derinlemesine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Projenin temeli bu araştırmanın çıktıları doğrultusunda hazırlanmış, dolayısıyla proje bir ihtiyaç analizinin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Hem bu analiz çalışmasının etkisi sonucunda hem de uygulama alanıyla yakın ilişkisi nedeniyle Kalkınma Merkezi Derneği ile hedef kitle arasında bir güven ilişkisi gelişmiştir. Bölge gerçeklerinin Türkiye'nin diğer bölgelerinden farklı olması proje süresince hassas davranılmasını zorunlu kıldığı için bu güven ilişkisi projenin başarısı için önemlidir.

Proje ekibi her türlü faaliyetinde hem kamu kuruluşları hem de diğer sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Bu da projenin alanda kabul edilirliğini güçlendirmektedir.

Projede önemli olan bölge gerçeklerine uygun bir model geliştirmektir. Bu hemen ilk etapta geliştirilmesi kolay bir hedef olmamakla birlikte, başarıya ulaştığı takdirde bölge için önemli bir kazanç olacaktır.

TUNCELİ SARIMSAĞI (ALLIUM TUNCELIANUM) VE TIBBİ AROMATİK BİTKİLERİN YETİŞTİRME TEKNİKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE ÜRÜN DESENİNİN ÇEŞİTLENDİRİLMESİ PROJESİ

Proje Yürütücüsü STK: Ulaşılabilir Yaşam Derneği/Tunceli

Proje Alanı: Tunceli ili Ovacık ilçesi

Hedef Kitle:
1. Kandolar mahallesinden damızlık ve anaçlık üretimi yapacak 25 kadın üretici,
2. Kösler köyünden damızlık ve anaçlık üretimi yapacak 5 kadın üretici,
3. Koyungölü ve Yeşilyazı köylerinden damızlık ve anaçlık üretimi yapacak 16 üretici.

Tunceli ili Ovacık ilçesinde 1994 yılında pek çok köy boşaltılmış ve bu köylerde yaşayan aileler zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmışlardır. Söz konusu ailelerin bir bölümü Elazığ, Erzincan gibi çevre illere, bir bölümü Bursa, İstanbul gibi büyük kentlere gitmiş, önemli bir bölümü de ilçe merkezine veya başka köylere yerleşmiştir.

Projenin hedef grubu içinde yer alan kadınlardan yirmi beşi bu göçten etkilenmiştir. Bu kadınlar 1994'ten bu yana köylerine erişim sorunu yaşamakta ve bu nedenle köylerindeki tarım arazilerini değerlendirememekte, bitkisel üretim olanaklarından yararlanamamaktadır. İlçede tarım dışı istihdam olanağı olmadığından, kadınlar iş bulmakta zorlanmakta, bu nedenle de ilçenin en dezavantajlı ve gelir seviyesi en düşük kesimini oluşturmaktadırlar. Bu durum kadınların

sosyal ve ekonomik hayattaki etkinliklerini zayıflatmaktadır. Tarımsal üretimden yoksun olan bu kadınlar ve aileleri için, başta sarımsak olmak üzere ışkın, kekik, gullik, kenger, savıl, mantar gibi doğada kendiliğinden yetişen türlerin toplanıp pazarlanması ana geçim kaynağıdır.

Tunceli sarımsağının korunması ve geliştirilmesi programının ilk etabı 2002 yılında başlamış, 2006 yılında son bulmuştur. Bu süre içinde uzmanlar ile birlikte bitki yerinde incelenmiş ve kültüre alma alternatifleri ortaya çıkarılmıştır. Yerinde kültüre alma ve doku kültürü tekniklerinden yararlanarak kültüre alma koşulları denenmiş ve denemeler sonucunda pilot üretim için tohumdan üretim tekniği benimsenmiş, yine 2002-2006 döneminde yirmi kadın üretici ile pilot üretim aşamasına geçilmiştir.

2007 yılından itibaren AB'nin finansal desteğiyle bu projenin devamı sağlanabilmiştir. 2007 yılında başlayan bu projenin genel amacı;

- Doğal kaynakların sürdürülebilir geçim kaynağı olarak kullanımı yoluyla gelir kaynağı yaratılması;
- Tarımsal etkinliklerin ve kırsal gelirin çeşitlendirilmesi;
- Biyoçeşitliliğin korunmasıdır.

Projenin özel amaçları aşağıdaki gibidir:

- Kültüre alma koşulları oluşturulan ve endemik bir tür olan Tunceli sarımsağının pilot üretim alanlarının genişletilmesinin sağlanması, ekim alanlarının ilçe genelinde yaygınlaştırılması, dört yıllık damızlık ve anaçlık üretiminin planlanıp uygulanması;
- Yetiştirme tekniklerinin geliştirilmesi ve üreticilerin bu konuda eğitimleri yoluyla verim ve kalitenin artırılması ve üreticilerin teknik kapasitesinin yükseltilmesi;
- Tunceli sarımsağının laboratuar analizlerinin ve doğal olarak çıktığı alanların toprak analizlerinin yapılarak tıbbi değerinin bilimselleştirilmesi;
- Tunceli sarımsağının simge haline getirilmesi yoluyla biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda duyarlılık yaratılması;
- Munzur dağlarında Türkiye'ye özgü endemik türler ve ticari değeri olabilecek bitki türlerinin saptanması, bu türlerin kayıt altına altına ve kültüre alınması koşullarının oluşturulması;
- Üreticilerin bir ekonomik örgütlenme modeli altında örgütlenmesi, yerel ve ulusal pazarlama ve tanıtım stratejileri belirlenerek, markalı etiketli ve logolu sarımsağın pazarlanma koşullarının sağlanması;
- Tunceli sarımsağının kökeninin belgelenmesi ve marka oluşturulması yoluyla yöresel ürün niteliğinin kazandırılması.

Projeden beklenen sonuçlar şunlardır:

- 2002'de başlayan program dahilinde yirmi olan Tunceli sarımsağı üretici sayısının kırk altıya çıkarılması;
- Göç nedeniyle sosyal ve ekonomik olarak zarar gören kadınların üretime katılması, böylece hem aile içinde hem de toplumdaki rollerinin ve entegrasyonlarının güçlenmesi;
- Damızlık ve anaçlık üretimi ile üretici olmak isteyenler tohumluk sağlanması ve Tunceli sarımsağının yörenin ürün desenine kazandırılması;
- Üreticilerin yetiştiricilik bilgilerinin artması, Tunceli sarımsağı üretiminde uzmanlaşmaları;
- Tunceli sarımsağının tanıtım ve pazarlama kapasitesinin artırılması;
- Biyolojik çeşitliliğin öneminin Munzur Vadisi çevre koruma eylem ve hareketlerinde güçlendirilmesi;
- Munzur Dağları biyolojik zenginliğinin tanınması;
- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusunda bilinç yaratılması;
- Doğadan toplanan bitki türleri üzerindeki baskının azalması;
- Bitkisel üretimde çeşitlilik yaratılması;
- Kültüre alınmış sarımsağın güçlü bir pazar ağının oluşması;
- Uygun örgütlenme modelinin benimsenmesi;
- Tunceli sarımsağının coğrafi kökeninin garanti altına alınması ve menşe tescilinin sağladığı koruma hakları kapsamına girmesi;
- Tunceli sarımsağın markalaşması, tanıtımının sağlanması, pazarlama olanaklarının güçlenmesi.

Değerlendirme

Tunceli ve çevresi çok sayıda farklı türü bünyesinde barındıran doğal kaynaklara sahiptir. Bu doğal güzelliklerin tehdit altında olmasına ve baraj inşaatlarına karşı bir sivil hareket aktif olarak faaliyet göstermektedir.

Aynı zamanda il zorunlu göçün olumsuz sonuçlarından yoğun olarak etkilenmiş, bu durum nüfusun sosyal ve ekonomik yapısında ciddi çöküntülere sebep olmuştur. Özellikle zorunlu göçün olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik projelerin il bazında yerel sivil toplum kuruluşları tarafından geliştirilmesi önemlidir.

Tunceli sarımsağına yönelik bu proje de bölgenin biyolojik çeşitliliğini ön plana çıkarma, bu çeşitliliği koruma altına alma açısından önemli bir adımdır. Proje, sarımsağın üretiminin verimli bir şekilde yapılmasını, bilinçsiz yöntemlerle doğadan toplanarak türün yok olmasının önüne geçmeyi hedeflemektedir.

Projenin sarımsağın yok olmasının önüne geçmek için biyolojik çeşitlilik, çevresel sorunlar, sürdürülebilir kalkınma ve çevre koruma hareketi üzerine toplumda bilinç yükseltme çalışma-

ları yapması projenin diğer çevre konularıyla ilişki kurması açısından önemlidir. Bu çalışmalar ve biyolojik çeşitliliğin korunması bölgenin turizm kapasitesinin geliştirilmesi açısından önemli bir kaynak yaratacaktır.

Yine örgütlenme modellerinin ve markalaşmaya yönelik çalışmaların gerçekleştirilecek olması üreticinin kapasitesinin ve pazarlama imkânlarının geliştirilmesi açısından önemlidir.

Bunların dışında projenin toplum temelli bir kalkınma yönetimini benimsemiş olması projenin sürdürülebilirliği ve farklı kesimler tarafından kabul edilirliğini artıracaktır.

VAKIFLI KÖYÜ ORGANİK TARIM PROJESİ

Tarihi ve kültürel değerleri ile dikkatleri çeken Hatay'daki Vakıflı Köyü'nde köylülerin çok büyük bir çoğunluğu portakal yetiştirmektedir. Vakıflı, organik tarımı Türkiye'de ilk kez 2001 yılında uygulamaya geçiren ve bu alanda uluslararası ödül almış bir köydür.

Otuz sekiz haneli köy, organik tarıma Avrupa'da yaşayan köylülerinin tavsiyesi üzerine 2001 yılında "toprağa yararlı böcek salarak" organik tarıma başlamıştır. İlk etapta organik tarımın pahalı olması nedeniyle köy halkını ikna etmekte güçlük çekilmekle birlikte, köy 2004 yılında Türkiye İhracatçılar Birliği'nin "İhracatın Yıldızları" özel ödülünü almıştır. Köyde ürettikleri organik ürünleri, özellikle narenciye ürünlerini 2004 yılından itibaren İngiltere, Almanya ve Hollanda'ya satan Vakıflı köylüleri, beklemedikleri bir ilgiyle karşılaşmış ve bu projeden büyük gelirler elde etmişlerdir. Organik tarımın önemini kavrayan köylüler bir de tarımsal kalkınma kooperatifi kurarak, ürettikleri organik ürünlerden çeşitli meyve şerbetleri, ceviz ve patlıcan tatlısı, nar suyu, domates, biber salçası ve portakal bahçelerine koydukları kovanlardan katkısız bal elde ederek, köye düzenlenen gezilerle gelen gruplara satış yapmaktadırlar.

Diğer yandan Vakıflı Köyü muhtarının öncülüğünde köydeki restorasyon çalışmalarına öncelik verilmiştir. Eski bir bina köylülerin toplantı salonu haline getirilmiş, köyün kilisesi de restore edilmiştir. Köy özellikle Ermeni kökenli turistler tarafından sıklıkla ziyaret edilmekte ve Türkiye'de dini turizm açısından önemli bir merkez olarak görülmektedir. Turistlerin yoğunluğu ile ortaya çıkan konaklama ihtiyacı köylülerin açtığı bir pansiyonla giderilmeye çalışılmaktadır. Köyün yolları her yıl bakım ve onarımdan geçirilmektedir.

Değerlendirme

Vakıflı Köyü'ndeki kırsal kalkınma deneyimi direkt köyde yaşayan halkın bir girişimi olması açısından son derece önemlidir. Köy halkı, bünyesinde yer alan kırsal kalkınmaya yönelik girdileri akıllıca kullanarak köyü bir çekim merkezi haline getirmeyi başarmıştır.

Vakıflı Köyü deneyimi Türkiye'deki birçok kırsal yerleşim için önemli bir örnektir. Kırsal alanlarda yaşayanların kendi alanlarının kapasitesini fark edebilmeleri ve bu kapasitenin geliştirilmesi yönünde faaliyetler gerçekleştirmeleri önemlidir.

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARINA YÖNELİK YAPILMASI GEREKENLER

Kırsal kalkınmaya yönelik olarak geliştirilecek politikaların, kırsal alanda yaşayanların bulundukları yerde istihdam edilmesini, yaşam kalitelerinin artırılmasını, kendi yaşam alanları ile ilgili karar alma mekanizmaları geliştirmelerini, doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir bir biçimde kullanılmasını sağlaması gerektiğini başta belirtmiştik. Türkiye, kırsal alana yönelik geliştireceği politikalarda ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlayacak önlemleri almalıdır.

Bu politikalar geliştirilirken kırsal kalkınmanın çokaktörlü ve çokdisiplinli kavramsal çerçevesi öne çıkarılmalıdır. AB hedefinin ilgili tüm aktörlere aktarılması ve bu hedefe yönelik tabandan gelen yaklaşımların dikkate alınması önemlidir. Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının, çiftçi örgütlerinin, üretici birliklerinin ve en önemlisi yerel halkın bu politikalardan neler beklediğinin belirlenmesi ve politika belirleme süreçlerinde bu aktörlerin aktif rol almasının sağlanması zorunludur. Kırsal alanda girişimciliğin, sivil diyaloğun ve ortak hareket etme kültürünün desteklenmesi, yerel aktörlerin ve üretici grupların karar süreçlerine katılması, böylece rekabet gücü yüksek, örgütlenmesi tamamlanmış katılımcı bir yapının sağlanması kırsal kalkınmanın başarıya ulaşmasının ön koşuludur. Nitekim bugüne kadar incelenmiş çalışmalarda yerel dinamiğin aktive edildiği kırsal alanlarda kalkınma süreçlerinden iyi sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Kalkınma faaliyetlerinin dışsal müdahalelerle sağlanamayacağı açıktır.

Kırsal alanda kalkınmaya yönelik önemli bir potansiyel olan kadın ve gençleri aktif hale getirmeye yönelik özel politikalar geliştirilmelidir. Kadın ve gençlerin kapasitelerinin güçlendirilmesi kırsal alanlarda insan kaynağının maksimize edilmesi, sosyal yapıların geliştirilmesi ve yerel ekonomilerin geliştirilmesi için hayati öneme sahiptir. Kadınların sadece son dönemde gündemde olan mikro kredilerden değil, her düzeyde kredi olanaklarından erkeklerle eşit düzeyde yararlanabilmeleri ve her türlü karar mekanizmasına katılabilmeleri sağlanmalıdır.

Bu katılımcı yaklaşımın geliştirilebilmesi için her düzeyde gerekli bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Politikaların başarılı olabilmesi için yöre halkında farkındalık yaratma, katılım ve kapasite geliştirmeye yönelik teknik organizasyonlara ihtiyaç vardır; çünkü, kırsal kalkınma finansal bir sorun olmaktan öte, temelinde insanların kendi kapasitelerinin farkına varmalarını sağlayan toplumsal bir değişim sürecidir. Bu değişim için, kırsal toplumun değişim taleplerinin araştırılması, bilinmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

Bunun için gerekiyorsa iyi örneklerin incelenmesi sağlanmalı, bilgi değişimi programları geliştirilmelidir. Türkiye'deki yerel kurumlar ve ilgili aktörler için Avrupa Birliği'ne yeni üye ülkelerdeki süreçlerin kavaranabilmesi, bu süreçlerde yaşanan sorunların değerlendirilmesi, AB politikalarını bütüncül olarak kavrayabilmek açısından önemlidir.

Kırsal işsizliği ve kırsal yoksulluğu önlemeye yönelik gelir getirici mekanizmaların üretilmesi özellikle göç sürecinin tersine çevrilebilmesi için çok önemlidir. Bu ancak kırsal alanda tarım dışı faaliyetlerin ve bu faaliyetleri yürütmek için ihtiyaç duyulan eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi ile mümkündür. Kırsal alanda spesifik ve kaliteli eğitim bu alandaki istihdam edilebilir nüfusun sanayi ve servis sektörüne aktarılabilmesini sağlayabilir.

Türkiye'de kırsal alanda istihdam sağlamaya yönelik en önemli araçlardan biri turizm olarak görülmektedir. Eko-turizm, agro-turizm ya da kültür turizmine yönelik faaliyetler Türkiye'de yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamakta, hatta bu girişimler, sınırlı da olsa kentlerden kırsal alana göçü de teşvik etmektedir.

Tarım dışı faaliyetler geliştirilirken tarımdan bütünüyle bir kopuş öngörülemez. Tarımsal arazilerin geliştirilmesi, çokparçalı yapıdan uzaklaşılması, bu alanlarda üretim miktarının artırılmasındansa üretim kalitesinin ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle tarımsal faaliyetlerde de verimlilik, üretim kalitesi ve rekabetin artırılmasına yönelik politikalar geliştirilmeli, bunların önemi yerel halka aktarılmalıdır. Örneğin kırsal kalkınma bağlamında organik tarım, üretim sürecinde en önemli yapısal dönüşüm araçlarından biridir. Türkiye diğer AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında topraklarında organik tarım yapabilmek konusunda, yoğun girdi kullanılmaması, ürün çeşitliliği, farklı ekosistemlerin varlığı gibi avantajlara sahiptir.

Kırsal alanların daha yaşanabilir yerler haline gelmesi ve kırsal alandan kentsel alana göçün önlenebilmesi için kırsal altyapı ve servislerin geliştirilmesi gerekmektedir. Yol, içme suyu, elektrik ve kanalizasyon sistemleri, eğitim, iletişim, sağlık ve sosyal güvenlik altyapıları sağlanmalı ya da geliştirilmelidir. Bu servislerin sağlanması kadınların aktif katılımını sağlamak için de önemlidir.

KAYNAKLAR:

Web siteleri

- http://www.boell-tr.org
- http://www.ec.europa.eu/agriculture/foodqual/index_en.htm
- http://www.ec.europe/agriculture/rurdev
- http://www.ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm
- http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/dossier_p/en/contents.htm
- http://www.fao.org/sard/static/leader/en
- http://www.fao.org/sard/static/leader/en/dossier/chap1.pdf
- http://www.haydikizlarokula.org/uygulama_sonuclari.php
- http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2003/data/ozetrapor.pdf
- http://www.kirsalkalkinma.tarim.gov.tr
- http://www.PREPARENetwork.org
- http://www.tarim.gov.tr

Diğerleri

- Kırsal Kalkınma Bülteni (e-bülten), Ocak-Mayıs 2007, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.
- Halhead, V., *The Rural Movements of Europe*, Prepare-Partnership for Rural Europe, Fransa, 2005.
- European Greens, *A Green Future for Europe*, Congrees of the European Green Party, Cenova, 2006.
- The Greens EFA in the European Parliament, *A Green Contract for Europe: Proposals for the next Parliament 2004-2009*.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, *AB Türkiye Görünüm*, sayı: 3, Ankara, Mayıs-Haziran 2006.
- European Communities, *Leader+ Magazine*, İtalya, 2007.
- *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2006.
- Aziz, A., *Kırsal Alan Kadınının İstihdama Katılımı*, T.C. Başbakanlık Kadının Staüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000.
- Abay, C., *İzmir'de Kırsal Kadına Yönelik Eğitimin İstihdama Etkisi*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1999.
- Ecevit, Y., *Türkiye'de Kadın Girişimciliğe Eleştirel Bir Yaklaşım,* Uluslararası Çalışma Örgütü, Ankara, 2007.
- European Citizens' Panel, *Rural Europe: Definitions, Issues and Policies*, Brüksel, 2007.
- European Commission, *Women Active in Rural Development*, Assuring the Future of Rural Europe, Lüksemburg, 2000.
- Heinrich Böll Stiftung Derneği, *Türkiye, Avrupa Birliği ve Tarım Politikaları*, İstanbul, 2006.
- Dündar, C., *Köy Enstitüleri*, İmge Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi*, Ankara, 2006.
- European Commission, *The Common Agriculture Policy Explained*, Almanya, 2004.
- Heinrich Böll Foundation/MISEREOR (ed.), *Slow Trade-Sound Farming A Multilateral Framework for Sustainable Markets in Agriculture*, Aachen, Berlin, 2007.

- Varol, S., *Dünden Bugüne Ortak Tarım Politikası ve AB Tarımının Yönetim Yapısı*, (http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/abgst03/08.pdf).
- Özcan, N., *Working Document on Rural Development in Turkey*, 20th Meeting of the EU-Turkey Joint Consultative Committee, Brüksel, 2005.
- Allen, F. ve Özcan, N., *21th Meeting of the EU-Turkey Joint Consultative Committee*, Brüksel, 2006.
- HM Treasury/Defra, *A vision for the Common Agricultural Policy*, Norwich, 2005 (http://www.hm-treasury.gov.uk/media/6/4/A_Vision_for_the_CAP.pdf).
- Finland's EU Presidency, *The European Model of Agriculture-Challenges Ahead, A Background Paper for the Meeting of Ministers of Agriculture*, Oulu, 2006. (http://www.mmm.fi/attachments/5gxafIrrX/5hDGbX31f/Files/CurrentFile/oulu_european_model_agriculture_en.pdf).

IV. BÖLÜM
TÜRKİYE'DEN GÖRÜŞLER

TARIM POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ İLE KIRSAL, KENTSEL VE SİYASAL YAŞAMA ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Cenk YİĞİTER
Ekoloji Kolektifi

GİRİŞ

Türkiye toplumunun Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreci, kendi modernleşme serüveni içerisinde önemli bir tarihsel dönemeci temsil etmektedir. Öncelikle siyasal alandaki belli kriterler çerçevesinde amaçlanan dönüşümler, birey kavramının gelişmesi, insan haklarının toplumsal anlamlar içerisinde hızla önem kazanması, bu çerçevede birey-devlet ilişkilerinin çoğulcu, demokratik bir düzeyde yeniden tanımlanabilme olanağı, kendine özgü pek çok handikabı içinde barındıran Türkiye toplumunun modernleşme sürecinde önemli sıçrama noktaları olarak önümüzde durmaktadır.

Bununla birlikte, Avrupa Birliği'nin tarihsel olarak bir ekonomik entegrasyonu hedefleyen, belli ekonomik amaçları hayata geçirmek üzere ortaya atılan bir proje olduğunun gözden kaçırılması veya bu duruma yeterli önemin gösterilmemesi, bu sürecin ortaya çıkaracağı toplumsal ve siyasal sonuçlar hakkında varılacak çıkarsamalarda önemli eksiklikler ve yanlışlıklara yol açabilmektedir. Türkiye kamuoyunda ve entelektüel-akademik çevrelerde Avrupa Birliği üzerine yürütülen tartışmaların içerdiği temel sorunlar ve eksiklikler büyük oranda buradan kaynaklanmaktadır: Konunun iktisadi boyutu ile hukuksal ve siyasal boyutu birbirinden kopuk, tamamen farklı meseleler olarak ele alınmakta, iktisadi bakış çoğunlukla siyasal boyutu göz ardı ederken, siyasal ve hukuksal boyutlara yönelen bakışlar da iktisadi yönü göz ardı etmekte, konunun bu yönlerini çoğunlukla teknik ayrıntılar düzeyine indirgeme yanlışına düşülmektedir.

Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinde Türkiye'nin uyum politikalarının çok önemli bir kısmını tarımsal uyum politikaları oluşturmaktadır. Bu, Avrupa Birliği'nin kendi içerisinde tarımın öncelikli ve en önemli sorun alanlarından birini oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Avrupa Birliği mevzuatı yüz bin sayfayı bulurken, bunun yaklaşık elli bin sayfasını tarım mevzuatı oluşturmakta, Birlik bütçesinin yarıya yakını tarım sektörünün Ortak Tarım Politikası çerçevesinde geliştirilmesine aktarılmaktadır.

Tarım faaliyetlerinde ve kırsal alanda yaşanacak ve yaşanmakta olan toplumsal dönüşümler, uluslararası konjonktürün günümüzdeki durumu, küreselleşme ve neoliberal politikaların dünya çapındaki gelişimi sürecinde tarım sektörünün en önemli sektör olarak ele alınıyor olmasından kaynaklanarak da önem kazanmaktadır.

Bunların yanı sıra Türkiye toplumunun kendine özgü yapısı da kırsal alanda gerçekleşecek dönüşümleri oldukça önemli bir düzeye taşımaktadır. Kırsal alandaki nüfusun ülke nüfusu içerisindeki ağırlığı, Türkiye kırsalının yapısı, Türkiye toplumunun kapitalistleşme ve modernleşme

süreçlerini geç yaşamış bir toplum olması, ülkedeki kent-kır ayrımının kendine özgü koşulları ve kentleşme problemleri dolayısıyla konu başka pek çok boyutuyla büyük dönüşümlerin entegrasyon sürecinde yaşanacak olmasının altında yatan dinamikleri oluşturmaktadır. Kapitalistleşme süreçlerinin en çetrefil konularından biri olan "köylülüğün tasfiyesi"nin AB'ye uyum ve küreselleşme sürecinde farklı boyutlar kazanması ve hızlanması dolayısıyla da Türkiye'deki köylülüğün durumuyla ilgili önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

Bu çalışmada, bu ekonomik dönüşümlerin Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısında ve bunların belirleniminde hukuki-politik alanda ne gibi dönüşümler yarattığı ve yaratacağı tartışılacaktır. Bu tartışmaya başlayabilmek için her şeyden önce tarım politikalarının dünyada ve Avrupa'da nasıl şekillendiği, Avrupa'nın yaşadığı kapitalistleşme süreçleri ekseninde kır-kent ayrımının bu coğrafyada nasıl oluştuğu ve bu süreçlerin Türkiye'deki özgünlükleri ele alınmak zorundadır. Konuya ilişkin tarihsel bir perspektif sağlandıktan sonra bu dönüşümlerin günümüzde ne gibi dinamiklerden beslendiği ele alınacak ve çalışmanın asıl hedefi olarak Türkiye'nin siyasal yapısının bu süreçten nasıl etkileneceği tartışılacaktır.

Tarımdaki dönüşümler Türkiye'nin kırsal yapısını olduğu kadar kentsel dokusunu da büyük oranda etkileyecek ve belirleyecektir. Bu sürecin yaratacağı ekonomik değişimlerin, refahtaki dönüşümlerin ve yeni yoksullaşma biçimlerinin bundan sonraki süreçte oluşacak siyasal kültürü, yurttaşlık anlayışını ve siyasal sistemi nasıl dönüştüreceğine ilişkin araştırmalara bir katkı sunmak çalışmanın asıl amacını oluşturmaktadır.

I. BÖLÜM: DÜNYA ÇAPINDA TARIMIN TARİHSEL GELİŞİMİNE KISA BİR BAKIŞ

I.I. Uygarlaşma, Modernleşme ve Kapitalistleşme Süreçlerinde Tarım ve Köylülük

Kapitalizm ve modern toplum insanlık tarihinde çok küçük ve yeni bir aşamadır. Kapitalizm öncesi tüm toplumlar Samir Amin'in ifadesiyle "köylü toplumlarıydılar ve farklı mantığa sahip olsalar da tarımın belirleyeciliği esastı, sistemin işleyişi kapitalizminkinden temelli farklıydı."[1]

İnsanlık on binlerce yıllık tarihinin uzunca bir döneminde sert doğa koşullarının belirlediği bir yaşam mücadelesi sürdürmüştür. İnsan görece yakın zamanlara kadar, doğanın kendisine sunduklarını tüketen bir canlıdır. Toplayıcılık ve avcılıkla geçimini sağlayan insanların bu tüketici konumlarından çıkarak üretici bir varlık haline gelmeleri tarımsal faaliyetin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Tarımın keşfinden sonraki sürecin büyük bir bölümünde, kapitalizm bir dünya sistemi olarak tarih sahnesinde egemenlik kuruncaya dek, insanların ürettiği zenginliğin temel ve en önemli kaynağı toprak olmuştur.

Tarımsal üretimle tanışmayla başlayan aşama, insanlık tarihindeki en önemli kopuşlardan birini meydana getirmektedir. İnsan bu aşamayla birlikte doğanın belirleniminden belli ölçülerde sıyrılmış, artık doğanın kendine verdikleriyle yetinmek zorunda olmayıp, ihtiyaç duyduğu zenginlikleri evcilleştirdiği hayvanlardan ve topraktan kendi denetimiyle söküp almanın tekniklerini geliştirmeye başlamıştır.

---

1 Samir, Amin, "Kapitalizm ve Yeni Tarım Sorunu", Özgür Üniversite Forumu, 2004, sayı: 28, s. 7.

Tarımdaki bu devrim, bu haliyle insanlığın toplumsallık biçimlerinde köklü dönüşümleri meydana getirdiği gibi, insan topluluklarının siyasal örgütlenme biçimlerini oluşturmasının da koşullarını yaratmıştır. "Binlerce yıldır insanlar maddesel gereksinimlerini toprağı işleyerek karşıladılar. Ve tarımla uğraşmalarıyla birlikte sınıflara bölündüler. Bazıları toprakta çalışırken bazıları da onların emeğine sahip çıktılar."[2] İşte insanlar arasındaki bu sınıfsal farklılaşmayla birlikte, yöneten-yönetilen ayrımı ortaya çıkmış, tarihteki ilk siyasal örgütlenme biçimleri meydana gelmiştir.[3]

Kapitalizmi önceleyen feodalizmin temel unsurunu da tarım oluşturmaktadır. Huberman'ın tabiriyle feodal toplum üç temel sınıftan oluşur: "çalışanlar", "savaşanlar" ve "dua edenler".[4] Zenginliğin asıl üreticisi olan çalışanlar, kendi yaşamlarını yeniden üretebilecek miktardan daha fazla ürün elde ederler. "Savaşanlar" ve "dua edenler"in oluşturduğu egemen sınıflar, artık ürüne kapitalizmden farklı olarak "ekonomi dışı" araçlarla el koyarlar. Bu araçlar açıkça zora dayandığı gibi, tanınmış belli imtiyazlara ve dinsel ideolojik formlara da dayanabilir.

Kapitalizm erken aşamalarında tacirler, feodal toplumsal yapının üstyapı kurumlarının kendi varlık koşullarının önünde bir engel teşkil etmesinden ötürü hızla gelişmekte olan mutlak monarşi iktidarını destekleyeceklerdir. Monarşi, köylüler üzerinde doğrudan egemenlik kullanan feodal senyörlerle mücadelesini verirken köylülüğün de desteğini arkasına alacaktır. Köylülerin mutlak monarşilere destek vermesi bu şekilde başlamakta, bununla birlikte merkezi siyasal iktidar ile köylüler arasındaki paternalist ilişkiler de bu yolla şekillenmektedir. Burjuvazin bir sınıf olarak ortaya çıkıp mutlak monarşiyle giriştiği mücadelerde köylülerin genellikle monarşinin saflarında mücadele etmesinde, monarşinin kaybetmesinden sonraki süreçlerde ise genellikle muhafazakâr ve gerici siyasal kamplarda yer almalarında bu durum önemli rol oynayacaktır. Köylü kitlelerin modernleşme sürecine yönelik tepkisel karakterlerinin temel nedeni, kapitalist toplumsal ilişkilerin gelişmesinin kırsal yaşamın geleneksel yapısı için büyük bir tehlike meydana getirmesinde aranabilir.

Kapitalistleşmeyle birlikte, topraktan kopan, geleneksel yapının sağladığı hayatta kalma koşullarını yitiren köylüler kitleler halinde kentlere göç etmek zorunda kalmış, tarımda geleneksel üretim biçimlerinin parçalanmasıyla birlikte, kentsel faaliyetlerin gereksinim duyduğu insan kaynağı kırsal alandan kentlere aktarılmıştır.[5] Sanayi devrimiyle birlikte, Avrupa'daki kırsal nüfus hızla kentlerde fazlasıyla ihtiyaç duyulan sanayi ordusuna veya yedek işgücü ordusuna katılmıştır. Avrupa'da kapitalizmin gelişme aşamasında köylülüğün tasfiyesi sancılı bir süreci meydana getirmiş, sanayi devrimi sonrasında dahi bu süreç dalgalar halinde varlığını sürdürmüştür.

---

2 Ellen Meiksins Wood, "Kapitalizmin Tarımsal Kökenleri", *Tarım Bolluk İçinde Yoksulluk*, çev.: A. Başer Kafaoğlu, Kaynak Yay., İstanbul, 2002, s. 95.

3 Henri J.M Claessen ve Peter Skalnik, *Erken Devlet*, çev.: Alaeddin Şenel, İmge Yay., Ankara, 1993 ve Eric R. Wolf, *Köylüler*, çev. Abdulkerim Sönmez, İmge Yay., Ankara, 2000, s. 19-26.

4 Leo Huberman, *Feodal Toplumdan 20. Yüzyıla*, çev.: Murat Belge, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

5 E.P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev.: Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yay., İstanbul, 2004.

I.II. 20. Yüzyılda Dünya Kapitalizmi ve Tarımın Durumu

20. yüzyıla girerken Batı Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri ile ABD gibi merkez kapitalist ülkeler köylülüğün tasfiyesi sürecini büyük oranda tamamlamış, nüfuslarının büyük bir bölümünü kentsel ve sınai üretim kollarına aktarmışken, kapitalistleşme süreçlerini geç yaşayan Türkiye gibi ülkeler, kapitalizmin bir dünya sistemi haline geldiği, emperyalist ilişkilerin yerleştiği ve kurumsallaştığı bir zamanda geleneksel köylülük ilişkilerini çözemeden dünya sistemine dahil olmak durumunda kalmışlardır.

Bu ülkelere emperyalist dünya sistemi içerisinde biçilen rol de köylülük sorununu çözmek konusunda hayata geçirilebilecek projeleri önemli oranda zorlaştırmıştır. Merkez kapitalist ülkeler dünyada endüstriyel ürünlerin üreticisi rolünü üstlenirken, çevre ülkeler doğal kaynaklarını ve tarımsal ürünlerini dünya piyasasına sürerek emperyalist ilişkilere dahil olmaya başlamışlardır.[6] Bu durum, bu ülkeleri tarıma bağımlı kıldığı oranda sanayilerinin gelişmesini zorlaştırmış, söz konusu ülkeler sanayilerini geliştiremedikleri oranda kırsal nüfuslarını kente entegre etmek konusunda başarı sağlayamamışlardır.

1929'da yaşanan ekonomik bunalımla birlikte dünya kapitalizmi önemli birtakım dönüşümler geçirmek zorunda kalacak, takip eden dönemde devletler pek çok alanda korumacı ve devlete aktif roller biçen uygulamaları seçme yoluna gidecekler ve tarım da bu gelişmelerden payına düşeni fazlasıyla alacaktır. Merkez kapitalist ülkeler, tarımda dışa bağımlılıklarını ve küresel dalgalanmalardan etkilenme potansiyellerini düşürmek istedikleri gibi, krizler sonucunda önemli darbeler yiyen tarım sektörlerinin ekonomik olduğu kadar toplumsal anlamlarda da önemli sıkıntılar üretmemeleri için tarımı tamamen piyasanın dalgalanmalarına bırakmayı uygun görmemekte, bu sebeple, türlü koruyucu önlemlerle birlikte, önemli destekleme politikalarına da girişmektedirler.[7] Bunalımın en önemli sonuçlarından biri de tarımın ekonomik yapı içerisindeki öneminin kavranması olmuştur:

"Tarım uluslararası politikalarda en çok önlem geliştirilmeye çalışılan ve sınırlamalara konu alanlardan birisidir. Tarım ürünlerinin stratejik önemi diğer hiçbir ticari malda yoktur. Kimi ekonomik alanlar kalkınma sürecinde, kimileri savaşta, kimileri küresel rekabetin zorlamasıyla stratejik önem kazanırken, tarım günlük yaşamın ve toplumların varlığını sürdürebilmeleri açısından bütün diğer alanların üstünde önem taşır. Bu önemin bilincinde olan gelişmiş ülkeler (...) tarımı bütün güçleriyle desteklemişlerdir."[8]

Avrupa Birliği'ne giden süreçte, Avrupa Birliği'nin öncülüğünü üstlenen merkez kapitalist ülkeler de birlik yolunda atılan en önemli adımlardan biri olarak Ortak Tarım Politikası'nı oluşturmuşlardır. Bu politika seti, bunalım sonrası dönemin etkileriyle olduğu kadar, 2. Dünya Savaşı'ndan büyük yaralar alarak çıkmış Avrupa'nın belli temel kaygılarıyla da ortaya çıkmıştır.

---

6 A. Başer Kafaoğlu, "Tarımda İnsanlık Dışı Gelişme", *Tarım Bolluk İçinde Yoksulluk*, Kaynak Yay., İstanbul, 2002.

7 Gülten Kazgan, *Tarım ve Gelişme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.: İstanbul, 2003, s. 335-363.

8 Gülcan Eraktan "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Tarımı: Sorunlar, Öneriler", *Demokrasi Platformu*, 2005, sayı: 3, s. 45.

"Roma Anlaşması ile AET kurulduğunda, savaşlarla biçimlenmiş ancak savaş anıları da hâlâ canlı olan bir Avrupa söz konusu idi. Topluluğu oluşturan altı ülkenin yurttaşları, açlığı tanımış bir kuşağı temsil ediyorlardı. Bu nedenle 1961 yılında Ortak Tarım Politikası'nın temel hedefi, Topluluğu temel ürünlerde kendine yeter bir düzeye yükseltmek idi. Üretici ve tüketici refahı, verimlilik, arzda süreklilik, üretimde istikrar, bu temel hedefin yanındaki diğer hedefler idi."[9]

Savaş sonrası dönemin refah devleti uygulamalarıyla paralel bir biçimde gelişen tarım politikalarının sonucunda, başlıca dış ticaret unsurunu endüstriyel ürünlerin oluşturduğu merkez kapitalist ülkelerin ticaret kompozisyonu içerisinde tarımın rolünü değiştirmeye başlamıştır. Yoğun koruma ve destekleme faaliyetleri sonucunda ülkelerin bütçeleri ve mali sistemleri zorlanmaya başladığı gibi, bu ülkelerin ellerinde olağanın çok üstünde bir tarımsal ürün fazlası ortaya çıkmaktadır; söz konusu ülkeler bu ürün fazlasını ihraç etmek istemeye başlamışlardır. "Bir anlamda OTP'nin başarısı, kendi krizini de beraber üretmiştir. Üretimi destekleyen politikalardan daha çok yararlanmak isteyen topluluk üreticisi her geçen yıl daha çok üretmiş, aşkın üretim kapasitesi nedeniyle topluluk stokları büyümüş"tür.[10]

Aynı durum ABD için de fazlasıyla geçerlidir. Merkez kapitalist ülkeler bu sürecin sonucunda, tarımsal ürün fazlalarını başlıca dış ticaret ürünü tarımsal ürünler olan ülkelerin piyasalarına ihraç etmeyi temel ekonomik amaçları arasına dahil etmiş, destekleme politikalarıyla fazlasıyla gelişmiş ve kapitalist işletmeler şeklinde örgütlenmiş güçlü tarım sektörlerini dünya pazarında boy ölçüştürmek istemeye başlamışlardır. Bu amacı gerçekleştirmenin önündeki en büyük engel gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerindeki korumacı ve destekleme politikaları olduğu gibi, bu ülkelerin gümrük duvarları da rahatsız edici olmaya başlayacaktır. GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne giden süreçte bu amaç kendini belli edecektir. Dünya ticaretinin liberalizasyonu sürecinin GATT aşamalarında tarım ürünleri liberalizasyona dahil edilmezken, Uruguay Roundu ve DTÖ sürecinde aşama aşama tarımsal ürünlerin de liberalizasyona tabi tutulması gündeme getirilmeye başlanacaktır.[11]

DTÖ Tarım Antlaşması'yla dış ticareti etkileyen her türlü destek politikaları kısıtlanmaya ve denetim altına alınmaya başlanmıştır. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için gümrük vergileri kendi tarım sektörlerini korumanın en önemli aracıyken DTÖ Tarım Antlaşması yoluyla bu araç ellerinden alınmaktadır.[12] Ancak bu süreci yalnızca merkez kapitalist ülkelerin stok fazlalarıyla değerlendirmek yeterli olmayacaktır; 70'lerde başlayan neoliberal politikaların da söz konusu gelişmelerle yakından ilgisi vardır.

---

9 Gökhan Günaydın, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarım Sektörü: Belgelerin İzinde Bir Analiz", *Demokrasi Platformu*, 2005, sayı: 3, s. 155.

10 Günaydın, *age*, s. 156.

11 A. Halis Akder, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Anlaşması? Tehdit mi? Fırsat mı?", *Demokrasi Platformu*, 2005, sayı: 3, s. 13.

12 Lori - Sforza , Michelle Wallach, *DTÖ Kimin Ticaret Örgütü?*, çev.: Deniz Aytaş, Metis Yay., İstanbul, 2002, s. 64-68; Akder, s. 15; Kazgan, s. 337-342.

I.III. 1970 Sonrası Sermayenin Yeni Krizi ve Neoliberal Politikaların Egemenliği Sürecinde Tarım

1945'le başlayan refah devleti uygulamaları ve "kalkınmacılık ve planlamacılık" dönemi 1970'lere kadar sürmüştür. Ancak 1970'lerle birlikte kapitalizm yeniden kâr hadlerinin düşmesine bağlı bir krizle karşı karşıya kalmış, savaş sonrasının iyimser havası kaybolmaya ve dönemin paradigmaları sorgulanmaya başlamıştır. Sermayenin kâr hadlerindeki düşmenin ve ekonomik büyümenin sıfır noktasına gelmesinin başlıca sorumlusu olarak refah devleti uygulamaları, kalkınma politikaları ve ulus devletlerin sermaye akışı önünde oluşturduğu önlemler görülmeye başlanmıştır.

Sermaye kâr hadlerini tekrar artırmak için yeni faaliyet alanları aramakta, refah devleti dönemi boyunca gelişmekte olan kamu sektörü olduğu kadar tarım sektörü de başlıca hedef haline gelmektedir. Sermaye ulusal sınırlar içerisinde refah devletinin tasfiyesini talep ederken, uluslararası alanda da sermaye hareketleri önündeki tüm sınırların kaldırılmasını, kalkınmacı, korumacı ve devletçi uygulamalara son verilmesini talep etmekte, kapitalizmin yeni krizi bu şekilde aşılmak istemektedir.

Liberalizmin yeniden tarih sahnesine çağrıldığı bu dönemde, sosyalizm alternatif olma niteliğini kaybetmekte, sosyalist ve planlamacı ekonomiye sahip ülkeler ekonomik ve siyasal anlamda gerilerken, sosyalist hareketler güç kaybetmektedir. 20. yüzyıla güçlü bir siyasal özne olarak giren işçi sınıfı, üretim teknolojisi ve organizasyonundaki birtakım değişimlerle birlikte gücünü yitirmektedir. Postfordist üretim olarak adlandırılan ve esnek üretim şeklinde tanımlanan yeni üretim örgütlenmesinin giderek yaygınlaştığı bu dönemde, sermayenin emeğe olan bağımlılığı azalırken, eve iş verme gibi uygulamalarla işçi sınıfı kitlesel gücünü yitirmeye başlamaktadır.[13]

Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde kalkınmacı ve planlamacı politikalar da gözden düşmeye başlamaktadır. Bir dönem merkez ülkelerin çevre ülkelere tek çıkar yol olarak dayattıkları kalkınmacı politikaların sonucunda gelişmekte olan ülkeler aşırı derecede borçlanmışlardır. Ayrıca ekonomik anlamda güçlü devlet imgesi siyaseten de gözden düşmeye başlamış, otokratik rejimlerin ve antidemokratik uygulamaların başlıca sebebi olarak savlanmaya başlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelere, kalkınmacı politikalardan vazgeçmeleri ve küresel ekonomik sisteme entegre olarak ekonomik ve toplumsal gelişmelerini sağlamaları önerilmeye başlanmıştır.[14]

Gelişmekte olan ülkelere 1945 sonrası dönemde reçete olarak sunulan kalkınmacılığın yarattığı olumsuz sonuçlar, batılı kapitalist ülkelerin ve uluslararası sermayenin yeni çıkarlarının gereği olarak öne çıkan politikaların tercih edilmesi zorunluluğunun başlıca gerekçesi olarak sunulmaktadır. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin aşırı borçlanıp borç ödeyemez durumu düşmeleri bu ülkeleri uluslararası kredi kurumlarının (IMF ve Dünya Bankası) kapısına düşür-

---

13 Krishan Kumar, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma*, çev.: Mehmet Küçük, Dost Yay., Ankara, 1999, s. 53-87.

14 Birgül Ayman Güler, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara, s. 17-18; Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2002, s. 34, 41.

mektedir.[15] Bu kurumlar ise batılı kapitalist ülkelerin ve uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda istedikleri düzenlemeleri çevre ülkelere dayatabilmektedir. Böylece gelişmekte olan ülkeler kendilerine kurtuluş reçeteleri olarak sunulan kalkınmacı politikaların iki kere kurbanı olmaktadırlar.

Bu ülkelere küresel sisteme entegre olmak adına önerilen politikalar, kamu sektörünün daraltılması, özelleştirme politikalarının oluşturulması, devletin korumacı ve düzenleyici faaliyetlerinden geri çekilmesi, işgücü piyasalarının ve sosyal güvenlik sistemlerinin esnekleştirilmesi, uluslararası sermaye hareketleri önündeki hukuki engellerin kaldırılması, devletin piyasa koşullarına ve "piyasanın doğal düzenine" müdahalelerinin her ne adına olursa olsun asgariye indirilmesi, kamusal alanın ve siyasetin piyasa lehine olabildiğince daraltılmasıyken kırsal politikalar alanında da neoliberal ve piyasacı düzenlemeler söz konusudur.

Yeni pazarlar ve kâr arayışı içerisindeki uluslararası sermayenin önemli hedeflerinden birini de tarım sektörü oluşturacaktır. Sermaye tarım sektörüne ilaç, gübre ve teknik araç sağlayıcısı olarak girmekle yetinmeyip küresel düzeyde tarım ekonomisinin tek denetleyicisi ve yürütücüsü olmak istemekte, bu doğrultuda ulus devletlerin egemenliğini olduğu kadar köylerdeki küçük meta üreticilerini ve geleneksel aile işletmelerini de önünde birer engel olarak görmektedir. Yaşadığımız dönem, tarımın ve kırsal yaşamda yeni bir kapitalistleşme dalgasına tanıklık etmektedir.

II. BÖLÜM: TÜRKİYE TARIMININ VE KÖYLÜLÜĞÜNÜN KÜRESELLEŞME VE AB'YE ENTEGRASYON SÜRECİNDEKİ DURUMU

II.I. Türkiye Köylüsü ve Küçük Meta Üreticiliği

Korkut Boratav "küçük meta üretimi"ni şöyle tanımlar: "Bir başlangıç noktası olarak, dolaysız üreticinin, *üretim araçlarına* esas itibariyle sahip olduğu; esas olarak kendi ve *ailesinin emeğiyle,* kısmen veya tamamen *piyasa için,* fakat *tüketim amacıyla* (birikim yapmadan) üretimde bulunduğu bir durum."[16]

Küçük meta üreticiliği, kapitalist toplumsal ilişkiler içerisinde rastlanabilecek son derece çeşitli ve birbirinin içine girmiş ilişki tiplerinden sadece biridir. Avrupa Birliği'nin merkez kapitalist ülkelerinin tarım sektörlerinde oldukça marjinal bir durumu ifade eden küçük meta üreticiliği, Türkiye toplumu için önemini korumaya devam etmektedir. Türkiye'nin 2000 yılı itibariyle tarım nüfusun genel nüfus içerisindeki payı %35'tir. Bu nüfusun %52'si küçük meta üreticisi olarak kabul edilen "ücretsiz aile işçisi" konumundadır.[17]

Küçük meta üreticilerinin kapitalist ilişkilerin dışında özerk bir yaşam sürdüklerini söylemek mümkün değildir. Küçük meta üreticisi nihayetinde pazar için üretim yapmakta, "meta" üretmektedir. Ancak bir işçiden farklı olarak üretim aracının sahibi konumundadır; dolayısıyla bir işverenin doğrudan denetimi altında değildir. Öte yandan bir sermayedardan farklı olarak üre-

---

15 Kazgan, 2002, s. 89.

16 Korkut Boratav, *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, İmge Yay., Ankara, 2004.

17 Kazgan, 2003, s. 366.

tim faaliyeti sonucunda eline geçen artık ürünü birikime aktaramamakta, sadece kendi yaşamını yeniden üretmek amacıyla kullanabilmektedir. Kapitalist işletmecilikten farklı bir diğer yönü ise bir aile işletmesi niteliği taşıması, ailenin kolektif emeğiyle zenginlik üretiyor olmasıdır. Kapitalist olmakla beraber tarım dışında hızla istihdam yaratamayan ekonomilerde bu küçük aile işletmeleri büyük oranda, gizli işsizliğin barınma noktalarını da oluşturmaktadır.[18] Türkiye kamuoyunda köylülük ve küçük aile işletmeciliği çoğu zaman gizli işsizliğin sebeplerinden biri olarak gösterilmeye çalışılsa da aslında daha çok bir sonuç niteliğindedir. İstihdam olanaklarının azlığı, artıl işgücünün aile işletmeleri içerisindeki dayanışma ağıyla hayatta kalmasını sağlamakta, bu haliyle köylülük işsizliğin ve işsizliğin olası sonuçları olan sosyal patlamaların önünde önemli bir sübap görevi görmektedir.

Ancak bu durum küçük aile işletmelerinin kapitalizmle çelişik bir birliktelik içerisinde olmasını engellemez. Küçük meta üreticisi her ne kadar kapitalist pazarla belli bir alışveriş ilişkisinde bulunsa da, pazara entegrasyonu belli sınırlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yaşamak için ihtiyaç duyduğu birtakım ürünleri pazardan meta olarak talep etmeyip kendisinin üretmesi dolayısıyla küçük meta üreticiliği pazarı daraltan bir faktördür. Bunun yanı sıra, tarımsal üretim bir birikim rejimine sahip olamadığı için geleneksel yöntemlere bağımlılığı düzeyinde pazardan üretim aracı ve teknoloji ürünlerini çok sınırlı olarak talep edebilmekte, bu sebeple de pazar ilişkilerinin bir bakıma dışında kalabilmektedir.

Köy toplulukları, "genellikle tarımla uğraşan; içinde bulundukları toplum bütünüyle ortak çıkarları az olan ve sınırlı ölçüde eşgüdülmüş bulunan, birbirleri karşısında da güçlü özerklik eğilimleri gösteren; toplumsal çevreden çok doğal çevreyle yoğun ilişkilerde bulunan; birkaç düzine ile birkaç yüz arasında değişen sayıda haneden kurulu; belli ve özenle korunan sınırları bulunan topluluklardır."[19]

Tüm bunlar dolayısıyla köylülük, sermayenin kârını genişletme olanakları açısından bir engel teşkil etmektedir. Bu engeller, sermayenin kâr hadlerin düşmesi sonucu girmiş olduğu kriz dolayısıyla daha çok önemli hale gelmeye başlayacaktır. Geleneksel üretim yöntemlerinin doğal koşullara bağımlılığı da tarımsal üretimin teknoloji temelli ve piyasa rasyonalitesine uygun bir biçimde düzenlenmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır.[20]

II.II. Türkiye Toplumunda Cumhuriyet Sonrası Dönemde Kırsal Politika

Türkiye Cumhuriyeti, yeni kurulduğu dönemde, 1. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkmış, kapitalistleşme ve modernleşme süreçlerine geç başlamış bir ülkenin miras bıraktığı bir coğrafya üzerindeyken, bir de 1929 bunalımının küresel ölçekte oluşturduğu sıkıntılarla boğuşmak durumunda kalmıştır.

Kapitalizm öncesinde, Osmanlı'nın kendine özgü toprak ve mülkiyet rejimi üzerinde bir tarım politikasını oluşturulması pek çok başka zorluğu da beraberinde getirmiştir. 1930'larda Türkiye nüfusunun %80'ini kırsal nüfus oluşturmaktadır. Ayrıca, tarım ihracatı gelirin dörtte üçünden

18 Kazgan, *age*, s. 366.

19 Ozankaya'dan aktaran: Yüksel Çağlar, "Türkiye'de Tarımı Tartışmak Üzere", *Özgür Üniversite Forumu*, 2004, sayı: 28.

20 Kazgan, 2005, s. 4-7.

fazlasına denk düşmektedir.[21] Kırsal yapının ülke komposizyonu içindeki bu ağırlığı, krizle baş etme doğrultusunda oluşturulan politikaların önemi daha da artırmış, kırsal politika, Türkiye toplumunun çok büyük bir kısmının hayatını doğrudan etkileyen bir etkinlik haline gelmiştir.

Cumhuriyet öncelikle Osmanlı'nın kamu arazisi olarak belirlediği alanları, Medeni Kanun'la ve kadastro çalışmalarıyla özel mülke devredecek toprak reformlarını hazırlamak için ciddi çabalar sarf etmiştir. Bu çabaların kapitalizme entegrasyonla olduğu kadar, "'despot devlet' imgesini silmek"[22] ve otokratik bir rejimden demokratik meşruluk sistemine geçiş doğrultusundaki çabalarla da doğrudan ilgisi vardır. Ayrıca milli ekonomi oluşturma çabaları içerisinde "büyük ölçüde üretimden kopmuş köylüyü yeniden üretici hale getirmek ve onun uzun vadede 'yeni rejimin' temeli yapmak, bu politikaların en önemli bölümünü" oluşturmuştur."[23]

Cumhuriyet yönetimi toprak reformu yoluyla feodal ilişkileri belli düzeylerde tasfiye etmeye çalışırken, diğer bir yandan da kırsal aile işletmelerine üretim faaliyetleri için kredi sağlayacak kurumsallaşmaları sağlama konusunda önlemler alma yoluna gitmiştir. 1935 yılında Tarım Kredi Kooperatifleri kurulmuş, 1937 yılında T.C. Ziraat Bankası kamu kurumuna dönüştürülmüştür. Böylece, küçük işletmelerin verimliliğinin artırılması ve bu işletmelerin tefeci ilişkilere girerek tarımsal üretimin salt kapitalist ilişkilerce belirlenmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.[24]

Bunu kurumlaşmaların yanı sıra Türkiye bunalımla baş etmeye çalışan tüm diğer ülkeler gibi, fiyat destekleme ve dış ticarette korumacı önlemler uygulama politikalarını kullanmış, bu doğrultuda da değişik kurumsallaşmalara gidilmiştir. Koperatiflerin yanı sıra, Çaykur, Şeker Fabrikaları, Et-Balık Kurumu, SEK gibi KİT'ler aracılığıyla tarımsal üretimin altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.[25] Ancak tüm bu destekleme politikaları gelişmiş ülkelerin tarım sektörüne yaptıkları subvansiyonların yanında oldukça düşük düzeylerde seyretmiştir.

Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nin siyasi kültürünü belli açılardan miras edinmiş olması, geniş bir toplumsal kesimi ilgilendiren tarımsal politikaların siyasi iktidarla toplum arasında paternalist ilişkilerinden yeniden üretilmesi için kullanılmasına olduğu kadar, hükümetlerin kısa vadeli rıza üretim faaliyetleri ve klientalist bağlılılıklar oluşturmak maksadıyla tarım politikalarına yön verme çabaları da etkin bir kırsal politikanın önünde en önemli engellerden birini oluşturmuştur. Tarım desteklemeleri kırsal nüfusa bir lütuf gibi sunulduğu oranda, bu kesimin siyasal modernleşmesine ve demokratik bir toplumun kurucu bir öznesi olmasına önemli bir darbe vurulmuştur. Tarım destekleme politikaları bir seçim yatırımı veya toplumdan meşruluk satın alma aracı olarak kullanıldığı oranda bütçeye ağır yükler getirilmesine, bunun sonucunda da kırsal kalkınma projelerinin çoğu zaman pek çok haklı yön içeren acımasız eleştirilere maruz kalmasına da yol açmıştır.

---

21 Kazgan, 2003, s. 365.

22 Kazgan, 2003, s. 377.

23 İbrahim Yetkin, "Türkiye'de Tarımsal Yapı, Dönüşüm Süreçleri ve Alternatif Bir Senaryo", *Özgür Üniversite Forumu*, 2004, sayı: 28.

24 Boratav, *age*, s. 42-51; Yetkin, *age*, s. 136; Kazgan, *age*, 2003, s. 379-380.

25 Yetkin, *age*, s. 138-139.

1980'lere gelindiğinde dünyada esmeye başlayan neoliberal rüzgârlar Türkiye'de bu tip eleştirileri de arkasına almıştır. Akder'in bu konudaki tepkisi ve eleştirisi şöyledir:

"Siyasetçi örtük olarak 'köylü vergi vermeme karşılığında oy versin, köyünde otursun, köylü oğlu köylü olsun, şehre gelip ortalığı bulandırmasın' beklentisinden vazgeçmek durumundadır."[26]

Böylece Türkiye'de kırsal kalkınma çerçevesinde geliştirilmiş araçların belli reformlara tabi tutularak amaçlara uygun hale getirilmesindense, IMF, Dünya Bankası ve AB'nin önerileri doğrultusunda birçok kurumun ve uygulamanın tavsiyesi gündeme geldiği gibi, bu süreç kamuoyunda Türkiye'de yozlaşmış, popülist siyasi ilişkilerden arınılmasının ve temiz bir siyaset ortamının oluşturulmasının yegâne yolu olarak gösterilmeye başlanmıştır. Böylece kırsal kalkınmayı hedefleyen pek çok KİT'in arka arkaya özelleştirilmesi ve destekleme politikalarından hızla vazgeçilmesi de önemli bir meşruluk dayanağı bulmuştur.

II.III. AB'ye Entegrasyon Süreci ve Neoliberal Politikaların Etkisinde Türkiye

Avrupa Birliği'nin Türkiye'den entegrasyon için beklentileri büyük oranda DTÖ'nün kararlarıyla ve IMF ile Dünya Bankası'nın reçeteleriyle uyumlu bir biçimde, öncelikli olarak şu konuları gündeme getirmiştir: Belli kurumların özelleştirilmesi ve Tekel Genel Müdürlüğü, Çaykur gibi kurumların monopol yetkilerine son verilmesi başta gelen taleplerdendir. Bundan sonraki önemli bir talep, destekleme politikalarından hızla vazgeçilerek, sadece doğrudan gelir desteği adı verilen, üretimden bağımsız olarak çiftçinin sahip olduğu toprağın miktarıyla orantılı bir destekleme politikasının tek destekleme politikası olarak uygulanmasıdır.[27] Konunun en ilginç boyutunu ise zaten çok güçlü bir tarım sektörüne sahip AB ve ABD doğrudan gelir desteğinin yanı sıra pek çok diğer destekleme aracını kullanmaya devam ediyorken, gelişmekte olan çevre ülkelere tarımlarını yıkıma sürükleyebilecek politikaların entegrasyonun tek şartı olarak sunulması oluşturmuştur.[28]

Üye ülkeler içinde bile çifte standartlarla fonlar öngörülmesi, AB ile hedeflenen üst siyasal ve ekonomik birliğin nasıl bir birlik olduğu konusunda önemli soruları gündeme getirmektedir.

AB'nin on beş ülkesi kırsal kalkınma önlemleri için 2000-2006 döneminde 33 milyar euro'ya yakın bir fon kullanırlarken, yeni üye olan on ülke, 2004-2006 döneminde 5.8 milyar euro kaynağa sahip olabileceklerdir. Merkez ülkelerin kırsal kalkınma yolundaki gereksinimlerinin, Birliğe yeni üye olmuş on merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi ile karşılaştırıldığında ne denli az olduğu düşünüldüğünde, kaynak dağılımındaki "denge" daha çarpıcı olmaktadır.

Bu tablodan da şunu öğreniyoruz: AB artık "çokvitesli" ya da "alakart" Avrupa'yı temsil etmektedir; başka bir deyişle, tüm üye ülkelerin aynı gelişmişlik derecesine sahip olması temel amaçlar arasından çıkmıştır.[29]

---

26 Akder, *age*, s. 39.

27 Kazgan, 2003, s. 389-390.

28 Kazgan, *age*, s. 390.

29 Günaydın, 2005, s. 158.

Bu belirlemeler ışığında, entegrasyon süreciyle tek, siyasal ve ekonomik anlamda aynı gelişmişlik düzeyine sahip bir siyasal birlikteliğin değil, dünya kapitalist sistemindeki merkez-çevre ilişkilerini yeniden üretmeyi amaçlayan bir birliğin hedeflenmekte olduğu şüphesi haklı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu şüphelerin haklılık payı olması, açıkça Türkiye'ye de çevre ülkelerden biri olma rolünün biçildiği anlamına gelecektir. Bu da Türkiye toplumunun farklı bir siyasal kimlik edinmesinden çok, AB içerisindeki merkez kapitalist ülkelerin belirleyeceği bir ekonomik yapının söz konusu olacağı anlamını taşıyabilir.

AB'ye entegrasyon sürecinde Türkiye'nin tarım politikalarında yapılması beklenen önemli bir başka değişiklik de sözleşmeli tarımın hayata geçirilmesidir. Sözleşmeli tarım destekleme politikalarının daraltılmasıyla girilen küçük aile işletmelerinin tavsiyesi sürecini daha da hızlandıracaktır. Özetle muhtemel dönüşüm, kırsaldaki küçük aile işletmelerinin hızla proleterleşmesi, topraktan kopması ve iç göç yoluyla kentlere göç etmesi şeklinde gerçekleşecektir.[30]

AB'ye entegrasyon sürecinde tarımdaki bu dönüşümler, kırsal nüfusun kırdaki varlık koşullarını büyük oranda yitireceği ve eriteceği anlamına gelmektedir. Zaten bu, Avrupa Birliği'nin Türkiye ile bütünleşme yolunda sunduğu olmazsa olmaz bir şarttır. Kırsal nüfus Avrupa Birliği ülkeleri içinde %5 düzeylerindedir ve Türkiye'nin kırsal nüfusunu %10 seviyesinin altına düşürmesi beklenmekte, dolayısıyla, önerilen kırsal politikalar AB'nin bakış açısından bir tutarsızlık taşımamaktadır. Nitekim Türkiye'nin AB'ye girmesi AB nüfus kompozisyonunda önemli bir değişmeyi meydana getirecektir.

"Tek başına ülkemizin etkisine bakıldığında ise şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır; AB yüzölçümünde %18, AB nüfusunda %15, AB GSYİH'sında %2,2 artış gerçekleşmektedir. Üyeliğimizin satın alma gücü paritesine göre AB ortalama kişi başına gelirinde yapacağı etki ise negatif %9 düzeyindedir. Tüm bu rakamlar önümüzdeki dönemde ekonomik konulara yoğunlaşmamız gereğini net bir şekilde ortaya koymaktadır."[31]

Ancak Türkiye'deki kırsal nüfusun hızla %10 seviyesinin altına çekilmesinin nasıl ve ne şekilde gerçekleşeceği, kırsal alandan kopan bu kitlenin topluma ve kentsel hayata entegrasyonun nasıl sağlanacağı hayati bir soru olarak durmaktadır. Ne var ki bunu, Türkiye'nin bir türlü üstesinden gelemediği "köylü bir toplum olma" sıkıntısının aşılması için önemli ve olumlu bir süreç olarak görme eğilimi kamuoyunda sıkça rastlanan bir yaklaşımdır. Akder'in tespitleri bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir:

"Tarımsal nüfusun fazla olmasının üçüncü, ama çoğu kez gözden kaçırılan, bir önemli sakıncası da, tarımsal nüfusun kabarıklığının köylü toplum olmaktan çıkıp şehirli toplum olmayı, geri kalmış toplum olmaktan çıkıp kalkınmış medeni bir toplum haline gelmeyi zorlaştırmasıdır. Nüfusunun yarıya yakın bir bölümünün kırsal kesimde yaşayan ve görece ilkel yöntemlerle tarım yapan köylülerden oluştuğu bir toplumun gelişmiş sanayi toplumu olmasının, hele hele bilgi çağını yakalayabilmesinin zorluğu ortadadır. (...) Köylülük geçim tarzına, eldeki eğitim ve sağlık imkânları ile teknolojik olanakların yetersizliğine bağlı olarak oluşan ve bulduğuyla

---

30 Kafaoğlu, *age*, s. 26-28.

31 Cevdet Yılmaz, "Avrupa Birliği Müzakere Süreci ve Tarım Sektörü", *Demokrasi Platformu*, sayı: 3, Yaz 2005, s. 82-83.

yetinmeye, azla idare etmeye, yeni maceralara atılmayı göze alamamaya, doğduğu yerde yaşayıp ölmeye, etrafta olan biteni fazla sorgulamamaya, topluma yön verecek karar alma süreçlerine fazla müdahil olmamaya dayalı, durağan bir yaşam tarzıdır. Oysa bilgi çağını hedefleyen modern şehir toplumu daha hareketli, sorgulayan, risk almaya hazır, yeni maceralara atılmaktan, yeni yöntemler denemekten çekinmeyen, daha çok üretip daha çok kazanmaya ve rekabete dayalı daha dinamik bir yaşam tarzıdır. Hayatımızı kolaylaştıran binlerce yeni ürünü geliştiren, teknoloji üreten, refah ve konforu daha hızlı biçimde artıran kültür modern büyük şehir eksenli dinamik kültürdür. Dolayısıyla teknolojik ve ekonomik bakımdan ilerleyip kalkınmak, gelişmiş ülkelerin standartlarını yakalamak ve insanlarına daha konforlu bir yaşam sunmak isteyen toplumlar hızla köylü toplumu olmaktan kurtulmak zorundadırlar. Bu sayılan sakıncalar göz önüne alındığında şimdiki %35'lik tanmsal nüfusu aşamalı olarak aşağı çekmek zorunludur. Bu bağlamda tarımsal nüfusun önümüzdeki 10 yılda %20'ye, onu izleyecek 10 yılda da %10'a çekilmesi hedeflenmelidir."[32]

III. BÖLÜM: YENİ TARIM POLİTİKALARININ KENT SİYASAL YAŞAMI VE SİYASAL KÜLTÜR ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

Akder'in belirlemelerine pek çok oranda katılmak mümkün olabilse de bir şeylerin ters yüz edilerek sunulduğu hemen fark edilebilir. Türkiye'de sanayi toplumu önündeki engel köylülük değildir, aksine sanayi toplumu olmanın başarılamaması dolayısıyla köylülük aşılamamaktadır. Kırsal politikaların neoliberal kabuller etrafında yeniden biçimlendirilmesi sürecinde, benzer ters yüz etmeler kent-kır ve siyaset ilişkileri etrafında da tekrarlanmaktadır.

Kırsal toplumun siyasal davranış kalıpları toplumun siyasal modernleşmesi önündeki en büyük engel olarak tarif edilmekte, kırsal nüfusun tasfiye edilmesiyle birlikte Türkiye'nin siyasal kültürünü olumsuz anlamda belirleyen pek çok faktörün de tasfiye olacağı beklenmektedir. Böylece tarımın neoliberal politikalara teslim edilmesi, modernleşme ve demokratikleşme anlamında da büyük bir imkân olarak görülmektedir.

Kentleşme modern toplumun temel karakterlerinden biri olarak kabul edilmekte ve modernleşme sürecinin en önemli parçası olarak anlamlandırılmaktadır. Modernist söylemde kırsal hayatın tasfiyesi, uygarlığın ilerlemesinin ve modern toplumunun inşasının temeli olarak görülmektedir.

Ancak kırsal yaşantının hızlı bir şekilde tasfiyesinin kentleşme sürecini ve dolayısıyla siyasal modernleşmeyi kendiliğinden başlatacağını ummak da yanılsamanın başka bir boyutudur. "Kentleşme, yalnızca insanları kent olarak adlandırılan yere çekme sürecini belirtmekle kalmamakta, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir."[33]

Kırsal nüfusun hızlı ve plansız bir şekilde erimesiyle, kırsaldan akan nüfusun kentlerde sanayi ve hizmet sektörlerinde iş bulmasını, bu şekilde topluma entegrasyonun hızla sağlanacağını

---

32 Akder, *age*, s. 29-30.

33 Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme", *20. Yüzyıl Kenti,* çev.: Bülent Duru / Ayten Aklan, İmge Yay., Ankara, 2002, s. 81.

ummak, bu kitlenin hızla kent yaşantısının avantajlarından yararlanabilir duruma geleceğini, bununla birlikte, paternalist ve klientalist iktidar ilişkilerin nesnesi olmaktan çıkıp kentteki siyasal süreçlere katılan ve iktidarı denetleyip ona yön veren yapıların içine gireceğini, hatta sivil toplumun inşasında roller oynayacağını ve bu suretle demokratik bir toplum kurma yolunda da önemli adımlar atılacağını beklemek tehlikeli bir iyimserlik içermektedir.

Bu konuda iyimser bir beklenti içinde olan yazarlar genellikle sanayi devrimi sonrasındaki Avrupa kentlerinin kırsal nüfusu hızla emmesini ve bunu takip eden kentleşme süreçlerini örnek olarak göstermektedirler. Ancak Samir Amin'in bu konudaki belirlemeleri bu ikisinin aynı olmadığını vurgulamaktadır:

"Kapitalizmin savunucuları, Avrupa'da köylerden kentlere göçlerle tarım sorunun çözüldüğünü ileri sürüyorlar. Güney ülkeleri de bir iki yüzyıllık gecikmeyle aynı dönüşümü neden gerçekleştirmesinler? Burada unutulan husus şudur ki, XIX. yüzyıl Avrupa'sında sanayi ve kent hizmetleri çok fazla işgücüne ihtiyaç duyuyordu, geri kalanı da kitleler halinde Amerika kıtasına göç etmişti. Bugünün Üçüncü Dünyası böyle bir imkâna sahip değil. Ondan istendiği gibi rekabetçi olabilmesi için, tartışmasız çok az emek kullanan, modern teknolojilere başvurmak zorunda."[34]

Hızlı ve çarpık kentleşme ile iç göç, Türkiye toplumunun yabancısı olduğu olgular değillerdir. Göç olgusu, neredeyse bir yüzyıldır Türkiye toplumsal yapısını belirleyen temel dinamiklerden biri olmuştur. Avrupa Birliği'ne entegrasyon ve neoliberal politikalar çerçevesinde uygulamaya geçirilen yeni tarım politikalarının Türkiye'de yeni bir göç dalgası yaratacağı ve hatta bir süredir yaratmaya başladığı kabul edilmektedir.

Ancak 1980 sonrasının hızlı kentleşmesinin sonuçları, önceki göç dalgalarından farklı sonuçlara gebedir. 1980 öncesinin sosyal devletçi ekonomi politikaları kente göç eden kitleleri belli ölçülerde ve belli bir zaman aralığında da olsa kente entegre edebilmiş, en azından göçmen kitlelerde kentsel yaşama dönük iyimser bir hava yaratabilmiştir. Kaygalak 70'lerden itibaren bu ruh halinin değişmeye başladığını saptamaktadır:

"Kentlerin kenar mahallelerinde daha yüksek bir yaşam standardına sahip olmak için fırsat kollayan göçmenler, işsizliğin hızla arttığı, çalışanların ücretlerinin düşürüldüğü, örgütlülüklerin zayıflatıldığı, sosyal adalet kavramının yerini bireyciliğin, rekabetin aldığı ve orta sınıfların büyük bir bölümünün yoksullaştığı neoliberal yeniden yapılanma koşullarında bu umut ve beklentilerine veda etmek zorunda bırakılmıştır. Çünkü bu koşullardaki kentsel ortama gelen göçmenlerin, kent ekonomisinin herhangi bir sektördeki istihdamı artık yalnızca gecikmeye uğramamakta, işsizlik ve kentin olanaklarından dışlanma durumu süreklilik kazanmaya başlamaktadır."[35]

Buna göre, göç eden kitleler için kent artık yeni bir yaşam umudu değil ancak bir hayatta kalma umudu haline gelmektedir. Neoliberal politikalar öncesi dönemde, kente göç edenler bir

---

34 Amin, *age*, s. 9.

35 Sevilay Kaygalak, "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması", *Praksis*, 2001, sayı: 2, s. 133.

süre boyunca, enformel sektör denilen, sürekliliği ve güvenceleri olmayan işlerde çalışarak hayatını sürdürmekte ve belli bir süre sonra formel sektöre geçebilmektedir. Kıray'ın ifadesiyle "kente göçen köylünün yeni üretim ilişkilerine girmesi, kendi toprağından kopması gibi kolay ve çabuk olmamaktadır."[36] Kent yoksulluğu bu anlamda kente yeni göç etmiş kitlelerin yaşadığı süreli, geçici bir dönemi ifade eden bir toplumsal durumdur. Ancak Kaygalak, bu durumun artık değiştiğini, enformel sektörün bir geçiş ve formel sektöre giden bir basamak olmaktan çıkarak kalıcılaştığını, buna bağlı olarak kent yoksulu olarak adlandırılan toplumsal kesimin giderek genişlediğini ve bunun sürekli bir toplumsal durum haline geldiğini saptamaktadır.[37] Kent yoksulları kitlesinin sürekli genişliyor olması ve artık kalıcı bir mesele haline gelmesiyle, kent hayatının içeremediği, dışarıda kalan kitle giderek büyümekte, kentsel avantajları ve kentsel davranış biçimlerini edinemeyen, kentin içinde ama dışında bir kitle olarak kalmaktadır.

Kentleşme ile modernleşme arasında doğrudan ilişki kuran, kentleşmenin kitleleri siyasal anlamda mobilize ettiği ve siyasal davranışlarını geliştirdiği, bu şekilde bir kentlilik bilinciyle beraber bir yurttaşlık bilincinin oluştuğu, siyasal bilincin yükseldiği paradigması[38] kent yoksulluğunun yeni durumu karşısında geçerliliğini yitirmektedir. Kırsalın tasfiyesiyle gerçekleşen hızlı kentleşme süreci, yeni kentliler ve yurttaşlar değil, geniş bir dışlananlar kitlesi üretmektedir. Bu kitle, içinde yaşadığı kentle, kentin kurumları ve davranış kalıplarıyla olumlu bir ilişki kurmanın kendisi adına bir anlam ifade etmediğini kısa sürede kavramaktadır.

Kent yaşamından beklentileri son derece düşük olan bu umutsuz kitlenin siyasete bakışı daha çok, sorunlara kısa vadeli, pragmatik çözümler üretmeye yöneliktir. Siyasal katılımı bununla sınırlı olan söz konusu kitle genellikle kendilerine gecekondu affı, yiyecek yardımı gibi vaatlerde bulunan, yüksek maliyetli seçim kampanyaları yürütebilen popülist siyasi partilerin manevralarına araç olmakta, bu tip partilerce oy deposu olarak algılanmaktadır.[39]

Diğer yandan göç alan kentin yerli kitleleri, göçmen kitlelerini yerleşik hayatlarına ve değerlerine dönük bir tehdit olarak algılamaktadır. Göçmen kitle kentin yerleşik yaşam biçimine uyum göstermediği gibi, işgücü arzı anlamında da yerli kitlelerin özellikle alt sınıf mensupları açısından sıkıntı doğurmaktadır. Kıray'ın ifadesiyle, "yeni gelenler, eski esnaf ve zanaatkâr grubunun ayakta duran kesimi için önemli bir baskı yaratmaktadır. Çünkü sınırlı bir pazar için yapılan yarış iyice keskinleşmektedir. Eski kentli gruplar, işlerini yitirme süreci ile karşı karşıya kalmaktadırlar."[40]

Bu durum kentin yerlilerini göçmenlere karşı ayrımcılık, şovenizm, ırkçılık temellerinde tepkiler geliştirmeye yönlendirmektedir. Göçmen kitleler ise yoksulluğun yanı sıra ayrımcılığın ve dışlanmışlığın karşısında geleneksel aidiyetlerine sarılmakta, etnik kimlik, dinsel ortaklık ve

---

36 Mübeccel B. Kıray, *Kentleşme Yazıları,* Bağlam Yay., İstanbul, 2003, s. 97.

37 Kaygalak, *age*, s. 133.

38 Hüseyin Bal, *Kent Sosyolojisi,* Turhan Yay., Ankara, 1999, s. 140,143.

39 Mustafa Sönmez, "İstanbul Seçmeninin 50 Yıllık Tercihi", *Birikim*, 1999, sayı: 123, s. 99, 103.

40 Kıray, *age,* s. 99.

hemşerilik üzerinden bir aradalıklar geliştirmekte, bu içe kapanma olgusu ise göçmen kitlelerin kentle bütünleşmesi önünde ayrıca bir engel teşkil etmektedir.[41]

Göçmenler ile yerlilerin bu gerilimli ilişkisi sonucunda kentlerde etnik milliyetçilik ve radikal sağ eğilimler birbirinden beslenerek yükselmekte, kentler birbirine tahammülü olmayan kitlelerin ortak mekânları paylaşmak zorunda bırakıldıkları gerilim ve çatışma alanlarına dönüşmektedir. Ersan Ocak'ın ifadesiyle "geç kapitalistleşen ülkelerin kentleri, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak birbirinden uzak toplumsal kesimlerin bir arada yaşadığı ve gerilimlerin sürekli arttığı bir eşitsizlikler mekânı halindedir."[42]

Özellikle Kürt nüfusun göç ettiği ve yoğunlaştığı şehirlerdeki bu gerilim ülke siyasetini de belirlemekte, radikal sağ partiler ve oluşumlar bu gerilimden fazlasıyla beslenmekte, siyasi şiddet olayları ülke çapında yaygınlaşmaktadır. Türkiye'de iç göçün yarattığı travmalar, yoğun dış göç alan ve mülteci akınına uğrayan Avrupa metropollerinde yaşananlara benzer sonuçlar doğurmaktadır:

"Hayli kalabalık göçmen işçilere sahip Avrupa ülkelerinde yabancı düşmanlığını bayrak edinen yeni milliyetçi akımların şiddet eylemlerini değilse bile bu eylemlere gerekçe olan tezlerini 'sempati' ile karşılayan 'yerli' nüfusun giderek artması da düşündürücü bir göstergedir. 'Öteki'ni red ya da en azından 'öteki' ile arasına hiyerarşik bir mesafe koyma temelinde gelişen bu etnik, dini kimliklere çekilme ve bu karakterdeki topluluklar oluşturma, bunlara sığınma eğilimleri şu noktada açıkça demokrasiye karşı çıkmıyor görünmekteyse de, demokrasinin temel varsayım ve değerlerinden biri olan insanların eşitliği, eşdeğerliliği fikrinin tam karşıtındaki bulanık sulardan beslendikleri de ortadadır."[43]

Kent yoksulluğunu tarihsel olarak daha önceden deneyimleyen merkez kapitalist ülkelerin mevcut durumu, ülkemiz metropollerinin yaşayacağı dönüşümler için önemli ipuçları vermektedir. Merkez ülkelerin metropolleri, içeremedikleri büyük göçmen kitleler karşısında mevcut neoliberal politika setleriyle çözüm üretememekte, sorun sadece bir güvenlik sorunu olarak tarif edilmektedir. Enformel sektörün hızla genişlemesi ve dışlanmışlar ve umutsuzlar kitlesinin her geçen gün artıyor olması, haliyle şehirleri suç merkezleri haline getirmektedir. Suçluluğun yükselmesi karşısında bir yandan otoriter devlet uygulamaları meşruluk kazanmakta ve kent "güvenlik kaygılarıyla militaristleştirilmekte",[44] bir yandan da kentin mekânsal örgütlenmesi ciddi dönüşümler geçirmektedir.

Kentlerin her geçen gün daha fazla kriminal bir hal alması, İstanbul ve Ankara örneklerinde de gözlemlenebileceği üzere, özellik orta ve üst sınıfların şehir merkezlerinden uzaklaşmasını, merkezden uzak banliyölerde ve site tipi yerleşim alanlarında kümelenmelerini sağlamaktadır.

---

41 Tahire Erman, "Mekânsal Kümelenme, Siyaset ve Kimlik", *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk,* Türk Sosyal Bilimler Derneği, İmaj Yay., Ankara, 2002, s. 1-15; ayrıca bkz. Ali Ekber Doğan, *Birikimin Hamalları - Kriz, Neo-Liberalizm ve Kent,* Donkişot Yay., İstanbul, 2002, s. 229.

42 Ersan Ocak, "Kentin Değişen Anlamı", *Birikim*, 1996, sayı: 86/86, s. 35.

43 Ömer Laçiner, "Kentlerin Dönüşümü", *Birikim*, 1996, sayı: 86/87, s. 13.

44 Ali Ekber Doğan, "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", *Praksis*, 2001, sayı: 2, s. 104; Mike Davis, "Kentsel Denetim - Blade Runner'ın Ötesinde", *Birikim,* 1996, sayı: 86/87, s. 64-68.

Orta ve üst sınıfların imgelemlerinde kent merkezi giderek güvensizliğin, şiddetin, suçun, yozlaşmanın, çılgınlığın, akıldışılığın ifadesi haline gelmektedir. Bu sınıflar kent merkezleriyle olan ilişkilerini en aza indirmekte, gündelik yaşamını bütün ihtiyaçlarını merkeze gitmeksizin giderebileceği yerleşim alanlarında sürdürmekte,[45] dolayısıyla kent yaşantısının dışına çıkmakta, kendi kendini kentin ve kentsel ilişkilerin dışına atmaktadır. Kentte büyük bir dışlanmışlar kitlesiyle birlikte kendini dışarıda tutan ve kentten yalıtan bir kitle de oluşmaktadır. Bu kitle yalıtılmış ve güvenlik merkezli bir hayat tercihiyle beraber, giderek, otoriter ve muhafazakâr tınıları ağır basan siyasi eğilimlere doğru yönelmekte, bu durum kentin gerilimli ve çatışmalı siyasi kültürünü besleyen bir diğer faktör olmaktadır.[46]

SONUÇ

Türkiye toplumu Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinde, hukuki ve kurumsal yapısında olduğu kadar toplumsal yapısında da ciddi dönüşümler geçirmektedir. Şüphesiz, Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreci dünyanın içine girdiği küreselleşme döneminden ve bütün dünyada hayata geçirilmekte olan neoliberal politikalardan bağımsız değerlendirilemez. Bu süreçte tarım sektörü tüm dünyada olduğu üzere Türkiye'de de ciddi bir dönüşüm geçirmektedir. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye önerdiği politikalar da neoliberal tarım politikaları ile IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum reçeteleriyle tam bir paralellik göstermektedir. Dünyanın ve kapitalizmin geçirdiği dönüşümlere uyum göstermek üzere toplumsal hayatı baştan aşağı değişim gösteren ülkelerin başlıca sıkıntılarından birini tarım "reform"ları oluşturmaktadır. Türkiye gibi geç kapitalistleşen ve kırsal yaşantının önem taşıdığı toplumlar için bu süreç çok daha sancılıdır.

Yeni politikaların başlıca yönelimleri, tarımın ticarileştirilmesi ve kapitalistleştirilmesi; tarımsal üretimin açılacak yeni pazar ve yatırım alanları arayan sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi; tarımsal üretimin üzerindeki devlet kontrolleri ve desteklerinin aşama aşama sona erdirilmesi şeklindedir. Bu süreç Türkiye toplumu açısından sadece ekonomik değil, demografik, sosyal ve siyasal anlamda pek çok sonucu beraberinde getirmektedir. Geç kapitalistleşmenin bir sonucu olarak geleneksel tarım faaliyetlerinin nüfusun azımsanamayacak bir kesiminin başlıca geçim kaynağı olduğu toplumlar için neoliberal politikaların tarım alanındaki etkileri çok ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu tip ülkeler bünyelerinde, yaşadıkları geç kapitalistleşme süreçlerinin sıkıntılarını barındırdıkları gibi, geç kapitalistleşmenin bedelleri neoliberal dönemle birlikte katmerlenmektedir. Kırsalın tasfiyesi ve bunu takip edecek iç göç dalgası, sosyal devlet uygulamalarından vazgeçildiği bir dönemde mevcut kentleşme ve nüfus artışı karşısında dahi yeterli düzeyde sanayileşme ve istihdam potansiyeline sahip olmayan bir ülke için pek çok sorun doğuracaktır.

AB'ye entegrasyon sürecinde kırsallığın tasfiyesiyle birlikte, Türkiye toplumunun tamamen kentli bir toplum haline geleceğine dair beklentiler gerçekliğin çok uzağında durmaktadır. Yeni göç dalgasıyla birlikte kentlere akın edecek kitleler büyük oranda kentin içeremeyeceği ve hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak "kentlileşemeyen" bir kitleyi oluşturmaktadır. Bu kitle-

---

45 Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü,* çev.: Serpil Durak/Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2002, s. 377-386.

46 Doğan, "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", s. 104-105.

nin kente entegre olamaması 1980 öncesinin iç göçlerinin yarattığı travmalardan çok daha ağır sonuçlara yol açmaktadır.

Göçmen kitlelerini kentlerde bekleyen, zorlu fakat geçici bir entegrasyon süreci değil, kalıcı bir dışlanmışlık durumu olmaktadır. Bu dışlanmışlığın kısa sürede bilincine varacak olan göçmen grupları kentsel ve modern aidiyetlerin dışında aidiyetler geliştirmek zorunda kalacaklardır. Ayrıca göç alan kentlerdeki yerli kitlelerin göçmenler karşısındaki tepkileri de göz önünde bulundurulduğunda, kentin pek çok sosyal ve siyasal gerilime maruz kalacağı ortadadır. Önümüzdeki dönemin kentleşme biçimlerini, sosyal yaşantısını, siyasal kültürünü ve yapısını büyük oranda bu dinamikler belirleyecektir.

KAYNAKÇA

AKDER, A. Halis, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Anlaşması? Tehdit mi? Fırsat mı?", *Demokrasi Platformu*, 2005, sayı: 3.

AMIN, Samir, "Kapitalizm ve Yeni Tarım Sorunu", *Özgür Üniversite Forumu*, 2004, sayı: 28.

BAL, Hüseyin, *Kent Sosyolojisi*, Turhan, Ankara, 1999.

BORATAV, Korkut, *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, İmge, Ankara, 2004.

CLAESSEN, Henri J.M ve SKALNIK, Peter, *Erken Devlet*, çev.: Alaeddin Şenel, İmge, Ankara, 1993.

ÇAĞLAR, Yüksel, "Türkiye'de Tarımı Tartışmak Üzerine", *Özgür Üniversite Forumu*, 2004, sayı: 28.

DAVIS, Mike, "Kentsel Denetim - Blade Runner'ın Ötesinde", *Birikim,* 1996, sayı: 86/87.

DOĞAN, Ali Ekber, *Birikimin Hamalları - Kriz, Neo-Liberalizm ve Kent*, Donkişot, İstanbul, 2002.

DOĞAN, Ali Ekber, "Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu", *Praksis*, 2001, sayı: 2.

ERMAN, Tahire, "Mekansal Kümelenme, Siyaset ve Kimlik", *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, İmaj, Ankara, 2002.

ERAKTAN, Gülcan, "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Tarımı: Sorunlar, Öneriler", *Demokrasi Platformu*, 2005, sayı: 3.

GÜLER, Birgül Ayman, *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

GÜNAYDIN, Gökhan, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarım Sektörü: Belgelerin İzinde Bir Analiz", *Demokrasi Platformu*, 2005, sayı: 3.

HUBERMAN, Leo, *Feodal Toplumdan 20. Yüzyıla*, çev.: Murat Belge, İletişim, İstanbul, 2003.

KAFAOĞLU, A. Başer, "Tarımda İnsanlık Dışı Gelişme", *Tarım Bolluk İçinde Yoksulluk*, Kaynak, İstanbul, 2002.

KAYGALAK, Sevilay, "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması", *Praksis*, 2001, sayı: 2.

KAZGAN, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2002.

KAZGAN, Gülten, *Tarım ve Gelişme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi: İstanbul, 2003.

KIRAY, Mübeccel B., *Kentleşme Yazıları*, Bağlam, İstanbul, 2003.

KRISHAN, Kumar, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma*, çev.: Mehmet Küçük, Dost, Ankara, 1999.

LAÇİNER, Ömer, "Kentlerin Dönüşümü", *Birikim*, 1996, sayı: 86/87.

MARX, Karl - ENGELS, Friedrich, *Komünist Parti Manifestosu*, Sol, Ankara, 1998.

OCAK, Ersan, "Kentin Değişen Anlamı", *Birikim*, 1996, sayı: 86/86.

THOMPSON, E.P., *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev.: Uygur Kocabaşoğlu, *Birikim*, İstanbul, 2004.

SENNETT, Richard, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev.: Serpil Durak/Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul, 2002.

SÖNMEZ, Mustafa, "İstanbul Seçmeninin 50 Yıllık Tercihi", *Birikim*, 1999, sayı: 123.

WALLACH, Lori - SFORZA, Michelle, *DTÖ Kimin Ticaret Örgütü?,* çev.: Deniz Aytaş, Metis, İstanbul, 2002.

WIRTH, Louis, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme", *20. Yüzyıl Kenti*, çev.: Bülent Duru - Aklan, Ayten, İmge, Ankara, 2002.

WOOD, Ellen Meiksins, "Kapitalizmin Tarımsal Kökenleri", *Tarım Bolluk İçinde Yoksulluk*, çev.: A. Başer Kafaoğlu, Kaynak, İstanbul, 2002.

WOLF, Eric R., *Köylüler*, çev.: Abdulkerim Sönmez, İmge, Ankara, 2000.

YETKİN, İbrahim, "Türkiye'de Tarımsal Yapı, Dönüşüm Süreçleri ve Alternatif Bir Senaryo", *Özgür Üniversite Forumu*, 2004, sayı: 28.

YILMAZ, Cevdet, "Avrupa Birliği Müzakere Süreci ve Tarım Sektörü", *Demokrasi Platformu*, 2005, sayı: 3.

AB, TÜRKİYE TARIMI VE KALKINMA

Abdullah AYSU
Türkiye Tarımcılar Derneği

Avrupa Birliği ülkelerinin 1992 yılı öncesinde dünya pazarlarını kendilerine serbest kılan, kendi ülke pazarlarını ise üçüncü ülkelere bir nevi kapalı tutan tarzlarını 1992 reformu ile birlikte serbest piyasaya "açtıkları" bilinmektedir. AB Ortak Tarım Politikası'nın 1992 reformunun küresel kapitalizm ile birleşme/buluşma reformu olduğu AB çiftçileri tarafından da paylaşılan bir fikirdir.

Bilindiği üzere 1998 yılından bu yana AB ile Türkiye arasındaki ilişkiler ilerleme raporları öngörüleri doğrultusunda yürütülmüştür. Bu nedenle Türkiye tarım kesiminin AB OTP'sine uyum konusunu ilerleme raporlarındaki öngörüler doğrultusunda irdelememeye çalışacağız.

İLERLEME RAPORLARI

İlk ilerleme raporu 1998 yılında yayımlanmış ve kırsal alanla ilgili konular "Tarım" başlığı altında ele alınmıştır.

Bu başlık altında, Türkiye'de mevcut tarım arazisi ve bu alanda sulanabilen arazi miktarı ile tarımın GSMH'deki ve istihdamdaki payı gibi veriler verilmiştir. Ayrıca Türkiye'de bu dönemde 4,5 milyon işletmenin varlığı ile var olan arazinin mülkiyet yapısının dağınıklığından da söz edilmiştir.

Aynı raporda Türkiye'nin tarımsal ürün ticaretinde AB'nin önemli bir paya sahip olduğu belirtilmiş, tarımsal gıda sektörünün halen özelleştirme sürecinde olduğuna ve çay, tütün, şeker hububat gibi önemli ürünlerde devletin rolünün belirleyiciliğine dikkat çekilmiş, tarım politikaları müdahaleci bulunmuştur.

Söz konusu raporla, bütün çabalara karşın kalite ve sağlık denetimlerinin yetersiz, laboratuar sayısının çok az olduğuna da dikkat çekilmiştir.

Raporun "Strateji Teklifleri" başlığı altındaki bölümünde Türkiye'nin kendi tarımsal politikasını OTP'ye uyumlu hale getirme yönündeki ilerlemesinin yetersizliğinin altı çizilmiştir.

1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye adaylığı kararı alınmış ve AB'nin Yeni Genişleme Politikası çerçevesinde diğer aday ülkelerle eşit statüde olacağı rapora konulmuştur. Türkiye-AB ilişkileri alınan bu kararla yeni bir evreye girmiştir.

1999 Yılı İlerleme Raporu

1999 yılı ilerleme raporunda 1998 yılı raporu verileri tekrarlanmıştır. Rapor, alkollü içecekler, hububat, çay, şeker ve kırmızı ette devlet faaliyetin yoğunluğunun devam ettiğinden ve bu alanda önemli ilerlemelerin gerçekleşmediğinden söz etmektedir.

İki raporun ortak yanı, kırsal alanın yalnızca tarımsal faaliyet mekânı olarak görülüp değerlendirilmiş olması ve kırsal alandaki yaşamın bir kültür olduğunun görmezden gelinmesidir.

Ayrıca AB, raporlarda devletin piyasa düzenleyici kurumlarının devam etmesinden duyduğu rahatsızlığı hemen her raporda dile getirmektedir.

AB Türkiye tarımını serbest piyasaya açmak ve tarım kesimini serbest piyasaya açmak için çaba gösterirken tarım alanındaki altyapı noksanlığını ve yapısal sorunları görmezden gelmektedir. Bu süreçte küçük ve orta ölçekli çiftçilerin tasfiye olup olmayacağı AB'yi ilgilendirmemektedir.

2000 Yılı İlerleme Raporu

2000 yılı ilerleme raporunun "Tarım" başlığı altında tarım sektörünün istihdam konusundaki ve GSMH ile dış ticaretteki yerini hâlâ koruduğundan söz edilmekte, küçük işletmelerin varlığını koruduğu ve tabanda çiftçi örgütlülüklerin yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Ancak Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine (TSKB) ilişkin 4572 sayılı kanunun çiftçilerin birbirleriyle tüketicilerle ve devletle bağının koparılmasına neden olduğu görmezden gelinebilmektedir.

2000 yılı ilerleme raporu öngörüleri doğrultusunda, girdi sübvansiyonları kaldırılarak piyasayı düzenleyen tarımsal KİT'ler özelleştirilmekte, bunun sonucunda ülkemizde her elli saniyede bir çiftçi iflas eder duruma gelmektedir.

2000 yılı ilerleme raporunu önceki raporlardan ayıran özelliğin, tarım ile kırsal kalkınmayı ayrı başlıklar altında incelemeye alması olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye 1998, 1999 ve 2000 ilerleme raporlarının ardından 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı hazırlamıştır.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) 2001-2005 dönemini kapsamaktadır. AB ilişkilerine geniş yer veren söz konusu planda, küreselleşen dünyada bölgesel bütünleşme hareketlerinin önemine vurgu yapılmış,[1] yine bu plan döneminde katılım ortaklığı ve ulusal program hazırlıkları için önemli çabalara girişilmiştir.

2001 Yılı İlerleme Raporu

2001 tarihli ilerleme raporunda, kırsal alana ilişkin son ilerleme raporundan bu yana mevzuatta bir ilerleme olmadığına, ancak Türkiye'nin tarım politikası reformu alanında bir dizi tedbir aldığına yer verilmekte ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde tarımsal politikalara yön verileceğinden söz edilmektedir.

Ayrıca, önceki ilerleme raporlarında "Kırsal Kalkınma" olarak kullanılan başlık, bu ilerleme raporunda "Kırsal Kalkınma ve Ormancılık" olarak değiştirilmiştir.

8 Mart 2001'de kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi'yle bağlantılı olarak Türkiye ulusal programı hazırlanarak AB'ye sunulmuştur.

---

1 DPT 2000, 8. Beşyıllık Kalkınma Planı 2001-2005, DPT Yayını, Ankara.

ULUSAL PROGRAM

Tarımsal açıdan kısa ve uzun vadede gerçekleştirilmesi taahhüt edilen konular şunlardır:[2]

Kısa Vadede

- Tarımsal reformlara devam edilmesi;
- Arazi kayıt sistemi, hayvan kimlik sistemi ve bitki pasaport sisteminin geliştirilmesi;
- Tarımsal pazarların izlenmesi;
- Çevresel, yapısal ve kırsal kalkınma tedbirlerinin uygulanması ve idari yapıların geliştirilmesi;
- Hayvan ve bitki sağlığı konusunda AB mevzuatıyla uyum için strateji belirlenmesi;
- Laboratuar testleri ve denetim düzenlemelerinin kapasitelerinin iyileştirilmesi;
- Balıkçılık pazarlarını ve yapısal gelişmeleri izlemek amacıyla idari yapının kurulması, balıkçılık filosu kaydının yerine getirilmesi.

Yukarıdaki verilerden, ulusal programda "kısa vade" başlığı altında AB'nin istediği, IMF'nin ülkemizde uygulattırdığı ve tarımımızda tahribata neden olan reformun sürdürüleceği anlaşılmaktadır.

Orta Vadede

- Tarımsal reformların en kısa zaman dilimi içerisinde tamamlanması;
- Tarımsal ve kırsal kalkınmada AB müktesebatına uyum hazırlıklarının tamamlanması;
- AB'nin sağlığa uygunluk ve halk sağlığı standartlarına uyum sağlamak için;;
    - Gıda işletme tesislerinin modernizasyonu,
    - Test ve teşhis imkânlarının daha da artırılması.

Hükümetler ve ilgili bakanlıklar öngörüldüğü gibi panel, seminer ve toplantılar düzenlenmişler, bu toplantılarda bazı tarım kuruluşları ve örgütlerinin görüşlerini de almışlardır. Ancak, katılımcı tarım kuruluşlarının ve örgütlerinin görüşleri sadece dinlenmiş, asla dikkate alınmamıştır.

Türkiye'nin 2001 yılında hazırladığı ulusal programın ardından AB, 2002 yılı ilerleme raporunu yayınlamıştır.

2002 Yılı İlerleme Raporu

2002 yılı ilerleme raporunda hükümetimizin 2000 yılında başlattığı tarım reformunu devam ettirdiği, ancak mevzuat uyumundaki ilerlemenin sınırlı kaldığı belirtilmiştir. Kırsal kalkınma konusundaki öneri bölümü adeta bir uyarı gibidir. Bu bölümde

- Türkiye'nin AB mevzuatıyla ilgili değerlendirmesini tamamlanması;
- Tarımsal ve kırsal sektörlerin yeniden yapılandırılması;

---

2 24 Mart 2001 tarih ve 24352 mükerrer sayılı *Resmi Gazete*.

- Kalkınmayı destekleyecek uygun idari yapılarla birlikte kapsamlı planlara devamının teşvik edilmesi istenmiştir.

Kuramsal reformla ilgili olarak da

- Tarım, ormancılık ve kırsal kalkınma ile ilgili kurumların sayısı ve bunların organizasyonundaki karmaşıklığın;
- Teşkilatlardaki sorumlulukların dağınıklığın, muğlaklığın, hantallığın giderilmesi konusunda uyarılara yer verilmiştir.

Kurumlar arası görev ve koordinasyonun belirgin olmadığı, hantal kaldığı bilinen bir gerçektir. Bu gerçeğin AB tarafından da altı çizilmiştir.

Tarımsal ve kırsal sektörlerin yeniden yapılandırılması gerektiği doğrudur; ancak yapılandırmanın Türkiye tarımının gerçekliği göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesi gerekirken, ne yazık ki uygulama böyle olmamıştır.

2003 Yılı İlerleme Raporu

2003 yılı ilerleme raporunda Türk hükümetinin 2000 yılında kabul ettiği tarım politikaları değerlendirilmiş, tamamlayıcı tedbirler olarak da tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yeniden yapılandırılması ile tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi isteği yenilenmiştir.

Raporda desteklerin azaltılması, teke indirgenmesi ve sübvansiyonların kaldırılması yönündeki istekler çiftçileri güçsüzleştirecek nitelikte olmasına karşın hükümetler ne yazık ki bu isteklere yanıt vermiştir.

2003 ilerleme raporu ile birlikte Türkiye'nin kaydettiği ilerlemeler ve oluşan yeni gereklilikler doğrultusunda katılım ortaklığı belgesi 19 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiştir.

2003 Katılım Ortaklığı Belgesi

2003 katılım ortaklığı belgesinde hedefler kısa ve orta vadeli hedefler olarak iki bölüm halinde düzenlenmiştir.[3]

Katılım ortaklığı belgesinin içeriğine bakıldığında Türkiye tarımını serbest piyasayla buluşturup bütünleştiren ve kendine has hiçbir direnç noktası bırakmayan bir belge olduğu görülecektir. Türkiye bu belgedeki uyarı ve hedefler doğrultusunda 2003 yılı ulusal programını hazırlamıştır.

AB Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu

2003 yılında Türkiye ile AB arasında kırsal ilişkileri şekillendiren "Avrupa Birliği Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu" yayımlanmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Kırsal Kalkınma Grubu tarafından hazırlan rapor, 2001 yılında hazırlanan ulusal programın kırsal kalkınma ile ilgili kısa vadede yapılmasını taahhüt ettiği konuları temel almıştır. Söz konusu rapor, AB'nin kırsal alana ilişkin mevcut durum ve politikalarını ayrıntılı ele alan, geleceğe yönelik çeşitli kestirimler içeren önemli bir belgedir.

---

3 M. Bakırcı, *Türkiye'de Kırsal Kalkınma, Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar*, s. 244'ten derlenmiştir. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

2004 İlerleme Raporu

2004 ilerleme raporunda tarım alanında uygulanabilir birçok kuralın bulunduğu, bu kuralların kamu tarafından etkin bir biçimde hayata geçirilmesi gerektiği söylenmekte, OTP'nin işleyebilmesi için bu kuralların temel olduğu belirtilmektedir.

Raporda, Türkiye'de 2004 sonuna kadar **"Tarım Çerçeve Kanunu"** çıkarılacağı öngörülmekte ve bu kanuna dayalı olarak ikincil mevzuatın temelini oluşturmak için 2004 yılı aralık ayında **"Tarım Stratejisi 2006-2010"** hazırlanmaktadır.

Strateji, kaynakların etkin kullanımını ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeleri de kapsayan boyutuyla birlikte geniş olarak ele almışsa da bugüne kadar dişe dokunur bir gelişme sağlanabilmiş değildir.

Zaten tarım strateji belgesine bakıldığında, şirketler çıkarına dünya ticaretinin anayasasını belirlemeye/hazırlamaya çalışan DTÖ'nün istekleri doğrultusunda hedefler içerdiği görülür. Belge küresel kapitalizme entegre olmuş, tarımda serbest piyasayı benimsemiş bir AB OTP'sine uymaya koşulludur.

Söz konusu belgede, **Üretici Birlikleri Yasası** çıkarılması önerilmiş, çıkarılan bu yasayla çiftçileri birlik yapmanın değil, ayrıksılaştırmanın kanunu yazılmıştır.

2005 Yılı İlerleme Raporu

İlerleme raporlarının sekizincisi 2005 yılı ilerleme raporudur. Bilindiği gibi, önceki raporlarda **"Tarım"** ana başlığı altında **"Kırsal Kalkınma"** veya **"Kırsal Kalkınma ve Ormancılık"** başlıkları yer almıştır. Bu raporda ise ana başlık olarak **"Tarım ve Kırsal Kalkınma"** tercih edilmiştir. Bu, elbette ki AB'nin kırsal kalkınmayı tüm üretim süreçlerinden bağımsız algılama yaklaşımıyla bire bir ilgili bir durumdur.

Bu ilerleme raporunda bir önceki ilerleme raporundan bu yana geçen sürede tarım ve kırsal kalkınma alanındaki uyumlaştırma konusundaki ilerlemenin sınırlı olduğu belirtilmekte, Tarım Çerçeve Yasası'na temel oluşturan Türkiye tarım stratejisinin kabul edilmesinden olumlu bir gelişme şeklinde söz edilmektedir. Ancak, sürdürülebilir ve rekabetçi bir tarımsal gıda sektörü yaratılması, gıda güvenliği standartlarının geliştirilmesi, çeşitlendirmenin teşvik edilmesi ve tarımsal çerçeve planlarındaki gelişmelerin geri olduğu belirtilmektedir.

Raporda organik tarım da ele alınmakta, **Organik Tarım Yasası**'nın 2004 yılı aralık ayında meclisten çıkarılması olumlanmaktadır.

Organik Tarım Yasası'nın sertifikalandırma işlemlerini şirketler eliyle yürütmeye yasal güvence getirmesi ve kamunun sertifikalandırmada devre dışı bırakılmasının yanlışlığından hiç söz edilmeyip yasa genel olarak olumlu karşılanmaktadır.

Yasada, kimyasala dayalı endüstriyel tarımın neden olduğu sağlık sorunlarının yarattığı paniği ranta dönüştürmeye çalışan şirketlere karşı izlenebilecek merkezi bir politikaya da yer verilmemiştir.

Organik tarımın esasında sürdürülebilir köylü tarımı demek olduğu unutulduğu gibi, yasada bu tarım tarzının sürdürülebilmesi, yani çiftçilik mesleğinin yürütülmesi konusunda hiçbir politik, ekonomik ve sosyal öngörü bulunmamaktadır.

3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması kararı alınmasının ardından Türkiye-AB ilişkilerinde hızlı bir çalışma başlamış, otuz beş başlık altında tarama işlemleri sürerken, AB müktesebatına ve sektörel politikalarına uyum için bir dizi yasal düzenlemeye ve planlamaya dair çalışmalara devam edilmiştir.

2006 yılında tarımsal ve kırsal kalkınma konularında çok sayıda yasa, tüzük ve yönetmelik çıkarılmıştır. Bunların en önemlileri arasında **"Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi"** ile **"Tarım Kanunu"** sayılabilir.

2006 yılı katılım ortaklığı belgesi 26 Ocak 2006 tarihinde kabul edilmiştir. Belgede Türkiye'nin üyelik için yaptığı hazırlıklardaki öncelikli alanlara ağırlık verilmiştir.

2006 yılının başlarında, 25 Ocak 2006 tarih ve 5449 sayılı **"Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun"** çıkarılmıştır.

Kanunda "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğini geliştirmek" diye ifade edilen ve adına ***yönetişim*** de denilen yeni olgunun, küresel kapitalizmin kendini şirin gösterme ve sömürüsünü sorunsuz devam ettirme çabasının diğer adı/diğer yüzü olduğu söylenebilir.

Kalkınma ajanslarının içerik ve işlevine bakıldığında, AB OTP'nin içselleştirilmesi, diğer bir deyişle Türkiye tarımını AB OTP'sine uyarlamada bu ajanslara koordinasyon görevi verilmiş gibi gözükmektedir.

Kalkınma ajanslarının yanında DPT, **"Türkiye Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi"**ni hazırlamış, belge, 4 Şubat 2006 tarihli *Resmi Gazete*'de yayınlanmıştır.

Türkiye Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi

Türkiye ulusal kırsal kalkınma stratejisi belgesinin, kırsal kalkınma faaliyetlerine bütünlüklü bir çerçeve oluşturma hedefi gözettiği, **Ulusal Kırsal Kalkınma Planı**'na esas teşkil etmesi amacıyla hazırlandığı ifade edilmektedir. Ayrıca belgede, ulusal ve uluslararası kaynaklarla finanse edilecek kırsal kalkınma program ve projelerinin hazırlanması, uygulanması gibi amaçlardan da söz edilmektedir.

Strateji belgesinde güçlü ve zayıf yanlar, başka bir deyişle fırsat ve tehditler ortaya konulmuştur. Belgedeki zayıf yönler;[4]

- Kırsal istihdamın ve gelir kaynaklarının tarımsal faaliyetlere dayanması;
- Tarım sektöründe gizli işsizlik ve tarımda kayıt dışılığın yaygınlığı;
- Tarımda süregelen yapısal sorunlar;
- Başta orman köylüleri olmak üzere kırsal yerleşimlerde yoksulluğun yaygınlığı;
- Eğitim, sağlık ve sosyal güvenliğin etkinleştirmeye muhtaç olması;
- Kırsaldaki yerleşim birimlerinin fazla, plansız, dağınık ve küçük olması;
- Kırsaldaki altyapı yetersizliği, var olan altyapının iyileştirilmeye ihtiyaç duyması;

4 DPT, "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi", 2006, http://ekutup.dpt.gov.tr.

- Doğal kaynakların (toprak, su, çayır ve mera vs) koruma/kullanma dengesine ilişkin sorunların varlığı;
- Toprak kalitesinin düşüklüğü, arazilerin engebeli oluşu, bu nedenle erozyonun fazlalığı; toprakların kabiliyetlerine göre değerlendirilmemesi;
- Kırsal alana hizmet götüren kuruluşlar arasında koordinasyon karmaşasının varlığı;
- Eğitim ve yayım hizmetlerinde yetersizlik;
- Verim düşüklüğü;
- Sermaye ve mali kaynak yetersizliği;
- İşletme yapısının parçalılığı.

Strateji belgesinde sözü edilen zayıflıklar özetle bunlardır.

Strateji belgesinde, Türkiye'nin uzun vadeli gelişme perspektiflerine paralel kırsal alandaki temel amacı şöyle belirtilmiştir: "Yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesi, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması." Bu temel amaca göre ulusal strateji belgesinin temel ilkeleri şöyle belirlenmiştir:

- Mekânsal duyarlılık;
- İşbirliği ve katılımcılık;
- Sürdürülebilirlilik;
- Sosyal düzenleme içerme;
- Politika ve düzenlemelerde tutarlılık ve etkin izleme;
- Kaynakların kullanımında etkinlik ilkesi.

Strateji Belgesi'nde öngörülen temel ilkeler ile IMF, DB ve AB OTP'sinin Türkiye tarımı için bugüne kadar öngördükleri aynı değildir. Strateji Belgesinin çıkmasının üzerinden bir yıl geçmesine karşın işleyişte belgede öngörülen hassasiyetler gözetilmemiş, bu doğrultuda bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Sonuç olarak şöyle özetleyebiliriz: AB OTP ile Türkiye hükümetlerinin uyum için yaptıkları çalışmalar, çiftçilerin katılımcılığına kapalıdır. Çiftçiler adına kararlar alınırken, onların karar aşamasında sözlerini söyleyebilecekleri mekanizmalar oluşturulmamıştır. Türkiye, kırsal kesiminde altyapı sorunları ve yapısal sorunlar yokmuşçasına AB OTP'si ile uyumlaştırmaya çalışılmaktadır. İlerleme raporlarının öngörüsü doğrultusunda hazırlanan ulusal programlar Türkiye gerçekliğine uygun olarak hazırlanmamıştır ve Türkiye tarım kesiminin gerçekliğiyle örtüşmemektedir. Bütün bu gayretlerin sadece AB OTP'sinin Türkiye'de içselleştirilmesi için sarf edildiğini söylemek abartılı olmaz. En nihayetinde, AB OTP ve IMF konsorsiyumunun, gıda ve tarım sektörünü küresel kapitalizme katma çalışmalarının Türkiye ayağını tasarlamaya çalıştıklarını, gıda ve tarım sektörünü bu tasarıma göre uyarlamak için iş başında olduklarını söyleyebiliriz.

HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ TARAFINDAN SORULAN SORULARA İLİŞKİN CEVAPLAR

Türkiye Ziraat Odaları Birliği

Türkiye'nin kırsal kalkınma politikaları doğrultusunda gereksinimleri nelerdir?

Bilindiği üzere ülkemiz, ekonomik kalkınmayı belli plan ve programlar çerçevesinde yürüten ve planlı kalkınmayı 1930'lu yıllarda devreye koyan ender ülkelerden biridir. Cumhuriyetin kuruluşuyla başlayan çağdaşlaşma hareketiyle birlikte, gelişme gösteren kırsal kalkınma ile köylüye yönelik önemli adımlar atılmıştır; bu adımlardan biri de 18 Mart 1924'te çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu'dur. Bu yasayla birlikte, köylerin hukuki durumları tanımlanmış ve köyler özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu yasayı takiben 1945 yılında "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" çıkarılmıştır. Kırsal kalkınmaya verilen önem planlı dönemle başlamış ve günümüze kadar gerek dış gerek iç kaynaklı finans kuruluşlarının desteğiyle uygulanan projelerle devam etmiştir. Ülkemizin bugünkü fotoğrafına baktığımızda, bugüne dek uygulanan bölgesel ve yöresel bazdaki gerek iç gerek dış finansman kaynaklı projelerin, özellikle ilk zamanlarda uygulanmış olanlarının, yerel potansiyelleri harekete geçirmekte yetersiz kaldığını, bunların birçoğu halkın ihtiyaçlarına önemli ölçüde cevap olamadığı için, ülkemizin sosyoekonomik sorunu olan göç olgusunu da engelleyemediğini görmekteyiz. Başka bir ifadeyle, kırsala yönelik **sosyokültürel tesisler** (köy konutları, köy yolları, içme suyu, elektrik, ısıtma, haberleşme, eğitim, sağlık, güvenlik vs.); **ekonomik faktörler** (doğal kaynaklar [toprak, su, orman], kır turizmi, el sanatları, çeşitli tarımsal ürünler, köy sanayi vs.) ve tarımsal yapıyla ilgili sorunlar günümüze dek ertelenmiştir. Bu nedenle, kırsala yönelik çalışmalar avantajlı ve dezavantajlı bölgeler bazında, yerel potansiyeli harekete geçirecek ölçüde ve işbirliği temelinde yapılmalıdır. Projeler merkezde ve masa başında değil, yerelde oluşturulacak teknik ekipler marifetiyle yerinde hazırlanmalıdır. Çiftçilerin projeden kaynaklanacak özkaynak temini ve teknik yardım konularındaki sorunlarını çözümleyecek tedbirler alınmalı ve faydalanma maksimize edilmelidir. Eskisi gibi birden fazla program yerine, tek fon ve tek uygulama araçları çerçevesinde tutarlılık, şeffaflık ve görünürlük sağlanmalıdır.

Kırsal kalkınmaya yönelik olarak hazırlanmış "ulusal kırsal kalkınma stratejisi"nin bu gereksinimler doğrultusunda olumlu, olumsuz ve eksik yönleri nelerdir?

2003 yılında yayımlanmış olan "Katılım Ortaklığı Belgesi"nde, kısa vadede Avrupa Birliği kırsal kalkınma politikasına giriş için bir stratejinin hazırlanması, orta vadede ise AB kırsal kalkınma politikasının uygulanması için gerekli idari yapının oluşturulması istenmiştir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar sonucunda oluşturulan ve Yüksek Planlama Kurulu tarafından onaylanan "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi", kırsal alana yönelik uygulanacak politikalara, planlara ve programlara esas teşkil etmeyi amaçlamaktadır. Başka bir ifadeyle, yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlara uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve

sürdürülebilir kılınması paralelinde, kamu hizmet ve desteklerinin bu amaca göre bütüncül, tutarlı, uygun ve öngörülebilir şekilde planlanarak kırsal toplumun yararına sunulması çerçevesinde altı ilke belirlenmiştir. Bunlar mekânsal duyarlılık, işbirliği ve katılımcılık, sürdürülebilirlik, sosyal içerme, politika ve düzenlemelerde tutarlık ile etkin izleme ve kaynak kullanımında etkinlik şeklinde sıralanmaktadır. Bu ilkelere göre, kırsal kalkınmayı geliştirme çabalarında, yörece az gelişmiş bölge veya alanlarda başlayacak ve uygulanacak tedbirlerin "yöresel ihtiyaç ve potansiyeller"i esas aldığı belirtilmiştir. Strateji, ülke ekonomisinin sanayi ve hizmet sektörleri lehine yapısal dönüşüm gösterdiğini ve bu kapsamda kırsaldan kente göçün başladığını, ayrıca tarımsal yapıdaki verimsizlik kısır döngüsü içerisinde devam etme paralelinde, çiftçi gelirlerinin yeterli düzeye ve istikrara kavuşması, yaşam kalitesinin yükselmesi önünde engel teşkil ettirilerek, yoksulluk sorununu da bu doğrultuda ortaya çıktığı, vurgulamaktadır. Bir başka tespit ise kırsalın gerek ekonomik ve gerekse sosyokültürel tesisler açısından yeterli olmadığı ve bu alanlara yönelik somut adımların atılması gerektiğini net olarak ortaya koymaktadır. Kırsal kalkınma stratejilerinin gerçekleştirilmesinde kamu-STK işbirliği sağlanacak, kamu tarafından hizmet sunumunun paydaşlarla işbirliği içerisinde olmasına özen gösterilecek, ekonomik ve sosyal gelişmeye yönelik olarak STK'ların aktif katılımcılığının ve kırsal kalkınma faaliyetlerinde sahiplenmenin sağlanması için yararlanıcıların proje maliyetlerine katılarak eş finansman katkısı gerçekleştirilmesi esas alınacaktır. Stratejiye göre, tarımın yeniden yapılandırılması ve tarımsal işletmelerin uygun ölçeğe ulaşılması durumunda, işletme sayılarının azalacağı ve önemli bir işgücünün tarımdan ayrılacağı belirtilmektedir. Yeniden yapılanmanın amacına ulaşılabilmesi için, tarım dışı iş imkânları ve gelir kaynaklarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca, söz konusu stratejide "tarımsal işletmelere sağlanacak destekler; tarımsal üretimin modernizasyonu, çeşitlendirilmesi ve pazara yönlendirilmesi; bitkisel ve hayvansal üretimde yerel koşullara uygun kaliteli girdi kullanılması; AB'nin çevre, bitki, hayvan ve su ürünleri sağlığı ile hijyen standartlarına uygun üretim tekniklerinin uygulanması, hayvan yaşam şartlarının geliştirilmesi; modern sulama ve tarla içi drenaj sistemlerinin tesisi veya iyileştirilmesi; su ürünleri yetiştiriciliğinin artırılması amaçlarına yönelik olacaktır" denilmektedir. Bakıldığında bunlar son derece olumlu yaklaşımlardır. Ancak, TZOB olarak en çok kaygı duyduğumuz konu, desteklerden çiftçilerin yeterince yararlanmamasıdır. Bugünkü mevcut destekleme sistemi, yarınlarda da devam edeceği gibi doğal olarak çiftçi kayıt sistemi üzerinden yapılacaktır. Mevcut desteklerden 4,1 milyon çiftçinin 2,7 milyonu, 27 milyon hektar tarım alanımızın 16,5 milyon hektarı kayıtlı görünmekte ve bunların dışındaki 1,4 milyon çiftçi ve 10,5 milyon arazi tarımsal desteklerden yararlanmamaktadır. Bu durum gelişmişlik farklarını en aza indirmek yerine daha da artıracaktır; dolaysıyla, göç sorununa da çözüm getiremeyecektir.

Mevcut hükümetin kırsal kalkınmaya yönelik attığı adımları olumlu/olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Mevcut hükümetin kırsal kalkınmaya yönelik çalışmaları, önceki hükümetlerin kırsal alana yönelik çalışmalarından pek farklı görünmemektedir. AB kırsal kalkınma politikasına giriş için birtakım çalışmalar yapılmakta ve somut adımlar atılmaktadır. Kırsala yönelik atılan adımlar takdir edicidir; ancak söz konusu çalışmalar işbirliğinden yoksun olduğu gibi, hedef kitleye mal edilmemektedir. Bunlardan biri, kırsalın altyapısına yönelik çalışmadır. Bilindiği

üzere, Yüksek Planlama Kurulu tarafından il bazında KÖYDS bütçesine aktarılan paranın önemli bir kısmı, proje geliştirilmediği için geri dönmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından, çiftçiye hizmetin yerinde verilmesi, çiftçinin yerinde bilgilendirilmesi ve böylece çiftçinin gelir düzeyinin yükseltilmesi amacıyla ziraat mühendisi ve veteriner hekimlerden danışmanlık hizmetinin satın alınması doğrultusunda üç yıl süreyle ve pilot olarak uygulanan Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek (1000 Köye 1000 Tarım Gönüllüsü veya KÖY-MER) Projesi ise 31 Aralık 2006 tarihinde sona ermiştir. Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi'nden ne tür deneyimler elde edildiği sorusunun cevabı kamuoyuyla paylaşılmadan, 1 Ocak 2007 tarihi itibariyle söz konusu proje yerine "Tarımsal Yayımı Geliştirme Projesi (TAR-GEL)" uygulamaya konulmuştur. Bilindiği gibi, kırsal kesimin önemli bir bölümü temel altyapı hizmetlerinden yoksundur. TAR-GEL kapsamında ve köy düzeyinde istihdam edilen danışmanların gerek barınma gerek dokümantasyon konusunda gerekse sosyal açıdan birtakım sorunlar yaşayacakları aşikârdır. Danışmanların sabah saat 8 ve akşam saat 17'de servis arabalarına bazı durumlarda yetişmeme durumu, tarımsal yayımın çalışma anlayışına ters düşmektedir. Tarımsal işletmelere yönelik temel verileri oluşturma (nüfus, işletmelerin büyüklüğü; arazi durumu, arazi sınıfları, ürün deseni vs.); etkin bir strateji veya swot analizi hazırlama; hayvancılık, tarla bitkileri ve bitki koruma çalışmalarına yönelik teknik çalışmaları yapma; işletme düzeyinde girdi, finansman ve pazar sorununa çözüm geliştirme ve Bakanlığın en çok önemsediği tarım politikasının tabana yayma gibi konulara da çözümün mevcut yapıyla geliştirilemeyeceğini dolayısıyla, projenin işleyişe takılacağını söylemek mümkündür. Ayrıca, danışmanların köy düzeyinde "çakılı kadro" marifetiyle istihdam edilmesi de sosyal açıdan birtakım problemler veya istenmeyen sonuçlar doğuracaktır. Danışmanlar görev alanında çiftçilerle yaşayacakları problemlerden dolayı istifa etmek zorunda kalabileceklerdir. Mağduriyetlerinin ortadan kaldırılması ve söz konusu alanın boş kalmaması açısından danışmanların il düzeyinde yer değiştirmelerin yapılması, doğru bir yaklaşım olacaktır. Bilindiği gibi, kırsala yönelik, köy bazlı yatırımların desteklenmesi ve kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programları Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından uygulanmaktadır. Her iki programın ortak amaçlarına baktığımızda, doğal kaynakların korunmasını dikkate alarak, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, altyapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimin sürdürülebilirlik ilkesine göre artırılması ve gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının yaratılması, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması, temel kamu hizmetlerinin düzeyinin yükseltilmesi ve hizmetlere erişimin artırılması ve kırsal toplumda belirli bir kapasitenin yaratılması gibi geniş amaçlar içerdiklerini görmekteyiz. Bu amacın işleyişte somut sonuçlarının görünmesi için, Dünya Bankası kaynaklarıyla desteklenen "Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı" 23 Ağustos 2005 tarihinde pilot olarak uygulamaya sokulmuştur. Program on altı il bazında ve iki bileşen adı altında uygulanmıştır. Ekonomik yatırımlara ilişkin sunulan projelerden uygun olanların %50'si hibe olarak ve altyapı bileşenine yönelik olanları da %75 hibe desteği ile finanse edilmiştir. Birinci etap için başvuru süresi 8 Kasım'da bitmiş ve programa sekiz yüzü aşkın proje sunulmuştur. 8 Kasım 2005-3 Şubat 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen değerlendirme sürecinde kabul edilen yüz altı altyapı projesi ve elli üç ekonomik içerikli proje kabul edilmiştir.

Kabul Edilen Altyapı Projelerinin Dağılımı

Projenin Adı	Proje Sayısı	Proje Sahibi
Kanalizasyon	36	KHGB ve KAY.
İçme Suyu	24	KHGB ve KAY.
Sulama	23	KHGB ve KAY.
Yol	23	KHGB ve KAY.
Toplam	106	

Kabul Edilen "Ekonomik Faaliyete Dayalı" Projelerin Dağılımı

Projenin Adı	Proje Sayısı	Proje Sahibi						
		Tar. Kal. Koop.	Süt Üreticileri Birliği	Arı Yet. Birliği	Damızlık Yet. Birl.	Sulama Koop.	A.Ş	Özel Şahıs
Süt	22	9	1		1	4	4	3
Meyve-sebze	19	4					12	3
Arıcılık ürünleri	4			2			2	
Mısır kurutma	5						5	
Et işletme	1						1	
Sera	2						2	
Toplam	53	13	1	2	1	4	26	6

Tablolardan da anlaşıldığı üzere, program kapsamında alana aktarılan kaynak, ekonomik gelişmeyi sağlayacak unsurlardan çok, devletin asil görevi olan altyapı çalışmalarına yönelmiştir. Keza ekonomik bileşende de durumun pek farklı olmadığı görülmektedir. Ekonomik bileşende kabul görülen elli üç projenin yirmi altısının şirketleşmiş yapılara veya sermaye sahiplerine gittiği ortaya çıkmıştır. Bireysel anlamda yapılan başvurulara baktığımızda, üç projenin süt ve üç projenin de sebze-meyve alanında destek gördüğü anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere, pilot anlamda uygulanan program, alanın gerçeklerinden uzak, zengini daha zengin yapan ve

maddi sıkıntı içinde olan kesimin sıkıntılarına cevap veremeyen bir yapı arz etmektedir. On altı ile uygulanan Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı'nın uygulamadaki artı ve eksi yönleri tartışılmadan, altmış beş ile uygulanan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı devreye sokulmuştur. Program kapsamında yapılan çalışmalarda "köy bazlı" veya "kırsal yatırım" kelimelerinin anlamlarıyla ne kadar bütünleyici bir pilot çalışmanın sürdürüldüğü, tartışılması gereken bir konudur. Bu sebeple, kırsala yönelik hizmetlerin bir bütünlük içerisinde ve birbirini destekler nitelikte olmasına dikkat edilmelidir. Programların artı bir değer olarak alanın, dolayısıyla ülke ekonomisine yansımasının yolu "programların veya çalışmaların" alandaki tüm halka mal edilmesinden geçer. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından uygulanan programların hedef kitleyi bütünsel anlamda kapsamadığı görülmüştür. Programdaki şartlara baktığımızda "bireysel bazdaki" başvurular ile toplu başvuruların aynı kategoride değerlendirildiğini görmekteyiz. Başka bir ifadeyle, her iki başvurudan da proje toplam tutarının %50'si hibe desteği olarak sağlanmaktadır. Bu yaklaşım bireysel başvuru sayısını engelleyen en önemli unsurdur. Oysa bireysel başvurularda proje toplam tutarının %80 oranında hibe desteği sağlanması gerekmektedir; çünkü çiftçilerin bireysel bazda proje bütçesinin %50 oranında özkaynak gösterecek sermayeleri bulunmamaktadır. Bu da bireysel bazda programa katılımı en düşük seviyede tutmaktadır. Ekonomik yatırımlarda ve grup başvuruları kapsamında kurulan tesislerin sürdürebilirliğini sağlayacak en önemli husus, hammadde temini ve insan faktörüdür. Hammaddeye ulaşmada zamanla sıkıntı çekilmemesi ve kurulacak tesisin hammaddede sürekliliği sağlaması için sözleşmeli üretim kapsamında çiftçiler eğitilmesi ve çiftçi işletmelerine kaliteli girdi temini konusunda yardımcı olunması, ekonomik yatırımların sürdürebilirliği açısında büyük önem arz etmektedir. Bütünleyici bir çalışmanın dışında yapılacak bireysel yaklaşımlar, söz konusu yatırımları zamanla "kaynak ve zaman israfı" olarak karşımıza çıkartacak, bu da ülkemize ekonomik anlamda bir kayıp yaşattığı gibi, göçü de beraberinde getirecektir.

Kırsal kalkınma politikaların etkin bir şekilde yürütülebilmesi için atılması gereken adımlar neler olmalıdır?

Kırsal alanların sadece tarım ayaklı ve tarım nüfusunu barındıran alanlar olmadığı bilinmelidir. Sadece tarıma ve tarımsal altyapıya yönelik bir politikanın kırsal kalkınmada yeterli olamadığı muhakkaktır. Bu sebeple kırsal kalkınma politikalarında, kırsal alanı bütünleyecek avantajlı ve dezavantajlı bölgelerin sosyokültürel ve ekonomik faktörler açısından değerlendirilmesi ve mevcut problemlerin zamanında çözüme kavuşturulması amaçlanmalıdır. AB katılım sürecinde kırsal kalkınma politikaları bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Söz konusu çalışmalar, katılımcı bir anlayışla kamu kurum ve kuruluşları, özel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği çerçevesinde ve etkin bir şekilde yürütülmelidir. AB mevzuatı çerçevesinde şekillenen kırsal kalkınma politikaları, sosyal ve bölgesel politikalara entegre edilmeli, kırsal tarıma ve nüfusa yarar sağlayacak şekilde yönlendirilmelidir. Bilindiği üzere kırsal alanlar, sosyokültürel tesisler ve ekonomik faktörler cephesinde sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların aşılması için köy konutları, köy yolları, içme suyu, elektrik, ısıtma, haberleşme, eğitim, sağlık, güvenlik gibi altyapı çalışmalarının bir an önce bitirilmesi gerekmektedir. Bu paralelde tarımsal işletmelere direk yatırımın sağlanması, mesleki eğitimin yapılandırılması,

kır turizmi ve el sanatları gibi konularda yapılacak çalışmalarla yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Böylelikle, kırsal nüfus korunurken kırsal ekonominin ve dolayısıyla faaliyet alanının genişletilmesi sağlanacaktır. Bu çerçevede, ilgili bakanlık tarafından kırsal alanların, potansiyel öneminin belirlenmesi ve bu alanlarda tarım sektörü ile ilgili önceliklerin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bölgelerimizin farklı sosyoekonomik potansiyele sahip oldukları göz önünde bulundurularak yöresel bazda politikaların oluşturulmasına ve çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Kırsala verilen desteklerden küçük çiftçinin yararlanılmasını sağlayıcı tedbirler geliştirilmelidir. Proje bazında yapılacak desteklerden çiftçinin bireysel bazda yararlanmasını engelleyen özkaynak temini ve teknik hizmet konularındaki sorunlara ivedilikle çözüm geliştirilmelidir. Kırsala yönelik oluşturulan yapılarda özellikle "izleme ve değerlendirme" komitelerinde sivil toplum kuruluşlarının, bir temsilciyle temsil edilmeleri sağlanılmalıdır. Kırsala yönelik yapılacak çalışmaların planlama aşamasından uygulama aşamasına kadar her kademesinde hedef kitlenin katılımı sağlanmalı ve sürdürebilirlik açısından çalışmalar hedef kitleye mal edilmelidir. Tarımsal işletmelerin kontrol ve denetim işlerini yapacak danışmanlar ve kontrolörler istihdam edilmeli ve bu kişilerin maaşları devlet tarafından karşılanmalıdır. Her danışmanın 350 işletmeye bakımı sağlanmalı ve toplam ülke genelinde 8857 danışman istihdam edilmelidir. Yeni kurulacak fabrikalar ve küçük işletmeler köy sınırları dahilinde kurulmalı, böylelikle köyler cazibe merkezleri haline getirilmelidir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, ar-ge çalışmaları sonucunda elde edilen bilgileri çiftçi hareketiyle bütünleştirici çalışmalara ağırlık vermeli, DGD ve benzeri evrak düzenleyici çalışmalarla veya uğraşlarla zaman kaybetmemelidir. Uğraştırıcı çalışmalara yönelik yeni bir strateji geliştirmelidir. Köylü çocuklarının eğitiminde, isteğe göre belli bir yaştan itibaren altyapı oluşturulması bakımından "tarımsal eğitim" devreye sokulmalıdır.

AB kırsal kalkınma politikalarının bu sürece etkisi nedir?

AB kırsal kalkınma politikaları, ülkemiz tarımının gelişmesinde önemli bir argüman oluşturmuş, ülkemizin üyelik sürecinde kırsal kesime yönelik birtakım çalışmaların bütünsel olarak uygulaması fikriyatını doğurmuştur. Tabiidir ki, bu süreç tarım ürünlerinin üretimi, pazarlaması, ihracatı gibi koşulları derinden etkilemektedir. Ülkemizin tarım ürünleri işleme ve pazarlaması, rekabet, işletmelerin hijyeni, hayvan refahı, bitki sağlığı ve çevre açısından uyumunun eşzamanlı olarak gerçekleşmesini sağlamaktadır. Ülkemizde bölünmüş küçük parçalı tarım işletmeleri, üretilen ürünlerin gerek veriminin gerek kalitesinin düşük olmasına ve buna bağlı olarak istikrarsız ürün fiyatlarının pazarda hâkimiyet kurmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, hayvancılık işletmelerindeki benzer sıkıntılar nedeniyle tarım sektörümüzün, işleme ve pazarlama alanlarında Avrupa Birliği'nin hayvan refahı, veterinerlik, bitki sağlığı ve çevre standartlarına uyum sağlamada yaşanacak zorluklarla karşı karşıya kalması muhtemeldir. Dünyada, dolayısıyla ülkemizde siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda cereyan eden değişmeler, kamu alanında yöntem, uygulama ve içerik açısından birtakım değişikliklere sebebiyet vermektedir. Bu değişiklikler, katılımcılığı ve işbirliğini benimseyen, mali ve idari açıdan özerk yapıların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Başka bir ifadeyle, merkezi düzeyde üst fonksiyonel olarak yapılan planlanmanın yerel kalkınmayı harekete geçiremeyeceği idrak edilmiş, yerel kalkınmada STK'ların, dolayısıyla yerel aktörlerin potansiyeli benimsenmiştir. Bu

küresel değişim, doğal olarak, "kırsal kalkınmayı destekleme kurumunun" kurulmasını sağlamıştır. Bu tür çalışmalarla, kırsal kalkınmaya yönelik yeni bir yapılanma zaruri hale gelmiştir. Yeni kırsal kalkınma politikalarının uygulanması ve denetlenmesi açısından, tek fon ve tek uygulama araçları geliştirilmektedir. Böylelikle kırsal politikanın hayata geçirilmesinde tutarlılık, şeffaflık, görünürlük artırılmaya çalışılmaktadır. Kırsal kalkınma programlarında, tek fon, tek program ve tek kontrol mekanizmaları benimsenme sürecine girmiştir.

"KIRSAL KALKINMA" TARTIŞMALARI ÖNCELİKLE "KIRSAL KALKINAMAMANIN" NEDENLERİ ÜZERİNDE YOĞUNLAŞMALI; "KIRSAL KALKINMA" POLİTİKALARI, BU NEDENLERİN ORTADAN KALDIRILMASI AMACINA YÖNELİK OLMALIDIR!

Doç.Dr. Yücel ÇAĞLAR
Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Üyesi

"Kırsal kalkınma" tartışmaları sırasında çoğunlukla, "kırsal" sayılan yaşam alanlarının ve bunların koşullarının, en azından istenilen ya da olması gerekli görülen yahut "kırsal" sayılmayan yaşama alanları ve koşulları düzeyinde iyileşmemiş olduğu varsayımı temel alınmaktadır. Bu durumda, en azından yeterince üretken olunabilmesi için söz konusu tartışmaların öncelikle "kırsal kalkınmamışlık" durumu ve bunun nedenleri üzerinde yoğunlaştırılması, giderek de "kırsal kalkınma" politikalarının, bu nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak geliştirilmesi yöntemsel bir zorunluluk olmaktadır. Sorularınız, bu zorunluluk göz önünde bulundurularak yanıtlanmaya çalışılmıştır. Öte yandan, öteki sorulara verilebilecek yanıtları büyük ölçüde biçimlendireceği için de ilk sorunun yeterince kapsamlı biçimde yanıtlanmasına çaba gösterilmiştir.

• TÜRKİYE'NİN KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI DOĞRULTUSUNDA GEREKSİNİMLERİ NELERDİR?

Bu sorunun gerçekçi olarak yanıtlanabilmesi için öncelikle bir başka sorunun yanıtlanması gerekmektedir: Aktarılan onca kaynağa ve harcanan zamana karşın Türkiye'de "kırsal kalkınma" politikaları ve uygulamaları neden olumlanabilecek kalıcı sonuçları gerektiğince verememiştir? Verememiştir, çünkü, Türkiye'de günümüze değin uygulanagelen "kırsal kalkınma" politikaları, aşağıda başlıcaları örneklenen olumsuzluklardan arındırılamamıştır. Dolayısıyla, "Türkiye'nin kırsal kalkınma politikaları doğrultusunda..." öncelikli gereksinmesi, temelde dört başlık altında toplanacak bu olumsuzlukların aşılmasıdır.

i) Algılama Biçimi:

"Kalkınma", statik bir durum ya da bitimli bir süreç değildir; başka bir söyleyişle, düzeyi yersel ve zamansal olarak değişebilen göreli bir durumdur. Öte yandan, "kalkınma" olgusunun, hem nitelik hem de nicelik olarak herkes için ve her zaman "uygun" ve/veya "yeterli" bulunabilecek bileşenleri yoktur. Ancak, Türkiye'de "kalkınma" hem genel hem de yersel, bu bağlamda da "kırsal" olarak, başta gelir düzeyi olmak üzere çeşitli yaşama olanaklarında, sözgelimi sağlıkta, eğitim-öğretim düzeyinde, refahın yersel ve toplumsal dağılımında, çevre koşullarında vb iyileşmelerin sağlanması biçiminde algılanmaktadır. Çünkü, gerektiğince "kalkınamamışlık" durumu, bu olanakların göreli geriliğiyle (ya da "yetersizliğiyle") tanımlanmaktadır. Açıktır ki, böylesi algılama biçimleri, çoğu durumda neden-sonuç bağının gerektiğince kurulamamasına, dolayısıyla kalıcı sonuçlar verebilecek politikaların geliştirilememesine yol açmaktadır.

Öte yandan, "kırsal" sayılan ekonomik, toplumsal ve kültürel yapıların çeşitli yönlerden görece "yetersiz" olması, deyiş yerindeyse "Tanrı vergisi" bir durum ya da "kader/yazgı" olarak algılanmakta; dolayısıyla da bunun kapitalist üretim ilişkilerinin kaçınılmaz sonuçlarından birisi olduğu gerçeği gözden kaçırılabilmektedir: Bilindiği gibi, yersel ve toplumsal "eşitsiz gelişme", kapitalist üretim ilişkilerinin kaçınılmaz sonuçlarından biri, tarihsel bir olgudur. Başka bir söyleyişle, söz konusu durum, kapitalist üretim ilişkilerinde temelde öznel koşulların ve etkilerin, bireysel ve kurmsal yetersizliklerin değil, nesnel koşulların bir sonucudur. Bu gerçekliğin gerektiğince göz önünde bulundurulmaması, biçimsel olarak son derece yetkin hazırlanmış da olsa strateji belgesi, plan, program ve projelerin çoğunlukla, deyiş yerindeyse kâğıt üzerinde kalmasına ve/veya kısa dönemli, yerel, kalıcı olmayan başarılara yol açmaktadır.

ii) Yaklaşım Biçimi:

"Kalkınma", siyasal karar süreçlerinden soyutlanarak gerçekleştirilebilecek bir süreç değildir; çünkü önünde sonunda bir "kaynak tahsis" sorunudur. Bilindiği gibi her kaynak tahsis sorunu da, temelde sınıfsaldır ve sınıflı toplumlarda her türlü "kaynak tahsisi" süreci, önünde sonunda, siyasal iktidarları yönlendirebilecek denli etkili olabilen egemen sınıfların tercihleri doğrultusunda biçimlenmektedir. Öyle ki, bu gerçeklik en küçük gözlem birimlerinde (ya da en alt düzlemlerde), en yalın ilişkilerde bile yaşanmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye'de kapitalist üretim ilişkileri egemendir ve bu üretim ilişkileri giderek "kırsal" sayılan tüm yaşama alanlarını ve biçimlerini kapsayacak biçimde de yaygınlaşmaktadır. Böyle iken Türkiye'deki, "kalkınma", özel olarak da "kırsal kalkınma" sorununun ele alınan gözlem birimindeki ya da düzlemdeki teknik ve teknoloji, finansman, bilgi vb girdilerindeki yetersizliklerin herhangi bir yolla giderilerek çözümlenebileceği düşünülmekte, düzenlemeler ve uygulamalar da bu doğrultuda gerçekleştirilmekte, "kırsal kalkınamama" durumunun tarihsel, toplumsal, kültürel ve siyasal temelleri ise gerektiğince göz önünde bulundurulmamaktadır. Dolayısıyla, "kırsal kalkındırma" amaçlı kaynak aktarımları da ele alınan göstergelerin ortalama değerlerinde kimi iyileşmeler sağlanabilse bile temelde "kalkınamama" sorununa yol açan egemen üretim ilişkilerini pekiştirmektedir.

iii) Yöntem:

Çokboyutlu, dinamik ve etkileşimli bir olgu olarak anlaşıldığında "kalkınma", hangi alanda ele alınırsa alınsın hem yatay (yer/yöre, sektör, kaynak aktarılan etkinliğin konusu ve ölçeği vb) hem de dikey düzlemlerde tek başına tasarlanmaması, planlanmaması ve yürütülmemesi gereken bir süreçtir. Bu gerek de Türkiye'de yeterince yerine getirilememekte, adı üzerinde "kırsal kalkınma" plan, program ve projeleri belirli bir alan ("kırsal" sayılan, yerleşmeler; yöreler ve bölgeler) düzeyinde hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Bu durum, öteden beri çeşitli düzeylerde hazırlanan ve uygulanan "kırsal kalkınma" plan, program ve projelerinin gerektiğince kalıcı sonuç verememesine, moda söyleyişle de "sürdürülebilir" olamamasına yol açmaktadır. Çünkü herhangi bir yerleşme birimi, yöre ya da bölge özelinde geliştirilebilecek sözgelimi bir tarım ya da yahut sanayi yahut turizm projesi, boyutları ve yönü niteliğine ve ölçeğine göre değişecek olmakla birlikte önünde sonunda ülke düzleminde, dahası ülkelerarası düzlemlerde geliştirilen ve uygulanan tarım, sanayi, turizm politikalarıyla etkileşim içindedir.

Ülkemizde öteden beri uygulanmakta olan "kırsal kalkınma" politikalarında bu etkileşimin ne niteliği, ne boyutları ne de yönü gerektiğince göz önünde bulundurulmaktadır. Bugüne değin il, bölge ve ülke genelinde hazırlanıp uygulanan çok sayıda plan, program ve projenin sonuçları bu gerçeği açıklıkla ortaya koymaktadır.*

Bu bağlamda gözden kaçırılmaması gereken bir başka yöntemsel olumsuzluk da, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından farklı zamanlarda ve farklı yaklaşımlarla yaşanan deneyimlerin gerektiğince göz önünde bulundurulmamasıdır: Bilindiği gibi, "kırsal kalkınma" politikaları, sonuçları ancak uzun dönemde alınabilecek bir karar ve etkinlik alanıdır. Herhangi bir dönemde ve düzlemde uygulanmış "kırsal kalkınma" politikalarının sonuçları ve nedenlerinin uygun tekniklerle irdelenmesi, gerçekçi, daha açık bir söyleyişle anlamlı (ya da işlevsel) ve uygulanabilir "kırsal kalkınma" politikaları geliştirebilmenin öncelikli koşullarından biridir. Daha önce de değinildiği gibi, Türkiye bu yönden son derece varsıl bir deneyim birikimine sahip olmakla birlikte, bu birikim en fazla bir tarihçe bilgisi olarak anımsanmakta ve sunulmakta, tüm boyutlarıyla, deyiş yerindeyse "dersler çıkarılabilecek" deneyimler olarak değerlendirilmemektedir. Bu durum "kırsal kalkınma" politikalarında çeşitli eksikliklere, dahası, kimi durumlarda onarılamayacak ekolojik, toplumsal ve ekonomik yıkımlara yol açabilecek yanlışlıkların yapılmasına neden olabilmektedir.**

iv) Uygulama:

Yukarıda sözü edilen olumsuzlukların somut sonuçları, kaçınılmaz olarak herhangi bir yolla geliştirilen "kırsal kalkınma" politikalarının yaşama geçirilmesine yönelik strateji, plan, program ve projelerin hazırlanması sırasında, özellikle de uygulanması aşamasında ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada ortaya çıkan ve kesinlikle de aşılması gereken olumsuzlukların başlıcaları aşağıda örneklenmiştir:

- "Kırsal" sayılan yaşama alanlarında ve koşullarında göreli geriliklere ya da yetersizliklere yol açan nedenlerin ortadan kaldırılmasına, bu bağlamda da gerektiğinde üretim ilişkilerinin değiştirilmesine yönelik çabalara girilememektedir.
- Geliştirilen politikaların "sürekliliği" gereği yerine getirilememektedir.
- Kaynak aktarılacak yer, yöre, sektör, etkinlik konusu ve biçimleri ile üretim birimlerinin (bireylerin, işletmelerin, örgütlerin vb) belirlenmesi sırasında kayırmalı iş ve işlemlerin önüne geçilememektedir.
- Etkinlikler yatay ve dikey olarak tümleştirilememektedir.

---

* Çoğunlukla sanıldığının tersine, Türkiye'de, "kırsal kalkınma" alanında da son derece varsıl bir deneyim birikimine ulaşılmıştır: Cumhuriyetin hemen ilk yıllarında gündeme gelen "köycülük" çalışmalarıyla başlayan bu süreç 1960'lı yıllarda "toplum kalkınması" ve sonraki yıllarda da il ya da bölge düzeyinde hazırlanıp uygulanan "kalkınma planları", 1970'li yıllarda başta Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nün ilçelerin "orman köyü" sayılan yerleşmelerini kapsayan "kalkınma planları", "köykent" vb projelerle sürdürülmüştür. Öte yandan, bu birikim sürecine devletin yanı sıra kooperatif ve birlik ve üst birlikleri, çeşitli vakıf ve dernek de çeşitli düzey ve biçimde katkıda bulunmuştur.

** 1970'li yıllarda Orman Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş olarak etkinlikte bulunan Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü'nü (ORKÖY) "orman köyü" sayılan yerleşmelerde uyguladığı çok sayıda projenin (tavukçuluk, meyvecilik, zeytincilik vb) yol açtığı sonuçlar bu bağlamda örnek olarak verilebilir.

- Farklı kurum ve kuruluşların sektör, yer ve zamanlama öncelikleri uyuşmamaktadır.
- Yararlanılması gereken tekniklerin, söylemlerin, araç ve gereçlerin seçiminde çoğu durumda yanlışlıklar yapılmaktadır.
- Kurumsal, yersel, zamansal ve araçsal olumlu dışsallıklardan gerektiğince yararlanılamamaktadır.
- Çoğunlukla birbirinden yalıtık, kimi zaman da birbirleriyle çelişik hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yapılabilmektedir.
- Uygulamaların tüm boyutlarıyla (işlevsellik, etkililik, etkenlik, verimlilik, ekonomiklik vb) izlenmesi ve sonuçlarının üretken biçimde değerlendirilmesi büyük ölçüde rastlantılara kalmaktadır.
- Olumlu deneyimler ilgili kamuoyuna gerektiğince aktarılamamaktadır.
- Herhangi bir yolla edinilen ve/veya sağlanan bilgilerin toplumsal bilince dönüşmesi sağlanamaktadır.
- Aynı işlev ve amaçlarla, çoğunlukla da aynı etkinlikleri gerçekleştirmek üzere birden fazla kurum ve/veya kuruluş örgütlenmekte, bu kurum ve kuruluşlar arasında uygulanacak plan ve programlar temelinde işbölümleri rastlantılara kalmakta, kurulabilen işbirlikleri de yeterince sürekli kılınamamaktadır.
- Artık geleneğe dönüşmüş olan "parçacı", tekil uygulamalar ise Avrupa Biliği, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi oluşumların destekleriyle giderek kurumsallaşmaktadır.

***

Yukarıda dört başlık altında sergilenen olumsuzluklardan hareketle özetlenirse, Türkiye'nin kırsal kalkınma politikaları doğrultusunda temel gereksinmesinin kültür, ekonomi politik ve dolayısıyla siyasal alanlarda olduğu; yönetim, teknik iş ve işlemler gibi alanlardaki gereksinmesinin ise ikincil önem taşıdığı söylenebilir.

• KIRSAL KALKINMAYA YÖNELİK OLARAK HAZIRLANMIŞ "ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ"NİN BU GEREKSİNİMLER DOĞRULTUSUNDA OLUMLU, OLUMSUZ VE EKSİK YÖNLERİ NELERDİR?

Yukarıda dört başlık altında sergilenmeye çalışılan olumsuzluklar, doğal olarak, 2006 yılında yürürlüğe konulan "Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi"nin (UKKS) hazırlanma süreci üzerinde de etkili olmuştur. UKKS'nin

> "Kırsal kalkınma faaliyetlerine bütüncül bir politika çerçevesi oluşturmak, bu kapsamda 2006 yılında hazırlanması öngörülen Ulusal Kırsal Kalkınma Planı'na esas teşkil etmek, ulusal ve uluslararası kaynaklarla finanse edilecek kırsal kalkınma program ve projelerinin hazırlanması ve uygulanmasında ilgililere perspektif hazırlamak"

amacıyla hazırlandığı belirtilmektedir. Öte yandan, yine anılan belgede belirtildiğine göre

> *"...kırsal kalkınmada temel amaç temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesi, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak kırsal toplumun iş ve yaşam ko-*

şullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasıdır."

Bu iki açıklamanın yanı sıra "İlkeler" ile "Stratejik Amaçlar ve Öncelikler" başlıkları altında yer verilen bilgiler temel alındığında, UKKS'nin gerçekte AB'den olabildiğince fazla parasal destek sağlanması ve bu desteğin verimli ve etkin kullanılmasının sağlanması amacıyla hazırlandığı söylenebilir. Bu nedenledir ki, UKKS, bir "strateji" belgesi olmaktan çok, en fazla söz konusu parasal desteklerin kullanılmasıyla ilgili iş ve işlemler sırasında dikkate alınması beklenen bir "uygulama çerçevesi" olmaktan öteye geçememiştir. Çeşitli bileşenlerinin üretilmesi sırasında hangi yöntem ve tekniklerden yararlanıldığına herhangi bir açıklama getirilmemiş olan UKKS'de sözgelimi;

- "Kırsal" sayılan yaşama alanları ve koşullarındaki görece olarak "geri" ya da "yetersiz" sayılabilecek durumlara yol açan ülkesel ve ülkelerarası nitelikteki temel nedenler sorgulanmamış, dolayısıyla, Türkiye kapitalizminin içinde bulunduğu koşullar ile bu koşullar üzerinde etkili olabilen iç ve dış değişme ve gelişme dinamikleri hiçbir düzlemde dikkate alınmamış ve dolayısıyla da egemen üretim ilişkilerinin "kırsal kalkınmayı" engelleyen ve/veya güçleştiren dinamiklerinin etkisizleştirilmesine yönelik "stratejik amaç", "eylem" gibi önermelere yer verilmemiştir;
- Amaçlar, hedefler, stratejiler, ilkeler ve eylemler arasında işlevsel bütünlük sağlanamamıştır;
- Sektörel, yersel ve toplumsal düzlemlerde yönlendirici olabilecek somutlukta yaklaşımlar yerine çoğunlukla her zaman gündemde kalabilecek ilksel nitelikte önermelere yer verilmiştir;
- "İlkeler" başlığı altında ilgili kişi, kurum ve kuruluşları istendik davranış biçimlerine yönlendirebilecek önermelerden çok, günümüzde artık her alanda sıkça sergilenen soyut söylemlerle yetinilmiştir;
- Yer verilen dört stratejik amaç arasında ne bir önceliklendirme yapılmış ne de aralarındaki etkileşimli ilişkilere, sıradüzene (hiyerarşiye) açıklık getirilmiştir;
- "Strateji" olmaktan çok "ilke" olarak algılanmasına yol açabilecek söylemlerle açıklanan "Stratejik Amaçlar" başlıkları altında işlev, nitelik ve kapsam yönlerinden birbirleriyle kısmen ya da tümüyle örtüşen, başka bir söyleyişle birbirini kısmen ya da tümüyle içeren ve daha çok "eylem" sayılabilecek önermelere yer verilmiştir;
- "Kalkınma" sürecinin toplumsal bileşeni "yoksulluk", "dezavantajlı gruplar", "sosyal dışlanma" gibi söz konusu durumların deyiş yerindeyse bir yazgı olarak algılanmasına, dolayısıyla nedenlerinin sorgulanması ve bu nedenlerin ortadan kaldırılması gereğinin gözden kaçırılabilmesine yol açan söylemlere yer verilmiştir;
- Çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülmekte olan "kırsal kalkınma" amaçlı program ve projeler ile etkinlikler yoksanmış, bu kurum ve kuruşların yanı sıra yürütülmekte olan program, proje ve etkinliklerin geleceğine ilişkin bir değerlendirme yapılmamış, strateji ve eylem önerisi getirilmemiştir.

Öte yandan, bilindiği gibi, Türkiye'de geçerli olan planlama yazınında "strateji" belgesi, "eylem planı" gibi belgelere yer verilmemiştir; hazırlanma süreçlerine ve yaptırım ya da yönlendiricilik güçlerine açıklık getiren hukuksal düzenlemeler de bulunmamaktadır. Bu koşullarda UKKS'nin, öne sürüldüğü gibi, "Ulusal Kırsal Kalkınma Planı"nın hazırlanma sürecinde yönlendirici işlev görebilmesi olası değildir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde yapılan uyarılar ya da getirilen öneriler doğrultusunda aceleyle hazırlanmış bir belge olan UKKS, "kırsal" sayılan yerleşmelerdeki yaşama alanlarının da ülkesel ve ülkelerarası pazarlara açılma sürecini hızlandırılmasına ve yaygınlaştırılmasına yol açabilecek projelerin yaşama geçirilmesine katkıda bulunmaktan başka bir işlev göremeyecektir.

• MEVCUT HÜKÜMETİN KIRSAL KALKINMAYA YÖNELİK ATTIĞI ADIMLARI OLUMLU/OLUMSUZ NASIL DEĞERLENDİRİYORSUNUZ?

Bilindiği gibi, kapitalist üretim ilişkileri özellikle 1980'den bu yana Türkiye'de de egemenliğini pekiştirmiş ve yaygınlaştırmıştır. Üstelik bu süreçte Türkiye'nin dışa bağımlılık düzeyi yükselmiş, konunun kapsamı neredeyse tüm yaşama alanlarını içine alacak biçimde genişlemiş ve çeşitlenmiştir. AB ile ilişkileri ise Türkiye'nin dışa bağımlılığına yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu bağlamda AKP hükümeti de bu sürecin durdurulabilmesine ya da olası olumsuz etkilerinin en aza indirilebilmesine yönelik ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal politikalar uygulamamış, aksine, deyiş yerindeyse "tam teslimiyetçi" uygulamalarıyla bu sürece katkıda bulunmuştur. Hükümetin kırsal kalkınma alanında yapmaya kalkıştığı düzenleme ve uygulamaların hemen hemen tümünün, bu teslimiyetçi tutum içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Başta UKKS olmak üzere kırsal kalkınma alanında gerçekleştirebildiği hukuksal ve kurumsal düzenlemelerin tümünün AB'nin önceki ilerleme raporundaki "Ulusal kalkınma planı çerçevesinde başlangıç adımları atılmış olmakla birlikte kırsal kalkınmayla ilgili olarak çok az ilerleme kaydedilmiştir. Henüz kapsamlı bir kırsal kalkınma stratejisi oluşturulmamıştır" saptamasından sonra gündeme getirilmiş olması da bu gerçeğin anlamlı bir tanıtı olarak değerlendirilebilir.* Dolayısıyla, AKP hükümetinin kırsal kalkınmaya yönelik attığı adımlar da, dışa bağımlı kapitalizmin gereklerinin yerine getirilmesine katkıda bulunma doğrultusunda olmuştur. DPT tarafından hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi taslağında yer verilen şu yaklaşım bu gerçeği açıklıkla ortaya koymaktadır: "Küreselleşme ve giderek serbestleşen uluslararası ticaret, kırsal alanlar için bir yandan kalkınma yönünde yeni fırsatlar yaratırken, diğer yandan küreselleşen ekonomik sistemler ve kentsel alanlarla bütünleşerek rekabet gücünü artıramayan, hızla değişen pazar koşullarına uyum sağlayamayan kırsal alanları geri kalmışlık sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu bağlamda tarım desteklerine dayalı geleneksel politikalar-

---

* Sözgelimi, İlerleme Raporu'nun yayımlanmasının hemen ardından toplanan 2. Tarım Şurası'nın Sonuç Bildirgesi'nde *"Bakanlığa bağlı olarak 'Kırsal Kalkınma Genel Müdürlüğü'nün' kurulması"* ve açıkça *"Ulusal Programda öngörüldüğü gibi Bakanlık tarafından AB ölçülerini dikkate alarak 'Kırsal Kalkınma Stratejisinin' hazırlanması"* önerilerine yer verilmiş, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın APK Daire Başkanlığı'nda **"Kırsal Kalkınma Strateji Metni"** ve daha sonra da DPT'de **"Ulusal Kalkınma Stratejisi"** adlı "taslak" belgeler üretilmiş ve bu belgede de; *"...AB'ye katılım sürecinde ülkemizin müktesebatın üstlenilmesine ilişkin yükümlülükleri çerçevesinde, kırsal kalkınma politikalarının ve tedbirlerinin ortak tarım politikaları ile uyumlaştırılmasına özel bir önem verilmiştir."* görüşüne yer verilebilmiştir.

dan yerel özellikleri dikkate alan entegre kırsal kalkınma yaklaşımına geçilmesi kaçınılmaz olmaktadır.'' Bu, ilk sorunun yanıtlanması sırasında da ayrıntılı olarak değinildiği gibi, ''kırsal kalkınamama'' durumunun aşılmasına en azından katkıda bulnabilecek bir yaklaşım değildir. Başka bir söyleyişle, AKP hükümetinin kırsal kalkınma alanında izlediği politikalar, gerçekleştirebildiği düzenleme ve uygulamalar, daha önce de vurgulandığı gibi, kırsal sayılan yaşama alanlarının iç ve dış pazara daha da açılmasını sağlamaktan öte sonuçlar vermeyecek, bu alanda kalıcı iyileşmelerin için gerekli olan köklü ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümleri sağlayamayacaktır.

Öte yandan, genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de egemen sınıflar, dolayısıyla da siyasal iktidarlar, bu kapsamda da AKP hükümeti köylerin ve köylü yurttaşlarımızın içinde bulunduğu koşulları artık önde gelen bir ülkesel, toplumsal sorun saymamaktadır. Çünkü, köye ve köylülere kamu hizmeti olarak sağlanan olanaklar, ülkemizdeki sermaye birikimini güçleştirmekte ve yavaşlatmaktadır. Ek olarak, Türkiye'de egemen sınıflar artık siyasal iktidar olabilmek ve/veya siyasal iktidarlarını sürdürebilmek için ''kır'' sayılan yerleşmelerde yaşayanların ve özellikle de köylülerin, toplumsal desteğine gereksinme duymamaktadır. Aksine, ''kentsel'' sayılan yerleşmelerin varoşlarında barınabilme savaşımı içinde bunalmış örgütsüz ve umutsuz, geleceğini Tanrı'ya bırakmış, emekleri görece olarak daha ucuza satın alınabilecek toplumsal sınıf ve katmanların varlığı ve bunların nitelik ve niceliği, egemen sınıflar, özel olarak da ülkesel ve ülkelerarası sermaye için daha büyük stratejik önem taşımaktadır. Öyle anlaşılıyor ki AKP hükümeti de bu gerçekleri görmüş ve; kentlere yığılan yoksulların çaresizliğini siyasal amaçlarla daha kolay kullanabilmiş, ''kırsal kalkındırma'' gibi zorlu bir uğraş için kaynak ayırmak zorunda kalmamış, AB üyeliği sürecinde kırsal yaşama koşullarını iyileştirici uygulamalar için de önemli kaynaklar sağlayabilmiş, bu doğrultuda da çok sayıda hukuksal ve kurumsal düzenlemeyi kolaylıkla kotarabilmiştir.

• KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ ETKİN BİR ŞEKİLDE YÜRÜTÜLEBİLMESİ İÇİN ATILMASI GEREKEN ADIMLAR NELER OLMALIDIR?

Kırsal sayılan yerler ile kentsel sayılan yerler arasındaki kalkınmışlık düzeyi farkı, bir sonuçtur. ''Kırsal kalkınma politikalarının etkin bir şekilde yürütülebilmesi için atılması gereken...'' ilk adım, bu gerçeğin görülmesidir. Atılması gereken ikinci adım ise, bu sonuca yol açan temel nedenlerin gerçekçi olarak belirlenmesidir. Kırsal kalkınma politikaları, stratejileri, ilkeleri ve araçları, ancak bu gereklerin gerektiği gibi yerine getirilmesinden sonra gerçekçi olarak geliştirilebilecektir. Ne var ki, daha önce de belirtildiği ve UKKS deneyiminin bir kez daha ortaya koyduğu gibi, katılımcı görünümlü kimi çabalara karşın, Türkiye'de böylesi bir süreç işletilmemektedir. Başka bir söyleyişle, Türkiye'de kendiliğinden böylesi bir sürecin işletilmesine olanak verebilecek, en azından işletilebilmesini kolaylaştırabilecek nesnel ve öznel koşullar bulunmamaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de kırsal sayılan yaşama alanlarında köklü ve kalıcı ekonomik, toplumsal ve kültürel iyileşmelerin gerçekleştirilebilmesine yönelik kırsal kalkınma politikalarının bu türden koşulların değiştirilmesini de öngören yaklaşımlarla geliştirilmesi ve kararlı biçimde uygulanması zorunlu olmaktadır. Açıktır ki, bu da yalnızca teknisist iş ve işlemlerle değil, siyasal dönüşümleri de öngörebilen, bu amaçla söz konusu öngörüyü

yeterince toplumsallaştırıp siyasal talebe dönüştürmeyi hedefleyen yaklaşımlarla geliştirilecek, uygun araçlarla desteklenecek ve kararlı biçimde uygulanacak kırsal kalkınma politikalarıyla yerine getirilebilecek bir zorunluluktur.

Öte yandan, kırsal kalkınma politikalarının, yalnızca kırsal sayılan yaşama alanlarındaki ekonomik, toplumsal ve kültürel yapılarda kimi iyileşmelerin gerçekleştirilmesine yönelik etkinliklere odaklandırılmaması; ülke ve ülkelerarası ekonomik, toplumsal ve kültürel değişme ve gelişmelerden soyutlanmaması gerekmektedir. Bu gerek yerine getirilmeden, deyiş yerindeyse "tek ağacı gözlemlemekten ormanı görememe" yaklaşımlarıyla geliştirilen kırsal kalkınma politikaları, en azından kısıtlı kaynakların savurganlığına yol açmaktadır. Açıktır ki, bu bağlamda "ormanı görebilmek", Türkiye'de kapitalist üretim ilişkilerinin içinde bulunduğu durumu ve değişme dinamiklerini de sorgulamak, dahası bu ilişkilerde köklü değimleri de göze alabilmek anlamına gelmektedir. Kısacası, "Kırsal kalkınma politikalarının etkin bir şekilde yürütülebilmesi için...", Brecht'in ünlü sözleri uyarlanarak söylenirse, "...danaların kesilmesine katlanmak" gerekmektedir.

• AB KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ BU SÜRECE ETKİSİ NEDİR?

Çok açık:

- "Tek ağacı görmekten ormanı görememek" durumunda kalma; daha açık bir söyleyişle de, "kırsal kalkınamama" sorununu temelde Türkiye'deki kapitalist üretim ilişkilerinin kaçınılamayan bir sonucu olarak düşünmeme eğilimlerinin yaygınlaştırılması;
- Yaşamın her alnında ve boyutunda ülkesel ve toplumsal kazanımlar yerine mekân temelli bölgesel, yerel kazanımların öne çıkarılması;
- Siyasal iktidarı hedeflemeyen bireysel ve kurumsal etkinliklerin öne çıkması, ağırlık kazanması;
- "Kalkınma" gibi ekonomik, toplumsal, kültürel ve dolayısıyla da siyasal bir sürecin tekil sorun ve konular düzeyinde yürütülen yersel, toplumsal ve sektörel bütüncüllükten uzak projelerle yürütülmesi yaklaşımın kurumsallaşması;
- "Taşıma suyla değirmen döndürme" kolaycılığı ve fırsatçılığının yerleşip yaygınlaşması;
- Ulusal ve sınıfsal özgüvenin yitirilmesi;
- Kamu hizmetlerinin, dolayısıyla da kamu kurum ve kuruluşlarının saygınlık ve etkinlik düzeylerinin düşürülmesi;
- Ülkenin ekonomik, toplumsal, sınıfsal ve yerel önceliklerinin anlamını yitirmesi, geçersizleşmesi;
- İlgili kamu kurum ve kuruluşlarındaki bilgi ve deneyim birikimlerinin savurganlığı;
- İşbirliği, dayanışma, hakça paylaşma yerine ne pahasına olursa olsun "her durumda her şeyden herkesten daha fazla pay alma" amacına yönelik rekabetçi, yarışmacı kültürün yerleşmesi.

Sayıları daha da artırabilecek bu türden olası olumsuzluklara karşılık AB kaynaklı yönlendirme ve desteklerin olası getirileri düşük olacak, deyiş yerindeyse "ürküttüğü kurbağaya değme-

yecek'', dahası, kimi durumlarda da yine deyiş yerindeyse ''Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan da olmaya'' yol açabilecektir.
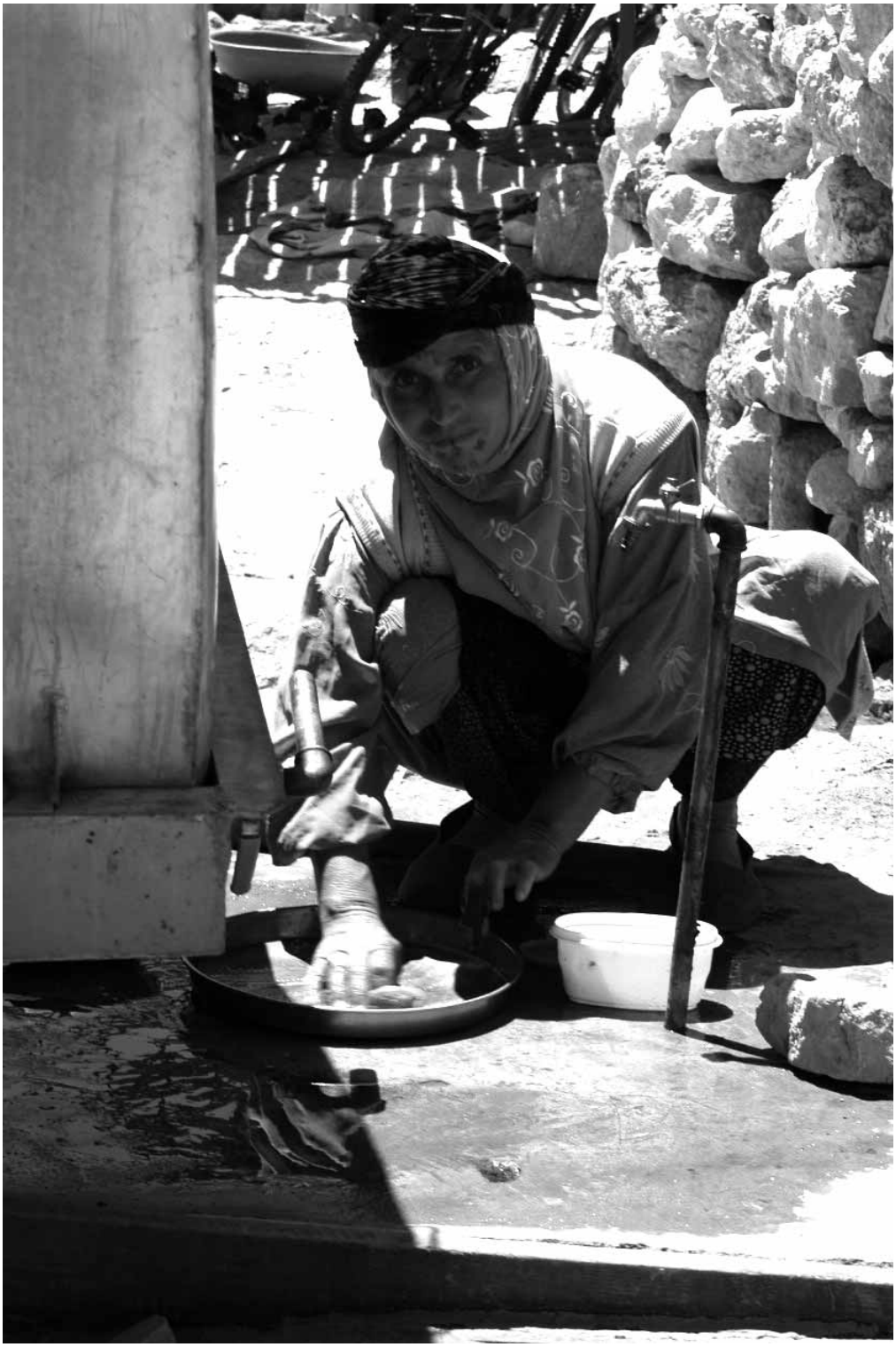
Öte yandan, Türkiye'de ''kırsal kalkınamama'' sorununun 2000'li yıllarda da yaşandığı, gerçekliği yadsınamayacak bir durumdur. Ancak, bu durum özellikle 1980'li yılların başına değin kırsal kalkınma alanında da elde edilebilen kazanımların, en azından bilgi ve deneyim birikimlerinin göz ardı edilmesine gerekçe olmamalıdır. Ek olarak, Türkiye'de bu kazanım ve birikimlerden gerektiğince yararlanılarak geliştirilecek kırsal kalkınma politikaları ve stratejilerinin yaşama geçirilebilmesi için gerekli özkaynak da nicel ve nitel olarak yeterlidir. Bu nedenlerle, Türkiye'de kırsal kalkınma alanında AB kaynaklı yönlendirmelere ve dolayısıyla da bu doğrultuda kullanılan desteklere gereksinim yoktur.